

LUX JUDIT

A magyarországi szakszervezetek történetéből

Átdolgozott kiadás

Friedrich Ebert Alapítvány
2008

A könyv megjelenését a
Friedrich Ebert Alapítvány
biztosította

Lektor: Sipos Péter

Borító grafika: Czinke Ferenc
Köszönjük a grafikát Czinke Ferenc
családjának

© Lux Judit, 2008.

ISBN 978-963-06-5790-7

Budapest, 2008.

Tartalom

Szubjektív előszó	5
A szakszervezetek történetéből a kezdetektől 1945-ig	9
A céhektől a szakszervezetekig	9
<i>Így kezdődött</i>	9
<i>Fellendülés a szakszervezeti szervezkedésben</i>	14
<i>A Szaktanács megalakulása</i>	15
<i>Lapszervezet – szabadszervezet</i>	19
<i>A nőmunkások szervezkedése</i>	21
<i>Ifjúmunkások a szakszervezetekben</i>	24
<i>Az első nemzetközi kapcsolatok</i>	27
<i>A századfordulón</i>	27
<i>„Mindig csak a szakegylet”</i>	31
A világháborúk között	35
<i>Szakszervezetek az első világháború idején</i>	35
<i>„Rohanunk a forradalomba”</i>	40
<i>A „szakszervezeti” kormány után</i>	45
<i>A Bethlen–Peyer paktum</i>	48
<i>A 20-as évek érdekvédelmi munkája</i>	51
<i>Szakszervezetek a társadalombiztosítási önkormányzatokban</i>	54
<i>Szakszervezetek a parlamentben</i>	55
<i>„Munkát! Kenyeret!”</i>	59
<i>Harc a szakszervezetek fennmaradásáért</i>	64
<i>A szakszervezeti élet Magyarország hadba lépése idején</i>	69
<i>„A holnap reményisége”</i>	72
A szakszervezetek történetéből 1945-től ...	74
<i>A szakszervezetek államosítása</i>	74
<i>A szakszervezetek talpra állása</i>	74
<i>Érdekvédelem „láthatatlan” szinten</i>	80
<i>A „kézi vezérlés” felé</i>	83

<i>Mindenáron központosítás</i>	85
<i>Szakszervezetek a termelés szolgálatában</i>	90
<i>„Hajtósíj” szerepben</i>	95
<i>Ki a szociáldemokratákkal!</i>	96
<i>„Fordulat a szakszervezeti mozgalomban”</i>	99
<i>Iparági szakszervezetek – felülről</i>	104
<i>Párthatározatok béklyójában</i>	106
<i>Az első reformkísérlet</i>	109
<i>Vissza a „hajtósíj” szerephez</i>	114
<i>Kikacsintás a „hajtósíj” szerepből</i>	117
<i>A reformok megtorpanása</i>	125
<i>A politikai munkásosztály a „háztájiban”</i>	127
<i>A kettős funkció</i>	129
<i>Mintha...</i>	130
<i>„...sem nem hajtósíj, sem nem klasszikus szakszervezet...”</i>	134
<i>A szakszervezeti pluralizmus kialakulása</i>	137

Szubjektív előszó

„Közhelynek tűnhet, mégis igaz, hogy aki a múltról ír, az mindig a jelenrel foglalkozik.” Edgar Lawrence Doctorow, egyesült államokbeli írónak és publicistának tulajdonított kijelentés különös módon találó a „100 éves a Szakszervezetek Tanács” monográfia átdolgozott kiadásának szerzőjére. Az első magyar szakszervezeti konföderáció megalakulásának századik és az Európai Szakszervezeti Szövetség megalakulásának huszonötödik évfordulóján 1998. december 18-án Budapesten ünnepélyes keretek között mutatták be az első magyar szakszervezeti csúcsszervezet történetét feldolgozó művet. Az ünnepi beszédet a szerző tartotta. Az ünnepségen szót kapott még Ernst Breit, a Friedrich Ebert Alapítvány (FES) akkori elnökhelyettese, aki korábban a Német Szakszervezeti Szövetség (DGB) és az Európai Szakszervezeti Szövetség (EGB) elnöki tisztét is betöltötte. A németországi szakszervezetek is csupán hat évvel az első magyarországi szakszervezetek tanácsa megalakulása előtt tudták közös „csúcsszervezetüket” létrehozni. Sohasem fogom elfelejteni, hogy 1992 őszén a magyar szakszervezetek megemlékeztek erről az eseményről, és én is jelen lehettem ezen az eseményen. A két megalakulás időbeli közelsége arra enged következtetni, hogy a szakszervezeti szakmai és ágazati szövetségek hosszabb ideig tartó egymásmellettiége és esetleges összekuszálódása vetette fel az egységesülés, az erők koncentrációjának szükségességét.

Ez a követelmény az idő múlásával semmit sem veszített modernitásából. Ezzel szembesültem 1998-ban és – tíz esztendő elmúltával – még mindig ugyanezt tapasztalom. Ahogy a múltban, úgy napjainkban is érvényes az alapelv: a szakszervezetek érdekérvényesítési ereje attól függ, hogy lehetőleg minél nagyobb létszámú tagsággal rendelkezzenek és/vagy munkavállalókat tudjanak saját céljaik elérése érdekében mozgósítani. Mindkét célkitűzés elérése azonban azt feltételezi, hogy a szakszervezetek elnyerjék a közvélemény rokonszenvét, a munkavállalók érezzék úgy, hogy a szakszervezeti érdekképviseleti politika valóban róluk szól.

Ezek nem könnyen teljesíthető követelmények, különösen a globális

pénzpiaci-kapitalizmus hatalmi-politikai környezetében. A szakszervezeteknek, melyeknek a nemzetállam egyaránt gyökere és jövőbeni „otthona”, e kihívásokra kell választ adniuk. Számos olyan problémára, amelyeket korábban nemzeti szinten lehetett megoldani, ma már csak európai válasz adható. Így a szakszervezeteknek is Európát kell „második otthonként” tekinteni. Programszinten ez a váltás már végbement, de mindezt még nem követte a mindennapok gyakorlata. Európával még mindig mint egyedi témával foglalkoznak, de nem kezelik ezt a kérdést olyan módon, hogy az európai szempontok a szakszervezetpolitika valamennyi dimenziójának magától értetődő részévé váljanak.

Bárhonnan közelítjük a ma szakszervezetének sokrétű feladatát, el kell jutnunk oda, hogy szükség van a „gyökerekre”. Szükség van a múlt, eleink munkájának ismeretére, tudnunk kell azokról, akik az alapokat lerakták.

Lux Judit, szakszervezet történész és jelen könyv szerzője, tudományos, publicisztikai és szakszervezeti munkája során, ahogy erről személyesen is meggyőződhettem. Arra is szakavatottan rámutat, hogy mennyire fontos a hiteles magyar szakszervezeti mozgalom történelmi tapasztalataiból, – nem megfélemezve a „sötét korszakokról” sem – a rendszerváltás utáni újrakezdéshez szükséges helyes következtetéseket levonni. Itt gondolok például azokra a tanulmányokra, amelyek szakszervezeti jubileumokra és más alkalmakra készültek, de különösképpen a Friedrich Ebert Alapítvánnyal közösen megrendezett fórumainkra, amelyek során Magyarország és európai szomszédai szakszervezet-történetébe adott visszpillantást, aktuális szakszervezetpolitikai kérdésekkel összekötve. Akár Budapesten, Szegeden, Szombathelyen, Szolnokon vagy bárhol máshol – ezek a fórumok, amelyeken tudományos szakkérdések mellett a pluralisztikus magyar szakszervezeti mozgalom vezető személyiségei is szót kaptak, mindig nagyon népszerűek voltak. Utoljára Szolnokon, 1998. május 1-jét megelőző napon megrendezett fórumon született döntés a „A Szaktanács megalakulásától a rendszerváltó évekig” téma feldolgozásáról.

Azóta több mint tíz esztendő telt el, felnőtt a szakszervezeti tisztségvi-

selők új generációja. Közülük néhányan a magyar szakszervezeti pluralizmus reformját sürgetik az érdekképviselő megerősítése és működőképessé tétele érdekében. Ők az integrációban és az együttműködésben látják az egyetlen megoldást arra, hogy a politika és a munkáltatók „oszd meg és uralkodj” politikájával szemben fel lehessen lépni. A „*minőségi robbanás a szakszervezeti mozgalomban*”, ahogy ezt a fiatal szakszervezeti tisztviselők követelik, esélyt jelent, ha nem hagyják figyelmen kívül az előttünk járó nemzedékek tapasztalatait. Éppen ezért ezt a könyvet a fiatal olvasó figyelmébe is ajánlom.

A szociális igazságosság iránti elkötelezettség volt az, ami elvezetett a szakszervezeti összefogás első példáihoz. „*A szociális igazságosság iránti elkötelezettséget*” tartja a lengyel történész és politikus Bronislaw Geremek „*korunk egyik legnagyobb kihívásának*”. „*Túl hosszú ideig tartott, amíg a több igazságosság iránt követelés megválaszolása során a szabadság és a piacgazdaság jelszavait tölték előtérbe... A polgárokat csak akkor tudjuk meggyőzni a demokráciának a tekintélyelvű vagy totalitárius rendszerekkel szembeni felsőbbrendűségéről, ha életkörülményeiket érezhető módon javítjuk mindazonokon a területeken, amelyek fontosak számukra... Európában közösen kell megválaszolnunk a kérdést: Miért akarunk mi itt Európában együttélni?... Bennünket a közösen vallott demokratikus értékek és a közös szociális eszme kovácsol össze. A 21. században a demokratikus Európa szociális dimenziója fog leginkább új értelmet nyerni. Gondoskodnunk kell az emberek sorsáról...*” Mindezek a szakszervezetek legnemesebb feladatai közé tartoznak, akik önmagukat, ha nem is kizárólag, de mindig a szociálisan gyengék szószólójaként tekintették.

Ezt is üzeni a több mint száz éves szakszervezeti múlt bemutatása.

Krefeld, 2007. december

Rainer Girndt M.A.

(Szociológus és publicista, hosszú éveken keresztül a FES Budapest „Munkaügyi kapcsolatok és szakszervezeti együttműködés” projektvezetője)

A szakszervezetek történetéből a kezdetektől 1945-ig

A céhektől a szakszervezetekig

Így kezdődött

Az 1830-as évekre a céhes iparon belül kiéleződtek az ellentétek, meggyorsult az addigi patriarchális viszonyok bomlása a mesterek és a legények, illetve az inasok között. A céhszabályzatoktól függetlenül, sőt ezek tilalma ellenére megalakultak az első legényegyletek, „összeszövetkezések”. A történeti források e tekintetben rendkívül hézagosak, mégis tudunk vasipari céhlegények megmozdulásairól. *(A lakosság közel 1 százaléka mintegy 136 ezer ember dolgozott a céhes iparban, illetve a bányászatban.)*

A munkások ösztönös szolidaritása eleinte betegségyező egyletek megalakítását jelentette. Az egyletek létrehozásában és vezetésében nagy szerepük volt a munkáltatóknak, továbbá a katolikus és (kisebb mértékben) a protestáns egyházaknak.

Az 1848-as forradalmi időszak felgyorsította a megindult folyamatokat. *„Március 15-e után általánossá válnak a bérmozgalmak... Április 30-án a nyomdászok kérvényt intéztek a kormányhoz, amelyben az egyenlőség elvére hivatkozva, főnökeikkel egyenlő jogot követelnek arra, hogy a törvényes határon belül munkájukért megfelelő bért megkapják.”* – írta Jászai Samu a Szaktanács egykori vezetője. A nyomdatulajdonosoknál a jobb munkadíjak kieszközlésére *„egy mindnyájunkért és mindnyájunk egyért való kezessége és szoros összetartás határozottatott.”* Prohászka Ferenc, Kiss Ferenc, Neumann Lajos, Kocsi Sándor könyvnyomdászok nevét jegyezték fel, akik Landerer úrhoz fordultak követeléseikkel. Az új kormány az esetleges sztrájkot el akarta kerülni, s így mindent megtett a békés megoldás érdekében. A nyomdászok bértárgyalásán Klauzál Gábor miniszter mellett egy alkalommal Batthyány miniszterelnök is megjelent. Végül **1848. május 13-án** egy

napi és éjjeli tárgyalás után létrejött az első nyomdász árszabály, melyet méltán nevezhetünk az **első kollektív szerződésnek**. A nyomdászok voltak azok, akik a segélyezésen túl elsőként hoztak létre olyan egyesületet, amely a tagok képzését és anyagi érdekeinek védelmét is célul tűzte ki. A nyomdászok különleges helyet foglaltak el a politikai életben, hiszen a tömegtájékoztatás és közvélemény-formálás közvetítése a kezükben volt. A nyomdászok átlagosnál nagyobb olvasottsága, tájékozottsága is hozzájárult ahhoz, hogy a legkorábban építsék ki a munkáltatókkal szembeni érdekvédelem rendszerét. Az első kollektív szerződés mellett ők voltak azok, akik elhatározták a „*bizalmi-férfi rendszer*” kiépítését.

A szakszervezeti mozgalom történetében döntő fordulatot az 1867-es kiegyezés jelentette. Az 1848-49-es polgári forradalom a jobbágyrendszert és a feudális kiváltságok egy részét felszámolta, ezzel megteremtődtek a feltételei a magyar társadalom és gazdaság polgári fejlődésének, a kiegyezés pedig konszolidálta a gazdaságban és a politikai életben megindult folyamatokat. Lehetővé tette a modern nagyipar fejlődését, amely együtt járt a munkásság számának gyors növekedésével. (1873-ban az összmunkásság létszáma 360 ezer, a gyári munkásoké 70 ezer volt, melynek 30 százaléka Budapestre koncentrált.) A századfordulóra Magyarországon mind a kisüzem, mind a nagyipari szervezetek jelenléte meghatározóvá vált. A fejlődés sajátossága, hogy a kezdeti kapitalizmusra jellemző forma a kisüzem elterjedt maradt, ugyanakkor a gazdaság legmodernebb szektoraiban (bányászat, kohászat, szállítás) létrejöttek a legkorszerűbb vállalati formák. E kettősség is befolyásolta a későbbiekben a szakszervezetek fejlődését.

A liberális elvek jegyében megkezdődött a polgári államszervezet kiépítése. Lehetővé vált a munkások számára, bár korlátozottan, az önálló, munkáltatói befolyástól mentes egyesületek alakítása.

Az egyesületek alakításában része volt azoknak a külföldi szakmunkásoknak, akik a budapesti iparban dolgoztak. 1875-ben a fővárosi gyárakban 10 ezer munkás dolgozott, 20 százalékuk Ausztriából, Csehországból, 4,4 százalékuk Németországból származott. A külföldi szervezkedési minták megismerését segítették a „*valcoló*” magyarországi munkások

is, akik a szakma elsajátítása érdekében vándoroltak elsősorban német nyelvterületre. A bevándorló német, osztrák és a hazatérő magyar munkások közvetítették a szervezkedés tapasztalatait. Hatásukra az 1800-as évek közepétől felerősödött a munkások szervezkedése, mind többen értették meg a szakegyletek alakításának szükségességét.

Az **első szakszervezetet a nyomdászok** hozták létre **1862-ben**, a cipészek 1868-ban, a szövőmunkások és a zsinórkészítők 1871-ben, a vasasok 1877-ben, a szabósegédek és szabómunkások 1890-ben hoztak létre szakegyletet. A közalkalmazotti területen 1869-ben jött létre az Első Magyar Általános Tisztviselői Egylet, 1886-ban alakult meg a Magyar Királyi Állami Tisztviselők Központi Egyesülete.

A szakegyletek alakítását szorgalmazta az 1868-ban megalakult Általános Munkásegylet, melynek vezetői szocialisták voltak, akik nagy jelentőséget tulajdonítottak a szakegyleteknek. Szorgalmazták a szakegyletek és a többi szintén alapszerveként működő képző-, olvasó-, segélyező- és más munkásegyletek között kapcsolatteremtést, az *összekötő bizalmiak* választását. 1871 elején az Általános Munkásegylet keretén belül létrejött a szakszervezeti osztály, melynek kollektív tagjai lettek azok a szakegyletek, amelyek *internacionálisnak* nyilvánították magukat. A szakszervezeti szekcióhoz tartoztak a szakmai szervezetek és a nagyobb üzemek szociáldemokrata munkásainak képviselői, akik együttesen olyan testületet alkottak, amely biztosította a határozatok egyöntetű végrehajtását. A taglétszám 7-8000 főre becsülhető. Egy korabeli főkapitányi jelentés szerint ez magában foglalta *„pest-budai minden munkásosztályt”*.

Az első szakegyletek igen nehéz körülmények között működtek. Az egyletek saját helyiség híján, vendéglőkbe szorultak. Az asztalos-szakegylet első helyisége a Mária Terézia (ma Horváth Mihály) tér 16. alatti Kulifay-féle vendéglő különtermében volt. *„Elül a söntésben vígan ütötték a kártyát, és hangos kurjongatások között áldoztak Bacchus oltárán, de hátul az egyleti szobában már komoly tárgyakról voltak felolvasások, és minden héten retorikai előadásokat tartottak.”* – olvasható a szakegylet történetében.

Buchinger Manó így számolt be a könyvkötők szervezkedésének kezdeti lépéseiről: *„...egyidőben a szakmám szervezete a Jósika utcának egy le-*

hetetlenül kicsi kávé mérésében – vagy ahogy akkoriban nevezték, „cseherlijében” ütötte fel sátorfáját. Még most is borzalom fog el, ha arra gondolok, hogy micso-da szervezeti élet volt az, amelyet ott folytattunk, amikor ketten-hárman gubbaszkodtunk kávé bögre mellett a cseherliben és képviseltük a nagy osztályharcos mozgalmat.”

A tagokat a szakszervezetekhez kapcsolta a segélyezési tevékenység. Elesettségükben, nyomorúságukban csak társaik szolidaritására számíthattak. A munkások és családtagjaik – kivéve a betegpénztár táppénzszolgáltatását a keresetképtelen betegek számára – szorult helyzetükben kizárólag a szakszervezetek által biztosított munkanélküli, beteg-, rokkant-, özvegyi, árva-, rendkívüli segélyre számíthattak.

A szakegyletek létrejötte lehetőséget nyújtott nemcsak a gazdasági nyomorúság, a politikai jogfosztottság elleni küzdelemben, hanem a kulturális kisemmizettség elleni harcot is jelentette. A szakszervezetbe való belépés egyben igényt jelentett a rövidebb munkaidőn, a választójogon kívül a szellemi életben való felemelkedéshez. A szakszervezetek széleskörű kulturális tevékenységet folytattak, a munkáskultúra alakítói lettek.

Az első szervezetek alapvető feladatuknak tekintették az oktatást. Az egyletekben nyelvtani, gyorsírási, nyelvi tanórákat szerveztek, felolvasásokat tartottak. Nagy gondot fordítottak a szakmai képzésre. Könyvtárakat alapítottak, énekkarokat szerveztek. A könyvtáralapítás az egyik legfontosabb területe volt a szakszervezeti munkának. A nyomdászoknak 1866-ban 500 kötetes könyvtárunk volt, a cipészek a könyvtár mellett olvasószobát is berendeztek. Szinte alig létezett olyan szakma, ahol ne lett volna dalárda. 1891 májusában szakmaközi alapon létrejött a Budapesti Általános Munkás Dalegylet. Az énekkarok voltak a szereplői a különböző szakszervezeti rendezvényeknek. 1907-ben többek között a nyomdász, az építő, a lakatos, a cipész és a szabó énekkarok részvételével megalakult a Magyarországi Munkás Dalegyletek Országos Szövetsége.

Egyes szakszervezetekben műkedvelő színjátszó csoportok is működtek. Voltak vigalmi bizottságok, melyek vidám esteket, mulatságokat, bálakat, kirándulásokat szerveztek. Mindezek erősítették a szakszervezet-

hez való kötődést, hiszen lehetőséget adtak arra, hogy a munkások társadalmi megkülönböztetés nélkül otthon érezzék magukat szervezetükben.

Később a művelődési, szórakozási, kulturális igény kiegészült a politikai képzés igényével. A szakszervezetek politikai előadásorozatokat tartottak a filozófia, közgazdaságtan, a történelem témaköreiből.

A kulturális ismeretterjesztésben, a politikai képzésben jelentős szerepe volt a szakszervezeti sajtónak. Szerepük volt az oktatás szervezésében, hírt adtak a programokról, foglalkozásokról, cikkeket jelentettek meg a munkások érdeklődésére számot tartható szépirodalmi és tudományos művekről.

Az első magyar szakegyleti lapot a *Typographiát* a nyomdászok adták ki 1869. május elsején. Sorra jelentették meg lapjaikat az alakuló szakegyletek, hiszen a kapcsolattartásnak, az információ-áramlásnak igen fontos eszköze volt. Az 1901-es kongresszus pedig: „a szakszervezeti irodalom és az önképzés kérdésénél egyik tényezőként a szaksajtót ismeri el.” A szakegyletek törekedtek arra, hogy rendszerességgel, növekvő példányszámban megjelentessék azokat. 1904-ben hetenként jelent meg 5200 példányban a *Typographia*, havonta kétszer az *Építőmunkás* 12 ezer, a *Vasas Fémmunkás* 11 ezer, a *Famunkás* 5 ezer példányban, havonta egyszer adták ki a szabómunkások szaklapját 3400 példányban. A lapok olvasóinak száma meghaladta az előfizetők számát, mert még azok a munkások is kézbe vették, akik egyéb lapokat nem olvastak.

Fellendülés a szakszervezeti szervezkedésben

Az 1870-es évek közepétől a szakegyletek szerveződésének pezsgő folyamata lelassult, ebben szerepe volt a hatóságok politikájának. Tisza Kálmán még belügyminisztersége idején, 1875 májusában rendeletet adott ki a szakegyletekről, amelyet a kormányzat a századfordulóig irányadónak tekintett. A rendelet tilalmazta a kifejezetten szocialista, osztályharcos munkásegyletek szervezését, nem tette lehetővé a fiókegyletek alakítását, vagyis az országos szervezeti hálózat kiépítését. A munkások egyesülési jogát csupán a jóléti és kulturális célokra ismerték el.

A szakszervezeti szervezkedésben az újabb fellendülés az 1890-es években a magyarországi nagyipar fejlődésével következett be. 1890-ben a 80 ezer ipari munkásból 37 ezer dolgozott a nagyiparban. Gyorsan nőtt a vas-, gép- és építőipari szakmunkások száma. Az ipari és bányászati kereső foglalkozásúak száma 1869 és 1890 között 657 ezerről 862 ezerre emelkedett, ebből 20 segéd felett foglalkoztató üzemben dolgozott 113,4 ezer fő.

A megnövekedett munkáslétszám új szakszervezet-politikát követelt. *„Miután a szakipari és más, mindennapi életben okvetlenülül szükségeltető tudnivalók elsajátítása a munkáosztályra nézve kiváló fontossággal bír; miután a jogvédelem kérdése, a segélyezési ügy és a munkaközvetítés ügye sürgős megoldásra vár, ajánlja a pártgyűlés az elvtársaknak a szakegyesületi országos egyesületek alakítását, vagy legalább helyi egyletek alakítását az ipari központokban, belevonva úgy a férfi, mint a női segédmunkásokat is.”* – határozta meg a feladatokat 1890-ben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) első kongresszusa.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetői elhatározták, hogy szorosabbra fűzik a párt és a szakegyletek kapcsolatát, s a meglévő szakegyleteket kívánták modern, országos szakszervezetekké fejleszteni. A szakegyletek főfeladatának a segélyezés mellett a munkaviszonyokra kiterjedő érdekvédelmet, a folyamatos gazdasági harcot állította, mely összekapcsolódott a munkásság művelődésével. A szakegyletek szakmai alapon történő szerveződését szorgalmazták.

A Szociáldemokrata Párt 1890 decemberében meghirdetett programjának megfelelően felgyorsult a modern szakszervezkedés megalapozása, létrejöttek a főbb szakmák országos szervezetei. A szakszervezetek kollektív tagjai voltak a pártnak. A baloldali értékeket valló munkáspárt és a szakszervezetek között kialakult az a sajátos viszony, mely ezt a kapcsolatot 1948-ig jellemezte.

A Szaktanács megalakulása

A helyi szakegyletek helyett sorra alakultak az országos szakszervezetek. Több szakma 1892-ben országos kongresszust rendezett. Megérett az idő az országos szakszervezeti központ létrehozására, mint annak lehetőségét már az MSZDP 1890. évi kongresszusán megfogalmazták: *„A szakegyesületi szervezetek csak akkor felelnek meg feladatuknak, ha az egész országra terjednek és az összes szakmák munkásait magukban foglalják.”* A régi szaktársak gyorsan rájöttek arra, hogy hatékony fellépéseikhez szükséges erőiket összeadni.

1891-ben a budapesti munkások szervezetei létre is hozták a *„szakszervezeti tanácsot”* azzal a céllal, hogy *„a gazdasági szervezetet fejleszteni fogja és kapocs lesz a gazdasági és a politikai mozgalom között.”* A szervezőmunkában kiemelkedő szerepe volt Jászai Samu nyomdásznak, akit megválasztottak a Szakszervezeti Tanács vezetőjének.

A Szaktanács nem működött az elképzelések szellemében, elsorvadt. Újjászervezéséhez 1894-ben fogtak hozzá, s az MSZDP vezetése a korábbiaknál nagyobb mértékben, 1897-ben kezdett foglalkozni a Szaktanács működésével. Elmarasztalták a szakmák egyletesdikre emlékeztető munkáját, és szorgalmazták, hogy a Szaktanács foglalkozzon az ipartestületi munkaközvetítés kérdésével, és lépjen fel minden olyan intézkedéssel szemben, amely a munkásokat sérti. Bokányi Dezső szociáldemokrata vezető egy 1897. február 12-én megjelent cikkében írta, a korszerű szakmai, szakszervezeti mozgalom kibontakoztatásához szükség van központi irányításra, vezetésre. Kimondta azt is, hogy elkerülhetet-

len egy olyan intézmény felállítása és működtetése, amely az egész munkásság nevében – nemcsak a szervezett munkások érdekében – lép fel a kormány szociális intézkedései kapcsán, illetve a munkáltatókkal történő tárgyalásokon.

Rendszeresebbé vált a szervezetek munkája, megnőtt a bérmozgalmak, sztrájkok száma. Ülészett a Szaktanács is, időnként összehívták a bizalmiakat. A szakmai szervezetek mozgolódása párosult az 1897-től felerősödő választójogi küzdelmekkel. A különböző megmozdulások, a téglagyári munkások, a kőművesek, az ácsok bérmozgalmi, ha nem is hoztak áttörő eredményt, de megerősítették a szakszervezetek megszervezésének szükségességét. A szakszervezetek szerepének felértékelődése még sürgetőbbé tette a Szakszervezeti Tanács újjászervezését, illetve valódi működésének feltételei megteremtését. Az újjászervezésben nagy munkát végzett Jászai Samu és Teszársz Károly.

1898. január 2-án egész napos értekezletet tartottak az egyesületek választmányainak képviselői. A mintegy 200 fő 28 szervezetből, azzal a céllal tanácskozott, hogy a munkát fellendítsék. A beszámolót Teszársz Károly tartotta. Az értekezleten kimondták, ha szakszervezetek *„a munkásság gazdasági harcának szolgálatában állóknak tekintendők, s e szempontból törekedni kell a lehető legtöbb oldalú és legterjedelmesebb segélyezés létesítése által azok harcképességét fokozni.”*

Az értekezlet résztvevői pozitívan értékelték a kisebb szakmák közös jogvédelmének létrehozását, sztrájkalap megteremtését, a külföldi szervezetekkel való kapcsolattartást.

A felsoroltak továbbfejlesztését javasolták, és egyéb feladatokat is meghatároztak: *a szervezkedés fejlesztése valamennyi ipari szakmában, országos szervezetek kialakítása, a kölcsönösség megteremtése a hazai és külföldi szervezetek között, jogvédelem, munkanélküli- és utas-segélyezés, szakszervezeti munkásközvetítés, ellenállási pénztárak létesítése, a szervezetektől statisztikai adatfelvétel, statisztika összeállítása sztrájkokról, rokonszakmák közötti szövetségek létesítése, a szaksajtó fejlesztése, felügyeletük megszervezése, és végül szakszervezeti kongresszus összehívása.*

Meghatározták azt is, hogy a szakszervezetek *„a Szakszervezeti Tanács*

költségeinek fődözésére tagonként egy évre 4 krajcárral tartoznak hozzájárulni, amely illeték negyedévenként előre fizetendő.”

Az értekezleten megválasztottak egy héttagú bizottságot, amely az elnökből, elnökhelyettesből, pénztárnokból, egy-egy magyar és német jegyzőből és két ellenőrből állt. A szakmák 2-2 küldöttet delegálhattak a Szaktanácsba, továbbá a szakszervezeti lapok 2-2 megbízottja is részt vehetett a munkában. A végrehajtó bizottság tagjai Arnold Nándor cipész, Bauer János kőműves, Kiss Károly szabó, Jászai Samu nyomdász, Seidner Izidor aranyműves, Szabó Albert asztalos, Teszársz Károly vasöntő lettek. Teszársz Károlyt választották meg elnöknek.

Az 1898-ban létrejött Szakszervezeti Tanács főfeladatának a szakmai szervezetek kiépítését, alapszabályaik kidolgozását, a szervezett munkások politikai nevelését, a munkássajtó terjesztését, a bér- és sztrájkmozgalmak szervezését tekintette.

1899. május 21-22-ére hívta össze a Szaktanács az első országos szakszervezeti kongresszust, amelyen Budapestről 37 szervezet képviselőjében 70 küldött, vidékről 24 szervezet képviselőjében 32 küldött vett részt. Az országban ekkor 126 szakmai egyesület működött.

Iparág	Szakegyletek száma	Szakszervezeti tagok száma
Ruházati ipar	33	5174
Építőipar	21	4951
Faipar	22	3923
Vas- és fémipar	22	3806
Sokszorosítóipar	4	2607
Élelmezési ipar	9	852
Bányászat és kohászat	1	660
Kerámia ipar	4	526
Fonó- és szövőipar	4	426
Bőripar	2	362
Vegyes iparágak	4	284

Budapesten kívül Aradon, Brassóban, Debrecenben, Eszéken, Győrben, Hódmezővásárhelyen, Kaposváron, Kassán, Kolozsváron, Pozsony-

ban, Sopronban, Szegeden, Temesváron, Újpesten és Újvidéken működött jelentősebb szakszervezet. (Jászai Samu közlése.)

Az I. kongresszust Teszársz Károly nyitotta meg: *„közel egy évtized ment el azóta, hogy Magyarországon a modern munkásmozgalom követelményeként szakegyesületek alakultak. Ezek hivatása a munkásságot a kapitalizmus kiszákmányoló törekvései ellen védelmezni, az osztálytudat fölébresztésével fölvilágosult, a társadalmi és a gazdasági helyzet tisztánlátó munkásnemzedéket nevelni, s a gazdasági fölzsabadulásért való küzdelemre előkészíteni.”* A kongresszus kimondta: *„...szükségesnek látja a szakegyesületek működésében az országra való kiterjesztést, s föladatává teszi a szakegyuleteknek, hogy e cél elérésére törekedjenek. Amíg pedig az elérhető nem volna, kötelességük a szakegyuleteknek szakmánként és általánosságban a legszorosabb összeköttetést létesíteni és fönntartani.”*

Határoztak arról is, hogy a szakegyesületeknek kötelességük törekedni arra, hogy tagjaiknak rendszeres utas-segélyt biztosítsanak, törekedjenek a munkaközvetítés jogának rendezésére, ha kell a rokonszakmák egyesülésével.

„A szakegyesületek lényeges föladata révén a munkásság szellemi és szakmabeli kiképzése és oktatása, törekedni kell annak minél tökéletesebb keresztülvitelére és különös gond fordítandó arra, hogy a szakegyuletek által létesített könyvtárakban csakis művelődésére alkalmas és tudományos értékkel bíró könyvek tartassanak.”

Követelték az 1884. évi ipartörvény módosítását úgy, hogy 14 éven aluli gyermekek gyárakban, műhelyekben vagy bárminemű ipari vállalatnál ne legyenek alkalmazhatók. *„A 14-18 éves fiataikorúak munkaideje legfeljebb 6 óra legyen, és a nők éjjeli munkája teljesen eltiltandó, úgyszintén eltiltandó, hogy a nők és gyermekek az egészségre ártalmas üzemekben alkalmaztassanak... A felnőtt munkásokra nézve a leghosszabb munkaidő napi 10 órában állapíttassék meg... minden munkásnak hetenként 36 órai szakadatlan munkaszünete legyen. A baleset elleni védelem kibővítendő.”*

A kongresszus foglalkozott még a sztrájk és az egyesülési jog kérdésével is, és többek között kimondta: *„mindazon tilalmak, amelyek a sztrájkmozgalmak szervezését és segélyezését gátolják, legyenek azok akár törvényekben*

vagy miniszteri rendeletekben kimondva, mint jognak és az idők szellemének meg nem felelőek, a kormány által hatályokon kívül helyezendők."

A kongresszus megtárgyalta a szaksajtó ügyét is. Megállapította, hogy a szaklapok az üldöztetések, a nehéz viszonyok között becsületesen töltötték be hivatásukat. Kiemelte a szaklapok fontosságát, és ajánlotta, *„ahol csak lehetséges, tegyék a szakegyletek a szaklapot kötelezővé”* a tagok számára.

A kongresszus 11 tagú végrehajtó bizottságot választott: Grünfeld Sándor nyomdászt, Buchinger Manó könyvkötőt, Scheuermann Márton asztalost, Seidner Izidor aranyművest, Drahovszky Antal vasesztergályost, Szabó Imre cipészt, Reisch Ferenc szabót, Morgenstern Ignác vasbútor-munkást, Reiter Ármin mázoló.

A bizottságot kötelezték arra, hogy *„időről-időre egybehívja az egyes szakszervezetek, és szaklapok 2-2 képviselőjéből álló szakszervezeti tanácsot, s velük a felmerült közös ügyek felett tárgyal, s a létrejött határozatot foganatosítja.”*

A szaklapok képvisellete azt is jelentette, hogy amíg nem volt meg a gyülekezési és egyesülési szabadság az országban, az üldözött szakegyletek tagsága a munkássajtó köré csoportosult. A betiltott, vagy még nem engedélyezett egyletek funkcióit a szerkesztőségen keresztül gyakorolták.

Lapszervezet – szabadszervezet

A lapszervezet – szabadszervezet – biztosította a munkaharc legfontosabb eszközének a sztrájknak a megszervezését. A hatóságok az alapszabályokból mindig kihagyták a sztrájkra vonatkozó pontokat. A sztrájk egyébként nem volt tilos, csak a szervezése (*összebeszélés*) és támogatása. Esetenként a szervezetek működésének engedélyezése csak akkor történt meg, ha az alapszabályuk az ún. *„sztrájkparagrafust”* tartalmazta. Így a budapesti csizmadiasegédnek alapszabálya kimondta: *„összebeszélés folytán bekövetkezett munkabeszünetelés résztvevői az egylet pénztárából nem segítyeztetnek.”*

A sztrájkok szervezése tehát csak „rejtett” módszerekkel történhetett, eleinte az „ellenállási és agitacionális pénztárak” segítségével. A szakszervezet egyéb ügyeitől elkülönítették az *ellenállási alapot*, melynek célja, mint ahogy azt a fővárosi vas- és fémmunkások ellenállási pénztárának alapszabályában megfogalmazták: *„a vas- és fémmunkásoknak bérharc kiütése esetén oly helyzetet biztosítson, hogy követeléseiket kiküzdhessék, és az összességért fáradó elvtársakat egy beálló rendszabályozás esetén támogatásban részesítsék.”*

E féllegális tevékenység később az ún. „szabadszervezeteken” keresztül 1906-1907-re teljesedett ki. A szakszervezet ez időtől *„a szabadszervezetekkel kiegészített szakegyesület, amelyben a szabadszervezeteké volt a hatóságilag tiltott tevékenység: bérmozgalmak, sztrájkok irányítása, ellenállási alap kezelése.”* A gazdasági harc szervezése, finanszírozása hivatalosan tiltott volt ugyan, de a hatóságok szemet hunytak felette. A tagok a külön szabadszervezeti járulékot, amely az ellenállási alapba került formailag a szaklap előfizetési díjaként rótták le. *„Miután a munkások a szakegyesületek korlátai között képtelenek voltak anyagi érdekeiket megvédeni, kényszerítve lettek a szakegyesületen kívül lapjáraadékokat szedni, amelyhez törvényes joguk is volt, mert hiszen minden lapkiadó annyit kérhet a lapjáért, amennyi neki tetszik, és pénzével is azt tehet, amit akar. Ezeket a járulékokat szedték a munkások és a jövőben is szedik. Ebből segélyezték a kizártakat és a sztrájkolókat.”* – olvasható a Szakszervezeti Tanács egy a belügyminiszterhez írt beadványában.

Így alakult ki a hatóságok előtt ismert, de nehezen hozzáférhető féllegális hálózat, mely a bizalmiakon keresztül fogta át a tagságot. Az MSZDP szempontjából ez azt jelentette, hogy a szakszervezeteket a szakmai szabadszervezeteken keresztül közvetlenül irányította. *„A szakszervezetek munkásai elfogadták a párt programját, és úgy fejezik ki a párthoz való tartozandóságukat, hogy szabadszervezeteikben teljesítik a pártadó fizetését. A párt számbeli gyarapodását a szakszervezetbe tömörült munkások taglétszámának a növekedése fejezi ki...”* – állapította meg az MSZDP a II. Internacionála stuttgarti kongresszusának 1907-ben küldött jelentésében.

A szabadszervezeteken keresztül szervezkedtek a nők és az ifjúmunkások is.

A nőmunkások szervezkedése

A nőket elsősorban a dohány- és a cukorgyárakban, a textiliparban a föld- és agyagmunkáknál alkalmazták nagyobb számban. Az 1880-as népszámlálás adatai szerint az iparral foglalkozó népességben belül a nők aránya 10 százalék, 1885-ben 15,5 százalék, 1900-ban pedig 19 százalék. A századfordulót követő évtizedben az aránylag sok nőt foglalkoztató könnyűipar gyorsabb fejlődése eredményeképpen a női ipari munkások száma több mint százezerre emelkedett. A statisztikai adatok alapján jól látható, nagy, sajátos, a legtöbb országtól eltérő szerkezetű volt a nőmunkások iparági megoszlása. A nők nagy többsége a teljesen képzetlen munkássághoz tartozott. A nőmunkások jelentős részénél jellemző volt a nagyarányú fluktuáció. Általában az első gyermek megszületéséig dolgoztak. Később gyári bedolgozóként, alkalmi munkásként tudtak elhelyezkedni, így kiszolgáltatottságuk még fokozódott.

A nőmunkások bére a férfimunkások bérének csak kis hányadát tette ki. A munkásnők átlagbére 1910-ben a legalacsonyabb bérkategóriájú fémmunkások bérének 50 százaléka volt.

Már az 1890-es évektől kezdve spontán sztrájkokkal, tüntetésekkel tiltakoztak az alacsony munkabérek, az embertelen munkakörülmények ellen. 1900-ban a szombathelyi szövőgyári munkások sztrájkjában a nők is részt vettek. Az Állami Gépgyár munkásainak sztrájkja idején, mint arról a Népszava 1900. június 17-i számában olvashatunk, az asszonyok *„hatalmas támaszát képezik a sztrájknak... tudni sem akarnak arról, hogy férjeik meghalázkodjanak és meghajtsák fejüket.”*

A nőmunkások kezdeti, spontán sztrájkmozgalmi jelezték a szervezkedés szükségességét. A magyarországi modern szocialista nőmozgalom kezdete 1895-re tehető. 1902-ben alakult meg a Budapesti Munkásnők Asztaltársasága. Majd tagjaikból jött létre az Országos Nőszervező Bizottság, utána 1903-ban a Magyarországi Nőmunkások Egyesülete, mely országosan nem szervezkedhetett.

A nőmunkások szervezhetősége nem volt egyszerű, hiszen többségük tanulatlan, szakképzetlen volt. 1905-ben a szervezett nőmunkások

száma 3014, ebből a legtöbb szervezett nőmunkás 1020 a könyvnyomdászok között volt. A könyvkötőknél 535, a textilesek között 319, a szabómunkásoknál 203, a vas- és fémmunkásoknál 207, a cipőfelsőrész-készítőknél 203, a grafikai munkások között 160 szervezett nőmunkás dolgozott. (Szervezett munkások száma összesen: 71 173.) Egyes szakmákban teljesen szervezetlenek voltak, így például az építőmunkás, a famunkás szervezetekben.

A Nőmunkás 1905. július 16-i számában Kovács Terézia aláírással olvasható írásban a szerző a nőmunkások közönyösségéről fejti ki gondolatait. Ugyanebben a lapszámban szó esik a férfiak közönyösségéről is. A nőmunkások első országos értekezletüket különválva az együttes pártgyűléstől, a Szociáldemokrata Párt XII. kongresszusával (1905) egyidőben tartották. *„...a nők között csak mi nők tudunk eredményesen agitálni, csak mi érezzük át nőtestvéreink igazi bajait.”*

Az első országos értekezleten úgy határoztak a résztvevők, hogy mindaddig, amíg a nőmunkások országosan nem szervezkedhetnek, kötelesek előfizetni a Nőmunkásra. Az értekezleten létrehozták a nők bizalmi testületét. Az értekezlet azt is kimondta, hogy a szakszervezetek nőtagjai minden községben egy levelezőt válasszanak, aki a helyi nőmunkások vezetőjének tekintendő – olvasható a „Magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1905. évben” című kiadványban.

A nőmunkások szervezkedéséhez a keretet a **Nőmunkás** köré szerveződő szabadszervezet adta meg. Az engedélyezett országos szervezet hiányában azonban bizonytalan maradt, ki is szervezze a nőmunkásokat, a szakszervezetek vagy a Szociáldemokrata Párt. Igen nehézkes volt a szervezésük, bizonyos fokú ellenállás is kísérte a férfiak részéről törekvéseiket. Befolyásoló tényező volt, hogy a szakszervezetek elsősorban a képzett szakmunkásokat fogadták soraikba. A szakképzetlen, a nagyipar perifériáján elhelyezkedő nőmunkásokra kevés figyelmet fordítottak.

Minden nehézség ellenére 1906-tól a szervezkedés fellendülésének jelei tapasztalhatók. A korabeli sajtóból nyomon követhető, miként halatják szavukat az embertelen munkakörülmények ellen, és sürgetik a nők választójogának megadását is. Sokasodnak a nőmunkások tömegmozgal-

mai, gazdasági és politikai követeléseiknek sztrájkokkal, tüntetésekkel adtak nagyobb hangsúlyt. Miután a nők a férfiakkal együtt léptek fel, a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt vezetése úgy értékelte, hogy nincs szükség külön nőszervezetekre. Külön nőmozgalom csak ott szükséges, ahol arra speciális szükségletek vagy feltételek adva vannak, így a házi cselédek, a dohánygyári munkások között.

Sok évnek kellett ahhoz eltelni, amíg a szakszervezetek felismerték a nők szervezkedésének szükségességét. 1913-ban írta a Nőmunkás: *„fontos kötelessége a szakmáknak, hogy nőtagjait minél szorosabban magához kapcsolja és, hogy hozzászoktassa az önálló megfigyeléshez, az önálló működéshez, az önálló bírálathoz, s hogy ne lehessen szavazógépnek felhasználni.”*

A háborús évek hozták meg a nagy áttörést a nőmunkások szerveztségében. A tömeges munkába állás, kiszolgáltatottságuk mind többüket döbbsentette rá a szervezkedés fontosságára. A szakszervezetek nőtagjainak száma 1915-től-1916-ig 24 százalékkal, 1916 és 1917 között 487 százalékkal emelkedett.

A nőmunkások szakmai és politikai nevelése elengedhetetlen követelménnyé vált a szerveztségük növekedésével egyidejűleg, e tekintetben szép eredmények születtek. A Szociáldemokrata Párt 1918-as kongresszusán azonban még mindig kissé komolytalanul beszéltek a nőkről. A nőküldöttek bírálták is ezért a pártvezetést. *„Weltner elvtárs egy privát beszélgetés alkalmával azt mondta: most szárnyaim alá veszem a nőket. (Weltner: ezt nem mondtam, nincsenek szárnyaim! – Egy hang: ez gyanús! – derültség.) De a referátumban egyáltalán nem emlékezett meg ennek a kérdésnek a fontosságáról...”* – olvasható a kongresszusi anyagban a kissé humoros történet. Weltner Jakab a kitűnő szakszervezeti vezető, aki egyébként nagy hódolója volt a női nemnek *„bűnbánóan elismerte, hogy a nagy anyag miatt nem tért ki a nőkérdésre.”* A kongresszusi határozat azonban elégtételt szolgáltatott a nőmunkásoknak, mert kimondta: *„a pártgyűlés minden szervezett munkásnak és minden szervezetnek kötelességévé teszi a nőmunkásoknak és a fiatalokéknak az eddiginél fokozottabb szervezését és intenzív szocialista nevelését, mert a termelés átalakulása a nők és az ifjúmunkások munkáját fontosabbá tette, s mert az*

ipari termelésbe özönlött új rétegek szervezésének elhanyagolása a háború után az összes szervezetekre súlyos következményekkel járhat.”

Ifjúmunkások a szakszervezetekben

A tanoncok kizsákmányolása olyan fokot ért el, amely nemcsak a szakszervezeti sajtót, a munkáslapokat foglalkoztatta, hanem a polgári lapok újságíróit is. Felemelték szavukat az ipartörvény betartása érdekében, mely némi védelmet nyújtott a fiatal munkásoknak. A legkiszolgáltatottabbak a gyermekmunkások voltak. A kiskeresetű munkáscsaládok ugyanis rákényszerültek arra, hogy az iskoláskorú gyermekeiket munkába állítsák.

A szakszervezetek az akkori szűkös lehetőségeiket figyelembe véve tiltakoztak ez ellen, illetve rámutattak arra, hogy a gyermekek testi-lelki fejlődése szempontjából, milyen rendkívül káros a korai munkába állás.

Dr. Chyzer Béla orvos kutatásait is felhasználták a gyermekmunka elleni harcukban. Adatai segítették a szakszervezeteket a tanoncok és a gyári gyermekmunkások érdekvédelmi munkájában. Chyzer megállapította, hogy a fiatal foglalkoztatottnál a munkaidő, a törvény adta lehetőséget messze túlhaladta. Az ipartörvény szerint ugyanis ez időben azok a tanoncok, akik nem töltötték be 14. életévüket legfeljebb (!) 10 órát, a 14 éven felüliek legfeljebb (!) 12 órát dolgozhattak. Ezzel szemben nem volt meglepő a 13-14 órás munkanap a tanoncok körében. Hiába tiltotta a törvény az éjszakai munkavégzésüket, úgy a gyáriparban, mint a kisiparban dolgoztak 16 éven aluliak éjszakai műszakban. A tanoncokat testileg tönkretette a megfeszített munka. *„A téglaverők gyermekei – írta tanulmányában dr. Chyzer – többnyire görbe hátúak, mivel a gyöngye gerincoszlop a föld és a sár nagy súlyát ártalom nélkül nem bírta meg. Az üvegfüvők vagy nyomtatóinasok, mivel korán kell kelniük, nemcsak hogy az iskolában álmosak, hanem mindig nagyon halvány színben vannak, fejfájásban szenvednek, növekedésben elmaradottak.”* Dolgoztak gyermekkorúak a malmokban, itt még 10

éven aluliakat is alkalmaztak. *„Egyszer egy állami felsőipari iskola igazgatója – olvasható a szakszervezetek krónikájában – 4-5 éves gyermekeket talált félreeső üveggyárakban, amint éjjeli munka alkalmával szüleiknek a formát tartották.”* Kihasználták a sütő-, cukrász- és hentesinasokat. Nem volt olyan szakma, ahol a fiatalok tanoncokat ne végkimerülésig dolgoztattak volna.

A szakszervezetek próbálták a maguk sajátos eszközeivel segíteni ezeken az áldatlan állapotokon. A szülőkkel együtt a szervezett munkások léptek fel a tanoncok nappali tanulásának biztosításáért. Ugyanis az oktatás este 7-től 9-ig tartott. Az eddig jelzettek közül már következtetni lehet, milyen volt ez az oktatás. Bizonyítékul az 1910-ben megjelent Népművelés című lapból idézek: *„Hogy az iparos-tanonciskola még mindig nem éri el azt az eredményt, amelyet tőle elvárhatnánk, annak sok egyéb ok közül egyike a legfontosabbnak az inas társadalmi helyzete. Mutatja ezt az az eset is, amely egy 15 éves, erőteljes, jól fejlett, piros képű iskolába járó inással történt. Olvasni csak szótagolva tudott, írás közben még a saját nevéből is betűket hagyott el. A padba érve – leült és aludt. Még az előadás után is csak nagy nehezen lehetett fölébreszteni. Akár otthon is maradhatott volna. Lehetetlen volt bármiről is beszélni vele. Összerogyott és aludt. Műhelymunkája este 8 órától másnap délután 2 óráig tartott. Arculütéssel, bottal szokták ébren tartani éjjel, ha munka közben elaludt.”*

A szakszervezetek kongresszusaikon e szerencsétlen sorsú fiatalok érdekében mindig szót emeltek, legalább a folyamatos gyermekvédelmet akarták elérni. Az igazi megoldás az ifjúmunkások védelmére vonatkozó törvény megalkotása lett volna, de az nem valósult meg, és az érvényben lévő régi ipartörvény tanoncokra vonatkozó szabályait sem tartották be, s az ifjak a legteljesebb mértékben ki voltak szolgáltatva a munkáltatóknak.

A szakszervezetek egyfelől támogatták az ifjúmunkások szervezkedését, támogatták mozgalmait, másfelől nagy figyelmet fordítottak a nevelésükre. A szakszervezetek az ifjúmunkásokat, mint képzett, szervezett dolgozókat akarták soraikba fogadni.

Mindezek a szép elképzelések azonban nehezen valósultak meg. So-

kat jelentett az ifjúmunkások szervezkedésében az 1904-ben megjelent Ifjúmunkás című lap, mely keretet adott munkájuknak. 1910-ben létrejött az ifjúmunkások önképző egylete mintegy kétszáz taggal. Az önképző egylet azonban a szakegylettől magára hagyatottan működött, s így célját nem tudta elérni.

A hosszú évek vajúdása végül meghozta az eredményét, és új alapokra helyezve erősödött a mozgalom. Létrehoztak egy bizottságot a szakszervezeti választmány mellett, amely komoly eredményeket tudott felmutatni rövid időn belül a nevelőmunka területén. A szakmai szakszervezetek egy-egy tagot választottak mintegy összekötőként az anyaegylet és az ifjúmunkások között, aki a tanoncok ügyével foglalkozott. Később minden szakszervezet helyiséget is biztosított a fiataloknak. A szakegyleten belül működő szakcsoportok pedig a fiatalok szakmai képzését vállalták. A szervezett munka teljes kiépülését jelentette, amikor a Szakszervezeti Tanács, a Magyarországi Szociáldemokrata párt égisze alatt létrejött az Ifjúmunkások Országos Szövetsége. A szervezeti szabályzat kimondta, hogy a szervezett ipari munkásoknak, kiemelten a bizalmi férfiaknak kötelessége *„az ifjúmunkás anyagi és szellemi érdekeit előmozdítani, az ifjúmunkásokat tisztességes bánásmódban részesíteni, s őket arra buzdítani, hogy a rendezendő előadásokon vegyenek részt. A nevelés tárgyai főleg szakelőadások, tanulmány céljából kirándulások és testedzés. A szervezetek gondoskodnak arról is, hogy az ifjúmunkásoknak hasznos könyvek álljanak rendelkezésükre.”*

A jövő igazolta a szakszervezeteket, mert a nem magára hagyott fiatal munkások, kihasználva az anyaegylet és Szociáldemokrata Párt segítségét, képezték magukat, megtanulták a mozgalmi munkát, és folytatni tudták az elődök küzdelmeit.

Az első nemzetközi kapcsolatok

Az erősödő szakszervezetek bekapcsolódtak a nemzetközi szakszervezeti mozgalomba. A szakmai szakszervezetek közül a nyomdászok már 1889-ben képviseltették magukat a szakmai szervezet Nemzetközi Titkárságának alakításában, a cipész munkások pedig 1893-tól. A nemzetközi kapcsolatok fő formái többek között a kongresszusokon való kölcsönös képviselet, az alapszabályok, bérszabályok, statisztikai anyagok stb. cseréje, közös akciók szervezése voltak. 1905-ben 25 ezres tag nevében csatlakoztak a vasasok a Nemzetközi Vasmunkás Szövetséghez

A Szaktanács 1904-től részt vett a szakszervezetek nemzetközi titkárságának munkájában, rendszeresen tájékoztatást adtak a magyarországi bér- és munkaviszonyokról, a sztrájkmozgalmakról.

A századfordulón

1900-ban 49 szakegylet működött 8 222 taggal. A szakszervezetek kiépülése, megerősödése a szakmai szervezetek országos kiépüléséhez vezetett. 1901-ben több szervezet országos tanácskozást tartott, és összeült **1901. december 25-27-én** a szakszervezetek II. kongresszusa. A kongresszus határozatot hozott az országos szakmai szövetségek létrehozásáról. A kongresszus kötelezte a rokonszaktmák egyleteit szövetségkötésre, és javasolta, hogy a szövetségek kialakításáig építsék ki a vidéki városok egymás közti és a fővárosi egyletekkel való kapcsolatát.

A vasasok, az építők és a famunkások hozták létre a legmagasabb létszámú szakszervezeteket. A legmagasabb szervezettség a nyomdaiparban volt, erősen szervezettek voltak a cipészek, a szabók, a pékek, a húsipariak, a kereskedősegédek és a magántisztviselők.

A szakszervezetek mind erőteljesebben léptek fel a munkásság munka- és életfeltételei javítása érdekében. A munkásság nagy tömegét kitevő szakképzetlen segéd- és betanított munkások a létminimum határán éltek. A munkások többségének élet- és munkakörülményei igen nehezek

voltak, 70 százalékuk napi 10 óránál többet dolgozott, nehezítette helyzetüket a munkaadók embertelen bánásmódja, politikai jogfosztottságuk.

A századfordulótól a Szaktanács a munkaviszonyok javításáért való küzdelmet egyik főfeladatának tekintette. A minimális bér meghatározása, a 8 órás munkaidő bevezetése, a női munkások védelme (egyenlő bért a férfiakéval, az egészségre ártalmas foglalkozási ágakban a női munka betiltása), a 14 éven aluliak munkától való eltiltása, az éjjeli munka megszüntetése, szükségessége esetén dupla órabér fizetése, a heti 36 órai megszakítatlan munkaszünet biztosítása, és még sorolhatnánk azokat a követeléseket, amelyek csak több évtizedes következetes küzdelem után valósultak meg, de már a századfordulón megfogalmazódtak.

Az a felismerés is erőteljesen hangot kapott, hogy a munkásság kiszolgáltatottsága, jogfosztottsága folytán csak szervezetére számíthat, csak akkor érhet el eredményt, ha „*egyesült erővel*” lép fel érdekei védelmében.

Ugrásszerűen megnőtt a szakszervezeti taglétszám, a legnagyobb növekedés 1903-ban volt, amikor 25868 fő lépett be a szakszervezetekbe. A szakszervezetek erejét jelezte, hogy 1904-ben a Szaktanácsnak bejelentett 325 sztrájk, melyekben 31472 munkás vett részt, háromnegyede a munkások teljes vagy részleges győzelmével fejeződött be. Ezidőben már nem lehetett a hatóságoknak a sztrájkolókat karhatalommal a munka felvételére kényszeríteni. A sztrájk jogát még nem ismerte el, de már tudomásul vette a hatalom. Tisza István miniszterelnök így fogalmazott 1904-ben: „...*a munka föltételeinek módosítására irányuló mozgalmat és szervezkedést a mai gazdasági életnek olyan jogos és törvényes eszközének tekintem, hogy valamely munkás szakegyesületet azért, mert annak vezetősége kedvezőbb munkabér elnyerésére irányuló mozgalomban részt vesz, jól oszthatónak nem tartom...*” Az „*összetartozandóság*” fontosságának felismerése, és annak gyakorlati megvalósítása határozta meg a következő évek tevékenységét.

A szakszervezetek III. kongresszusa **1904-ben** is e szellemet tükrözte. Elismerték az országos szövetségek fontosságát, s azt, hogy az országos központok a tárgyaló partnerei a munkáltatói szervezeteknek. A

Szakszervezeti Tanács „... *modern munkásmozgalom alapján álló gazdasági szervezetek központi képviselete*” – olvasható a Szaktanács szervezeti szabályzatában –, s így, mint központi intézmény képviselte a tagság érdekeit a hatóságokkal, a kormányzati szervekkel folytatott tárgyalásokon. A kongresszus határozott a vidéki mozgalom szervezésének fejlesztéséről.

A századfordulóra ugyanis annyira megerősödött a hazai szakszervezeti mozgalom, hogy a szakmai szövetségek hozzáláthattak a vidéki szervezetek kiépítéséhez. Sorra alakultak a különböző kis létszámú szakmai csoportok. Eleinte igyekeztek megtartani önállóságukat, később belátták annak tarthatatlanságát, és elfogadták a Szakszervezeti Tanács centralizációs elképzeléseit.

A vidéki szervezetek működését Alapszabály határozta meg, melynek alapját az **1904. évi** III. országos kongresszuson megvitatták a küldöttek, és határozatot hoztak a végrehajtásáról. A kongresszuson elhangzott a végrehajtó bizottság jelentése a helyi szervezetek alakulásáról, az országos szakszervezeti hálózat kiépítésének szükségességéről. A határozat kimondta, hogy a vidéki városok szakcsoportjainak tevékenységét a vidéki szakszervezeti bizottságoknak kell összefogni. A határozat szerint a szakszervezeti munkát irányító bizalmi férfiaknak kötelessége volt minden fontosabb eseményről értesíteni a Szakszervezeti Tanács Titkárságát.

A következő évben összehívott országos értekezlet e határozat végrehajtására ült össze. Az értekezleten résztvevők tisztában voltak azzal, hogy kedvezőbbek a feltételek a szakszervezeti munka végzésére, ha azt a Szakszervezeti Tanács égisze alatt végzik.

A vita a pénzügyekben élesedett ki. Jóllehet a vidéki szervezetek képviselői nagyon jól tudták, hogy pénz nélkül nem tudják ellátni a közös jogvédelmet, fenntartani a közös munkásotthont, a közös könyvtárakat és az oktatásra szolgáló helyiségeket, megfizetni az előadókat, mégis nehezen tudtak megállapodni a hozzájárulás mértékében, melyet a szakszervezeti központnak fizettek be.

A szakszervezetek általános tevékenységében, az oktatásban, a bérharcok időpontjának, a követelések meghatározásában már a Szakszervezeti Tanács összehangoló, irányító szerepe megmutatkozott. 1903-tól

függetlenített titkár – Jászai Samu – segítette a munkát, aki előkészítette az értekezleteket, tanácskozásokat, feldolgozta a statisztikákat.

1904. szeptember elsején jelent meg a *Szakszervezeti Értesítő* első száma, amely havi rendszerességgel számolt be a munkások gazdasági helyzetéről, a sztrájkokról, a békéltető bizottságok munkájáról, az ipar-felügyeletekről. A szakmák beszámoltak szervezeti életükről. Az *Értesítő* tájékoztatott a nemzetközi szakszervezetek munkájáról, beszámolt szakmai, kulturális érdekességekről. A Szakszervezeti *Értesítő* szellemsége tükrözte, ami az első számban megfogalmazódott, hogy a szakszervezetek hatékony működéséhez elengedhetetlen a központi irányítás. A gazdasági érdekvédelem mellett a politikai jogtalanság ellen a szakszervezetek erőteljes nevelőmunkája nyomán százezrek léptek fel szervezeteik vezetésével. A munkások jelentős számban támogatták a szociáldemokraták polgári demokratikus követeléseit, az általános titkos választójog és a teljes egyesülési szabadság gondolatát.

„A politikai párt nagy akciói, a nagy népgyűlések a munkások ezreit vitték be a szakszervezetbe” – állapította meg Weltner Jakab az 1905-ös pártgyűlésen. A Szaktanács jelentése szerint *„az általános választójogért folytatott küzdelmet a Szociáldemokrata Párt vezette, de meg kell említenünk, hogy a szakszervezetekbe tömörült munkásság az első sorokban állott. 1907. október 10-én lezajlott hatalmas tüntetés a szervezett munkásság műve volt. A politikai jogtalanság és gazdasági elnyomatás százezreket állított csatasorba.”*

Az akciók szervezésében kiemelkedő szerepe volt a szabadszervezeteknek. A szabadszervezetek bizalmi férfiai útján mozgósították a tagokat. *„Maguk a szakszervezetek nem foglalkoznak politikával, de a politikai jogokért való küzdelem legelszántabb és legmegbízhatóbb katonáit a szervezett munkások képezik”* – olvasható a Szakszervezeti Tanács 1912. évi jelentésében.

Az **1908. január 5-7-én** tartott IV. kongresszus foglalkozott először külön napirendként a kollektív szerződésekkel. A kongresszus azt ajánlotta a szervezeteknek, hogy minél rövidebb lejáratú szerződéseket kössenek. *„...a hosszú szerződések lehetlenné teszik a kedvezőbb konjunktúrák kihasználását, s mert a hosszabb béke időközök a biztonság érdekeit keltik föl és a szervezet tagjaiban csökkentik a harcképességet.”* Felhívta a kongresszus a fi-

gyelmet arra is, hogy a szezonmunkák szerződése ne járjon le olyan időben, amikor a szakmákban egyáltalán nincs, vagy kevés a munka. Kimondták, hogy a szervezetek nem köthetnek olyan kollektív szerződéseket, amelyek a tagokat sztrájk letörésére szervezett munka végzésére kényszerítenék. Kimondták azt is, hogy *„semmi körülmények között sem köthetők olyan szerződések, amelyek a szervezetek szavatossággal, vagy beleegyezéssel drágítják az illető iparág termékeit, vagy amelyek ily módon okozati kapcsolatot teremtenek egyrészt a munkások kereseti és munkaviszonyai, másrészt a munkáltatók anyagi helyzete és a vállalkozók nyeresége között.”*

A kongresszus határozott arról is, hogy a fővárosi szakmák a megkötendő kollektív szerződéseket aláírás előtt kötelesek a Szakszervezeti Tanácsnak, vidéken pedig véleményezésre a szakszervezeti bizottságoknak bemutatni. Az, hogy a kongresszus foglalkozott a kollektív szerződések ügyével jelezte a téma fontosságát. 1908-ig a szervezetek belátásuk szerint cselekedtek, jól vagy rosszul megkötötték a szerződéseiket, de ettől kezdve az iparági kollektív szerződések megkötése került előtérbe. Az egy szakmára lebontott még oly sikeres megállapodás sem helyettesítheti – ismerték fel – a szélesebb körű érdekvédelem erejét.

A gazdasági érdekvédelem területén elért eredmények is fokozták a politikai aktivitást, növelték a szakszervezetek erejét, amely a taglétszám növekedésével párosult.

A szakszervezetek hatása túlmutatott létszámukon. Ha a szervezett dolgozók arányát viszonyítjuk az ipari munkások létszámához, 1912-ben ez az arány 23,28 százalék volt a Szaktanács felmérése szerint. A szakszervezetek azonban társadalmi hatásában többszörösét tudták kifejteni létszámuknál. A mozgalom teherbírónak bizonyult.

„Mindig csak a szakegylet”

A XX. század első évtizedében már több szakegylet, szövetség rendelkezett székházzal, ahol a kevésbé tehetős szervezetek számára is biztosítottak helyiséget. Az építők Aréna úti, a vasasok Thököly úti, a nyomdászok

Kölcsey utcai otthona fogalom volt a mozgalomban. A székházakban volt könyvtár, olvasó szoba, színházterem vagy művészeti rendezvényekre is alkalmas nagyterem színpaddal, továbbá játékterem és vendéglő. Az épületek szerény, de ízléses kivitele szintén a kulturálódást szolgálta. A tagság anyagi áldozatot is hozott azért, hogy az otthonokba *„a szakma minden munkása örömmel jöjjön.”* A szerény körülmények között, gyakorta csak néhány bérelt szobában élő vidéki szakosztályok felszereléséhez ugyancsak hozzátartoztak a könyvek, a sakkfelszerelés, a dominó, vagyis a kulturált szórakozás eszközei. *„A magánhelyiség volt a minden számunkra: klub, nemes szórakozások (sakk, biliárd) helye, a tudás forrása, nagy társadalmi és szocialista viták színhelye, kellemes otthon, ahol szívesen töltöttük el minden szabad időnket. Most már nemcsak szombatonként, hanem naponként jöttünk össze, örülve egymásnak és szép helyiségünknek. Családom egyes tagjai nehezteltek rám azért, hogy „mindig csak a szakegylet” – írta Propper Sándor többek között a Famunkások Szövetsége egykori elnöke. *„...a szakszervezet az a hely, ahol a munkás igazi otthonra, igazi társakra, igazi egyenlőségre, őszinte légkörre talál, ahol tehát vigaszt, védelmet, igaz barátságot és emberieséget tartogatnak a számomra. Nekem ez volt az első benyomásom, amikor a lábamat a szervezetbe tettem, s ez a benyomás, később még fokozódott, szilárd meggyőződésé jégesedett. A szakszervezet légköre babonásan magához láncolt.”**

Tartós érzelmi szálakkal kötötte a munkásokat a szakszervezethez a segélyezés számtalan formája mellett a sokféle kulturális szolgáltatás. Az általános és szakmai képzés mellett közös művelődési formák a dalárdáktól a színjátszásig, a szórakozási lehetőségek vonzerőt jelentettek, és megszilárdították a tagság együvé tartozásának kötelmeit.

A kötődést erősítették azok a gazdálkodási formák is, amelyek a munkások megélhetését igyekeztek megkönnyíteni, a **fogyasztási szövetkezeteken** keresztül lehetővé tették az olcsóbb vásárlást. Az Általános Fogyasztási Szövetkezetet a nyomdászok egy csoportja hozta létre 1904-ben Erdélyi Mór vezetésével. Erőteljes fejlődésnek 1906-ban indult, 1912-re már húsz, 1914-re harminc fiók üzlete működött. Később saját hat termelő üzeme segítette a munkások olcsóbb árukkal való ellátását.

A tagság több formában érezte szervezetének segítségét, s ezért „vi-

szonzásul” képezte az ellenállási alapot, növelni tudták a segélyezésre, oktatásra, kulturális célokra szánt összegeket. Az ellenállási alap létesítésére az 1904-es kongresszuson elfogadott sztrájkszabályzat kötelezte a szervezeteket, hiszen az a sikeres sztrájk és bojkott alapja volt.

A szakszervezeti tagság, mely a munkások öntudatos, képzett, világot is járó részét képezte, akiknek többsége munka után tanulni járt, olvasni, vagy csak gondolatot cserélni a szaktársaival adta a magját annak az erős szakszervezeti mozgalomnak, mely lehetett „*történelemcsináló*” és talpon tudott maradni a történelem viharában, a háborúk, a különböző rendszerváltozások közepette.

A világháborúk között

Szakszervezetek az első világháború idején

A háború nyitányának tekinthető egy igen súlyos, 1912 második felével kezdődő gazdasági válság, mely végig söpört a világon. Így Magyarországon 1913 végére mintegy százezer, Budapesten és környékén 30 ezer körüli volt a munkanélküliek száma, és több tízezernyi az ún. részleges munkanélküli. 1913-tól a vasiparban és a nyomdaiparban, de más ágazatokban is, általánossá vált az üzemek redukált termelése, amikor is fél hetet dolgoztak, fél heti bérért.

A háborút közvetlenül megelőző időszakban 1914. augusztus-szeptemberében a munkanélküliség fokozódott, és csak 1915 tavaszán-nyarán szűnt meg az újabb és újabb korosztályok behívása és a haditermelésre való átállás következtében. Szinte mindenütt megnövekedett a munkaidő, a bérek csökkentése, a vasárnapi munka külön díjazásának megszüntetése, a kollektív szerződések egyoldalú felbontása a militarizált üzemekben az addig elért eredmények teljes megsemmisítéséhez vezetett. A háborús mámorból rövid időn belül kiábrándult emberek elkeseledését fokozták a romló életkörülmények, s a spontán tömegakciók mellett a magasabb bérekért, a jobb ellátásért a szakszervezetek mozgalmakat indítottak. A munkanélküliek segélyezését – a törvényi szabályozás híján – a szakszervezetek végezték.

A szakszervezeti taglétszám a háború első éveiben jelentősen csökkent a behívások következtében, továbbá azért, mert a hadiüzemekben a munkáltatók megkísérelték felszámolni a szakszervezeteket. 1914 végén 51 500 volt a szervezett munkások száma 654 helyi csoportban, 1915 végén 43 381 fő 508 helyi csoportban az 1913 decemberi 107 486 fővel szemben.

A munkások a magasabb bérekért, a jobb ellátásért a kivételes törvények életbelépésekor, félve, hogy a kormány betiltja a szakszervezeteket, nem szerveztek mozgalmakat. Az áruhiány, a jegyes, maximált áron kapható áruk eltűnése, a feketepiac kialakulása esetenként ösztönös megmoz-

dulásokhoz vezetett, éhségtüntetések robbantak ki. A spontán akciók mellett kibontakozott a szervezett akciók sora is.

A háborús körülmények miatti megmozdulások veszélyeztették a hadiipar termelését, s ez arra serkentette a munkáltatókat, hogy elejét vegyék a tömegek aktivizálódásának. Számolniuk kellett az erősödő szakszervezeti mozgalommal. 1916 februárjában a honvédelmi miniszter rendelete alapján létrehozták a panaszbizottságokat. A magyarországi joggyakorlatban először ismerték el a munkásság kizárólagos képviselőinek a szakszervezeteket. A szakszervezetek az akkori Európában az elsők között érték el, hogy a panaszbizottság intézményén belül partnerei legyenek az államnak és a tulajdonosnak, a munkáltatónak.

A **Munkásügyi Panaszbizottságokban** a munkások képviselőiként a szakszervezetek voltak jelen a munkáltatók és a kormány képviselői mellett. A panaszbizottságok hatásköre, több módosítás után kiterjedt minden hadiszolgáltatásra kötelezett üzem hadiköteles korú munkására, alkalmazottjára. A panaszbizottságokban az érdekelt felek – a Honvédelmi Minisztérium, a szakszervezetek és a munkaadók egyenlő számú képviselője – tárgyalások útján megállapodásra törekedett abban, hogy a háborús inflációban állandóan emelkedő árakkal arányban tartsák a munkabéreket. *A panaszbizottság működése* – olvasható Ladányi Jenő és Sztéryi József gazdaságtörténészek 1934-ben kiadott: „A magyar ipar a világháborúban” című tanulmánykötetében – *„elsősorban kétségtelenül általános bérrendezési áramlatokat váltott ki, de eredményeiben nem az volt a legnagyobb hatás. Sokkal jelentősebb volt az, hogy a munkásság szervezeteinek a munkaadó szervezetekkel egyenjogú felekként való közvetlen érintkezése azok tekintélyét és befolyását nagyon emelte: Komoly társadalmi faktorok lettek ...az a körülmény pedig, hogy a munkások akár kollektív, akár pedig egyéni panaszát... a panaszbizottság előtt a szakszervezet küldötte képviselte... kívánatosná és előnyössé tette a munkásokra a szakszervezetekbe való belépést.”*. Jelentékenyen nőtt a szakszervezeti taglétszám, 1916-ban 55 338, 1917-ben 215 222 szakszervezeti tagot tartottak nyilván.

A panaszbizottság intézménye, melyet ugyan a háborús kényszer szült, túlmutatott korán, és a szakszervezetek erősödéséhez vezetett. A

szakszervezeteket erősítette az a szolidaritás, mely tagjaikat a legnehezebb időkben is összetartotta. *„A dolgozó munkások csekély keresetükből szívesen áldoztak, hogy munkatársaik hozzátartozóinak nyomorát enyhítsék.”* – írta Já-szai Samu.

A szakszervezetek a világháború éveiben legfontosabb feladatuk-nak a hadbavonultak és azok hozzátartozói segélyezését tekintették. *„A háború első 17 hónapja alatt a szakszervezetek összesen 1949303 korona hábo-rús segélyt fizettek ki.”* A legtöbb szervezet külön gyűjtést is indított.

A munkások átértékelték, hogy hadbavonult szaktársaik családtagjai még fokozottabban szenvednek a drágaság súlya alatt. 1917-ben a szak-szervezetek a hadbavonultak családjai megsegítésére 56.461 koronát, a szabadszervezeteken keresztül 1.949.303 koronát fizettek ki. A háború kez-detétől 1917 decemberéig 2.272.121 koronát adtak a rászorulóknak hábo-rús segélyként. A munkások természetesnek tartották *„különadózásukat”* hadbavonult társaik megsegítésére.

Alapszabályszerű segélyek:	289.776
Szaklapok által nyújtottak:	922.992
Vasmunkások gyűjtése:	2.119.212
Nyomdászok segélye:	96.755,95
Könyvkötők segélye:	162.000

A gyűjtések töredékét mutató adatok összesen 4461 035,95 koroná-ról szólnak, s példázzák a munkásság természetes szolidaritását, mely a legnehezebb időkben sem halványult, hanem inkább erősödött.

A szakszervezeteknek szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy a háború miatt megváltozott az ipari munkások összetétele, növekedett a szakképzetlen munkások és a nőmunkások száma, ennek tükröződnie kellett a szakszervezeti tagok összetételében is. A vasasszakszervezet központi vezetősége az 1916., 1917. évekről szóló jelentésében kifejtette, hogy *„az általános elnyomatás az egész országban mind nagyobb és nagyobb tö-megekben hajtotta a munkásokat a szervezetbe... Az állandó és rendszeres agitá-cióval igen sok nőmunkást sikerült megszervezni, ezeken kívül pedig a nagytö-megű gépmunkást, akiket az üzemekben arra akartak felhasználni, hogy a szer-*

vezett munkásokkal szemben bérrontók legyenek.” A nyomdászok 700-nál több segédmunkást vettek fel tagjaik sorába. Ez azért is nagyon lényeges, mert a szakszervezeti tagok addig elsősorban a szakmunkások soraiból kerültek ki, ez az elv a nyomdászoknál különösen meghatározó volt. A nyomdászok szervezettsége a legmagasabb volt az iparágak közül, mindössze 9 százalék volt azoknak a „*tévelygőknek*” a száma, akik még „*kívül állnak a szervezeten*” – állt a nyomdászszakszervezet 1916. évi jelentésében.

A szakszervezeti taglétszám növekedésével egyidejűleg növekedett a szervezett munkások politikai aktivitása is. A szakszervezeti tagság egy része radikálisabb megoldásokat támogató élet- és munkakörülményei javítására. „*A politikai munkásmozgalom, sajnos nemcsak Magyarországon, hanem egyebütt is, sokkal diszkrétebb volt, mint azt általában elvártuk... csakugyan gyengék voltunk, vagy talán a taktika volt elhibázott? Ha gyengék voltunk, jobb és ambiciózusabb szervező erőket, ha pedig a taktika volt elhibázott jobb taktikusokat állítsunk a mozgalom élére*” – olvasható a Typographia 1916. áprilisi számában.

1917 tavaszának sikeres bérmozgalmi, május elseje munkaszüneti nappal való megünneplése, az oroszországi forradalmak hatása olyan társadalmi rétegeket is magával ragadott, amelyek nem szervezkedhettek, vagy addig távol maradtak a szakszervezetektől. A sztrájkmozgalmak száma ugrásszerűen megemelkedett. 1917 májusában az ország bányatelepein egymást követték a sztrájkok, melyek hozzájárultak a bányászok szervezkedési szabadságának elismeréséhez.

Aktivizálódtak a tisztviselők, közülük nagy számban a nők, akiknek a bére, a férfiakénál is kevesebb volt. 1917 augusztusában sikeres bérharcot vívtak a Weiss Manfréd gyár nőtisztviselői.

A szakszervezetek erőfeszítései nyomán több iparágban továbbra is megmaradtak a kollektív szerződések. A szakszervezetek tisztában voltak azzal, hogy a munkaadók és a munkavállalók közti megállapodások – munkabér, munkaidő, szociális juttatások – legmegfelelőbb formája a kollektív szerződés. A nyomdászoknál külön szabályzat készült a budapesti és a vidéki üzemeknek, több ízben emelték a drágasági pótlékot, „*az abnormis drágaság miatt*” újabb és újabb emeléseket harcoltak ki a

kollektív szerződéseken. A húsipari munkások szakszervezetének sikerült kollektív szerződést kötni katonai konzervgyárral, 30 százalékos béremelést értek el, *„a szerződés értelmében csak szervezett munkás volt alkalmazható.”*

A szakszervezetek erejükhöz mérten segélyeztek, folytatták a munkaközvetítést, *„változatlan erővel vitték a kultúrmunkát”*. Az építőmunkások szakszervezete bekapcsolódott az Építész- és Mérnök Egylet révén indult lakásépítő társadalmi akcióba. Aktívan részt vettek továbbra is a panaszbizottságokban, de ezzel sem oldhatták meg az egyre növekvő megélhetési gondokat, jóllehet a panaszbizottságok működése például a vasasoknál 1917-ben sok millió korona béremelést eredményezett.

A háborús gazdálkodás változásai – munkáslétszám összetételének alakulása, a szakmai átcsoportosítások következményei, a nyersanyaghiány, a teljesítménycsökkenés, a romló élet- és munkakörülmények – hatására a munkások politikai aktivitása fokozódott. Tömegsztrájkok, bérmozgalmak sora mozgósította az elkeseredett munkásokat. A gazdasági követelések mellett a mielőbbi békekötés, az ország demokratizálódásának igénye is megfogalmazódott.

1917. november 25-én Budapesten, az Iparcsarnoki nagygyűlésen a fölvonult tömeg fő jelszava a *„Le a háborúval!”* *„Éljen az orosz forradalom!”* volt. A Szakszervezeti Értesítő 1917. 2. számában hozták le a következő határozati javaslatot: *„Mi mindannyian, akik itt összegyűltünk, s az egész dolgozó Magyarország el vagyunk határozva arra, hogy az orosz forradalmárokat a béke megszerzésére irányuló hősi harcukban támogatni fogjuk és, hogy minden erőnkkel küzdeni fogunk azért is, hogy egyik osztálynak a másik által való kizsákmányoltatása a mi országunkban is megszűnjék.”*

A munkások megmozdulásai is hozzájárultak a belpolitikai válság elmélyüléséhez, amely végül a Tisza-kormány bukásához vezetett. Úgy tűnt megvalósulhat a szakszervezetek és a szociáldemokraták számos követelése, így a szervezkedés szabadsága és a pártszervezetek legális működése.

Az **1918. május 25-26-i rendkívüli kongresszus** tükrözte a szakszervezetek növekvő erejét. Sürgős intézkedéseket követeltek a gazdasá-

gi, munkásvédelmi, munkásbiztosítási, szociálpolitikai kérdésekben. Megfogalmazták, hogy a Munkásügyi Panaszbizottság intézményét minden más hatóságtól függetleníteni kell, és a békekötés után is fenn kell tartani.

A kongresszuson éles vita alakult ki az egyesülési és gyülekezési jog törvényes biztosításáért, hiszen az még mindig a hatóságok önkényére volt bízva. Követelték, az egyesülési és gyülekezési jogot korlátozó rendeletek hatályon kívül helyezését, e jogok törvénybe iktatását, *„követelte a kongresszus, hogy a közigazgatási hatóságoknak ne legyen joguk a munkások egyesületi működésébe avatkozhatni, hanem ellenkezőleg, köteleztessenek arra, hogy az egyesülés és a gyülekezés jogát védjék.”*

Az erőfeszítések ellenére sem javultak a munkások élet- és munkakörülményei, kiszolgáltatásuk nem csökkent, nőtt körükben az elégedetlenség *„különösen az új tagok körében... Azok a munkások, akik most léptek be a szakszervezetbe, túlbecsülték gyakran szervezetük erejét...”* A végsőkig elkeseredett, megfáradt tömegek tüntetései, sztrájkjai az ország egész területére kiterjedtek, hatásukra létrejött a mozgalmakat irányító Budapesti Munkástanács. *„Nem kívánunk politikával foglalkozni – írta Jászai Samu szakszervezettörténetében –, de a szakszervezetek kénytelenek voltak bekapcsolódni a nagy történelmi eseményekbe...”*

A szakszervezeteknek 1917-ben 215 222 volt a tagja, 1918. december 31-ére ez a szám 721 437 főre emelkedett. A megnövekedett számú szervezett munkás nemcsak az azonnali békét, hanem *„új rendet”* is követelt.

„Rohanunk a forradalomba”

„A történelmi események árja rohan. Minden nap, minden óra új feladatok elé állít bennünket. Ami tegnap állt, ma romba dől, ami tegnap megingathatatlannak látszik, ma elsöpörtetett. A munkásosztálynak minden esetben készen kell lennie, készen kell állnia. Egynek, szervezetteknek kell lennünk, maradnunk. Ne késsünk, ne pihenjünk, ne várjunk – cselekedjünk” – írta a Vas- és Fémmunkások Lapja 1918. október 18-án.

Az események felgyorsultak. 1918. október 23-án megbukott Wekerle Sándor kormánya. *„Október 25-én megalakult a Magyar Nemzeti Tanács – olvasható a Szakszervezeti Értesítő 1918. novemberi számában. „Az alakulatot képezi a Függetlenségi és 48-as Károlyi-párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az Országos Radikális Párt. Ez a három párt felhívja Magyarország népét a csatlakozásra. Felhívja mindazokat, akik az azonnali békét, demokráciát, nemzetiségek egyenjogúságát, a nemzetek szövetségét, felszabadítását és a dolgozó nép erőit fokozó modern szociálpolitikát követelik.”* A szervezett munkások csatlakoztak a felhíváshoz, tettekeszségüket az október 30-án megtartott népgyűlés fejezte ki. Felhívták *„a műhelybizalmi férfiakat, hogy haladéktalanul válasszák meg a munkásság küldötteit a munkástanácsba...”* – írta a Typographia november 1-jén visszatekintve az eseményekre.

Október 31-én a munkások forradalmi dalokat énekelve vonultak az utcára. A katonák levágták sapkarózsájukat, és helyére őszirózsát tűztek, mely egy jobb és szebb jövő, egy új Magyarország szimbóluma lett. Az őszirózsás forradalom helyreállította az ország addig csak korlátozottan létező szuverenitását. Az új hatalom megteremtette a köztársasági államformát, törvényeivel pedig egy demokratikus, polgári társadalom alapjait vetette volna meg. Az általános és titkos választójog, a sajtószabadság, a nép esküdtbíráskodása, az egyesületi és gyülekezési szabadság, a földműves nép földhöz juttatása – mindezt a célt kívánták megvalósítani. Törvénybe iktatták a nyolcórás munkanapot, a kollektív szerződések megkötésének kötelezettségét, az állami munkanélküli segélyt. 1918 végétől a kollektív szerződések százait kötötték meg, közöttük olyan szakmák is, mint például a téglagyári munkások, vagy az üvegáru-nagykereskedők raktári munkásai.

A „munkásügy” kulcstárcái, a kereskedelem- és iparügyi, a munkaügyi és népjóléti, a honvédelmi minisztérium ugyan szociáldemokrata „kézen” voltak, de csodát tenni a háború által sújtott gazdasági helyzetben nem lehetett. A háborútól tönkrement ország, a rendkívül nehéz kül- és belpolitikai helyzet nem tette lehetővé, hogy a meghozott néptörvények hatása kibontakozhassék. Nőtt az elégedetlenség. Az emberek jó része azonnali változásokat igényelt, nem számolva ennek realitásával.

Az 1918. november 24-én megalakult Kommunisták Magyarországi Pártja radikális programja, vezetőinek oroszországi tapasztalatai visszhangra találtak azok körében, akik kevésnek találták az addigi eredményeket. Jó néhány szakmában kommunista csoportok alakultak, többek között a vasasoknál, a nyomdászoknál, famunkásoknál, postásoknál. Az azonnali változásokat hirdetőik és a reformokat, a „fontolva” haladást pártolók között kialakult ellentét tovább mélyítette a Károlyi-kormány válságát.

Az elégedetlen tömegek 1919. február végén, március elején ország-szerte mozgolódnak kezdtek. Falun földfoglalások kezdődtek, Somogyban szövetkezetesítést kezdeményeztek az uradalmi cselédeknek. A munkástanácsok egyes helyeken átvették a gyárak vezetését. Megszületett Garami Ernő rendelete az üzemi választmányokról, amely az elvileg illegális, a munkásellenőrzést ténylegesen gyakorló munkástanácsok helyett csak igen korlátozott „beleszólási joggal” rendelkező testületeket kívánt létrehozni. Az üzemi választmányokról szóló rendelet előkészítette a Böhm Vilmos által javasolt szocializálási minisztérium tervét. A szocializálást támogatta a munkások többsége és a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezeti vezetés egy része is.

Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Károlyi-kormány nem tudja tovább vezetni az országot, a szociáldemokraták Bogár Ignácnak a nyomdászszakszervezet titkárának vezetésével felvették a kapcsolatot Kun Bélával a Kommunista Párt vezetőjével, és kidolgozták a két munkáspárt egyesülésének feltételeit, mely egyben az adott helyzetben azt is jelentette, hogy egy radikális programot fogadnak el az ország gazdasági, politikai válságának megoldására.

Jászai Samu így látta az akkori eseményeket: *„A bolsevizmus kitörése előtti napon, a Károlyi-kormány szociáldemokrata miniszterei rendkívüli ülést hívtak össze, amelyen ismertették az akkori kétségbeejtő helyzetet. Az egyik miniszter rámutatott arra, hogy az ország határait mind szűkebbre szabják és ezért az ország további fennállása, rendkívüli veszélyben van. Ajánlotta, hogy más alkotmányos formákat kell keresni az ország boldogulására. Nem a bolsevizmust mindjárt, hanem azt ajánlotta, hogy a szociáldemokraták egy kissé balra, a kommunisták kissé jobbra menjenek, és egy közös intézőség vezesse az ország ügye-*

Itt született meg a gondolat, hogy szocialista-kommunista párt alakíttassék... A később összehívott munkástanács és a szakszervezet vezetői szintén belenyugodtak a formulába, mert a legtöbben azon a véleményen voltak, hogy különös változás nem lesz az alkotmány és a kormányzati rendszerben."

Tény az, hogy az akkori kétségbeejtő helyzetben a két párt egyesülése, a közös fellépés, a belső rend helyreállítása és az ország védelme érdekében a többség számára elfogadható megoldást jelentett. Sokan hittek egy igazságos, szocialisztikus rendszerben, s keresték helyüket annak keretei között. Alapnak az új rend kiépülésére a két munkáspárt politikai egységét tekintették.

Az 1919. március 19-i munkanélküli tüntetés, a március 20-i nagy nyomdászsztrájk, mely párosult a „nyomdász-generális” Zaka Lajos temetésével, a Vyx-jegyzék átadása, amely az ország területének további csonkítását helyezte kilátásba olyan belpolitikai helyzetet teremtett, amely a Károlyi-kormány lemondásához, és a Tanácskormány megalakulásához vezetett.

A szakmai szervezeteknek az MSZDP választmányában, a Budapesti Munkástanácsban helyet foglaló képviselői nem léptek fel sem a kommunistákkal való megegyezés, sem a Tanácskormány megalakítása ellen. A Vas- és Fémmunkások Lapja március 28-án így írt: *„A megváltozott helyzet eltolja a szakszervezetek eddigi tevékenységének irányait is. A munkás-ság gazdasági érdekeinek képviselete átáramlik az állami élet vezető testületeire.”* A Famunkások Szaklapjának április elsejei számában az olvasható: *„a védekezéshez és berendezéshez hatalmas energiákra van szüksége (ti. a proletár-államnak) ennek... legalkalmasabb akkumulátorai, gyűjtői, osztályozói, elosztói a szakszervezetek lehetnek.”* A cikkben meghatározott feladatokban: *„nevelés, tanítás, szakképzés”, „az új termelési, elosztási és fogyasztási rendszer megszervezése és szabályozása”, a közigazgatás ellátása, a „fegyveres védelem” szervezése, a szakszervezetek kivették részüket.*

A Kun Béla-kormány egyik első intézkedése az üzemek köztulajdonba vételére irányult. A szakszervezeti választmány felszólította összes szervezeteit, hogy a *„szocializáló munkálatokban tehetségükhöz képest vegyenek részt”,* és segítsék a zavartalan munkát.

A szocializálással együtt megindult a gyárak egységes irányítás alá helyezése, amelyet az érintettek többsége ellenérzéssel, félelemmel fogadott. A túl gyors változásokat, az előkészítetlen intézkedések következményeit nem ellensúlyozhatta, hogy a szakszervezetek képviselői ott voltak a Népgazdasági Tanács különböző szerveiben, szakosztályaiban. A romló gazdasági helyzetben a munkásokat azonban elsősorban a bérek alakulása érdekelte.

Az első bérrendezésnél a vasasszakszervezet kollektív szerződése alapján jártak el. A teljesítménybérezés eltörlését, mely a termelés csökkenéséhez vezetett, szakszervezeti nyomásra visszaállították.

Deklarálták a Károlyi-kormány alatt hozott néptörvények és a szociáldemokraták „összes munkavédelmi követelésének haladéktalan megvalósítását.” Szép elképzelések fogalmazódtak meg a szociálpolitika, a kultúra és az oktatás területén. Közismert az addig „elzárt” Margitsziget megnyitása a munkások előtt, valamint a gyermeküdültetés. Megnyitották a múzeumokat, támogatták a munkások színházba járását a szakszervezetek részvételével.

A történelem által kiszabott 133 nap, melyből 26 telt el békés körülmények között a gazdasági, politikai stabilizáció megteremtésére sem lehetett elegendő. 1919. április végén a román és csehszlovák csapatok indítottak támadást az ország ellen. A szakszervezetek egységesen kiálltak az ellenállás mellett, nélkülük nem sikerülhetett volna a mozgósítás. Május folyamán a szakszervezetek több mint 40 ezer fővárosi munkást állítottak fegyverbe. A nagyobb szakmák önálló egységeket alakítottak, így a vasasok, nyomdászok, építők, postások. A szakszervezetek által szervezett hadsereg nem a Tanács-kormányt, hanem a hazáját védte, és ezért volt indokolatlan annak bukása után a munkásokat, a „vörös katonákat” büntetni.

Miközben az intervenciós támadás veszélyeztette, a belső gondok feszítették az országot, vita zajlott a szakszervezetek szerepéről. Különböző nézetek kerültek felszínre a szakszervezetek szerepét illetően. A szakszervezetek önállóságát senki sem vitatta, de nem látták valódi szükségességét akkor, amikor a kormány képviseli a proletárok érdekeit. Nem

értett egyet a szakszervezetek többsége az ágazati szervezkedésre való áttéréssel, „... a bér munkások régi harcedzett szervezetei egyáltalán nem érzik annak szükségességét, hogy az addig kitűnően bevált szervezeti kereteket megváltoztassák.”

A szakszervezetek helyének, szerepének meghatározását, a szakszervezeti formák korszerűsítését tűzte napirendre az 1919. július 24-én összeült 126 küldött, 58 szakszervezet és mintegy másfél millió szakszervezeti tag képviselésében. A határozat a rokonszakmák közeledéséről, az iparági szervezkedésre való áttérésről határozat maradt. A Szaktanács ülése után már csak néhány nap telt el, és az intervenció csapatainak támadása, majd győzelme után lemondott Kun Béla kormánya.

A gazdaság és a társadalom gyors átalakítása illúzióknak bizonyult, a papírra vetett elképzelések a szocialista gazdaságról, egy igazságos társadalomról lelkesítőek voltak, de megvalósításuk minden alapot nélkülözött.

A „szakszervezeti” kormány után

1919. augusztus 1-jén Peidl Gyula vezetésével „szakszervezeti” kormány alakult, szociáldemokrata szakszervezeti vezetők közül.

A kormánynak az volt a feladata, hogy biztosítsa a demokratikus és békés átmenetet a proletárdiktatúrából, a polgári demokráciába. Augusztus 2-án az addigi tárgyalásokkal ellentétesen az antant megtagadta a Peidl-kormány elismerését, augusztus 4-én a román hadsereg bevonult Budapestre. A megszállás rendkívül behatárolta a rövid életű kormány mozgásterét, sorsát megpecsételte. A puccsal hatalomra került Friedrich-kormány korlátozta az egyesülési szabadságot, internáló táborokat állított fel, törvényesítették a megtorlást.

1919 augusztusában megszűnt a legális szervezeti élete a munkásoknak, több mint egy hónapig nem jelentek meg a szakszervezeti lapok, egyetlen testület működött a Szakszervezeti Tanács Végrehajtó Bizottsága.

A kormány 1919 szeptemberében visszaállította az 1918. október 30-a előtti viszonyokat az egyesülési jog terén, és felfüggesztették, illetve később feloszlatták a vasutasok, a villamos-alkalmazottak, a köz- és városi alkalmazottak szakszervezeteit.

A Szakszervezeti Értesítő szeptember 13-án megjelent számában olvasható: *„...a szervezett munkásság csüggedve és tétlenül várja a bekövetkezett eseményeket. Fokozza a csüggedést az, hogy a gyárakból és üzemekből a munkások nagy részét elbocsátották és munkaalkalom sehol nincs. A munkanélküli- és a szénsegélyt is beszüntették. A pénz értékének 80 százalékkal való leszállítása a munkások filléreit értéktelenné tette.”*

A megfélemlített üldözött munkások csak a szakszervezeteikre számíthattak. Új tartalmat nyert a szakszervezetek segélyezési tevékenysége. A segélyezés nemcsak igen sok munkáscsalád egyetlen bevételi forrását jelentette, hanem erősítette a *„valahová tartozás”*, a hagyományos munkásszolidaritás érzését. A szakszervezetek, mint az a Szakszervezeti Értesítő 1919. november 15-i számából kitűnik 1919. augusztus 1-jétől október 31-éig 1.591.822 korona segélyt fizettek ki 114.174 főnek.

Az üldöztetések ellenére a szociáldemokrata szakszervezetek taglétszáma 1919 végére 212.408 fő maradt. Jelentőségük nem csökkent, s ez érződött abban is, hogy erőteljesebb hangot kapott a párt és a szakszervezetek *„szétválasztásának”* kérdése.

A szakszervezetek az **1919. augusztus 24-i** kongresszuson a korábbiaknál fokozottabb ellenőrzési jogot akartak elérni a pártügyekben. A szakmai szövetségek szerepe megnőtt, ezt tükrözte, hogy az újonnan megválasztott pártvezetőségben 11 tagból 7 – Kabók Lajos, Kitajka Lajos, Knittelhoffer Ferenc, Miákits Ferenc, Peyer Károly, Peidl Gyula, Szabó Imre – szakszervezeti vezető volt. E kongresszuson lépett fel először vezető hangadó személyiségként Peyer Károly, vele és társaival hivatalba lépett az a *„második garnitúra”*, akik a gazdasági mozgalomból indultak, és gyakorlatias gondolkodás jellemezte őket, *„elsősorban inkább szakszervezeti emberek és csak másodsorban politikai emberek, akik az egész politikai működést csak mellékfoglalkozásnak tekintik, mert a szakszervezetekben és egyéb he-*

lyeken kell működniük.” (Ez utóbbit Peyer Károly fogalmazta meg az 1924-es kongresszuson.)

A szociáldemokrata és szakszervezeti vezetők röplapokon buzdítottak a *„súlyos viszonyok között is”* a régi mozgalmi keretek fenntartására. A Szaktanács már augusztus 19-én röplapot adott ki, amelyben felszólította a tagságot, hogy tartsanak ki szervezeteik mellett, és ne hallgassanak *„a zavarosban halászókra”*. Egyúttal mintegy lezárandó a szakszervezetek és a párt szétválasztására irányuló vitát, szeptember 23-án a fővárosban több helyszínen álltak ki amellet, hogy a szakszervezeteknek csatlakozniuk kell az újjáalakult MSZDP-hez. A Szakszervezeti Tanács szükségesnek tartotta azt is leszögezni, hogy az MSZDP-vel való szembe fordulás kirekesztést von maga után, vagyis, ha egy szervezet a politikai pártban hozott döntésnek nem veti alá magát, akkor nemcsak onnan, hanem a gazdasági szervezetből is kizárják, nem lehet a Szaktanács tagja.

Az MSZDP és a szakszervezetek a feszült belpolitikai helyzetben minden erejükkel igyekeztek befolyásukat erősíteni, és arra törekedtek, hogy eljussanak a parlamenti választásokig. A szakszervezetek erősödését jelezte, hogy felhívásukra október 10-én mintegy 35 ezer munkás jelent meg az Országház előtt rendezett nagygyűlésen demokratikus kormányt, munkanélküli segílyt követelve.

A szakszervezetek segítségével teremtődtek meg a szociáldemokrata részvételnek az anyagi feltételei az 1920-as parlamenti választásokon. Az MSZDP végül nem indult, mert a kormány az antanttal való megálapodás ellenére sem biztosította biztonságos mozgásterét.

A legális munkásmozgalom tevékenységének folyamatosságát 1920 januárjától a szakszervezetek tartották fenn, igen nehéz körülmények között. A zaklatások ellenére a szakszervezetek taglétszáma 1920 első felében sem csökkent 120 ezer alá, jelentős létszámváltozás a trianoni békekötés után következett be, amikor hivatalosan is *„leírták”* az elcsatolt területeken maradt tagságot.

A tagság kitartott szakszervezete mellett, a fennmaradáshoz szükség volt *„okos kompromisszumokra”*, a kis lépések taktikájának alkalmazására,

hiszen a szakszervezetek léte volt a tét esetenként. A szakszervezeti vezetők „a praktikus építő harcot” hangsúlyozták, és igyekeztek kitörést biztosítani a szervezeteknek. Sztrájkok, bérharcok, a Szaktanács **1920. október 24-i** országos értekezlete, mely kongresszus jelentőséggel bírt, azt jelezte, hogy a „szakszervezetek élnek, mert létük történelmi szükségszerűség.”

Az országos értekezlet első napirendi pontjában a munkások gazdasági helyzetével foglalkoztak. „Amint egy megcsonkított, nyersanyagtermő területétől megfosztott ország nem életképes... nem termelőképes az ország dolgozó népe sem, ha az elsatnyult, kiéhezett és rongyokban álló tömegeből áll...1920 május, augusztus hónapokban nem kevesebb, mint 12 millió korona értékű ruházati cikket ...zálogosítottak el. A halálozás ebben az esztendőben nagyobb volt, mint a háború utolsó évében. Nőtt a munkanélküliség... 1920 decemberétől több bérmozgalmat szerveztek és léptek fel a mérhetetlen kizsákmányolás ellen.” A résztvevők követelték gazdasági helyzetük javítása érdekében az Általános Fogyasztási Szövetkezet megfelelő áruellátását, munkaalkalmak biztosítását, az árak mérséklését. Kimondták, hogy a „szervezett munkásság első és legfontosabb követelése az egyéni és szervezkedési szabadság biztosítása”. Sürgették a szaksajtó szabadságát, minden cenzúra eltörlését, amnesztiát a „csak” politikai okokból letartóztatottak és internáltak számára. Határozat született a munkásbiztosítás önkormányzatának helyreállításáról.

Az értekezleten 32 országos szövetség, illetve szakegylet, 166 budapesti és 16 vidéki csoport küldötte vett részt, akik elég erőt mutattak fel ahhoz, hogy feltételeket is megfogalmazzanak a kormánnyal való kiegyezés érdekében. Mind a szakszervezetek, mind a szociáldemokrata párt számára szükség volt a nagyobb mozgásszabadságra.

A Bethlen-Peyer paktum

A Bethlen-kormány valóságérzéke is elmozdulást diktált a munkásság „legnagyobb megértése” irányába, és olyan rendezést ígért, „amely a munkásosztályt is megnyugtatja.” A szakszervezetek által támogatott munkabe-

szüntetések gyorsították a folyamatot. A kormány május elseje megünneplésének, továbbá a kifejezetten gazdasági célú szakszervezeti összejövetelek engedélyezésével is sugallta megegyezési szándékát.

A Szakszervezeti Tanács **1921. december 4-én** rendkívüli szakszervezeti kongresszuson foglalkozott az egyesülési és a sztrájkjog kérdésével. A határozatot elküldték a kormánynak. *„Azóta a Bethlen-kormány is bemutatkozott, s a miniszterelnök bemutatkozó beszédében kifejezést adott annak, hogy a szabadságjogokat visszaállítani akarja, hogy a munkások szervezkedésének gátló okait meg fogja szüntetni, s a szervezett munkásokkal meg akarja teremteni a kibékülést. Az utóbbi évek eseményei megmutatták, milyen volt a kibékülés... A szakszervezetekre vonatkozólag megígérte a kormány, hogy az elrekvirált helyiségeket visszaadja a munkásoknak, az egyesülési és gyülekezési szabadságot enyhébben fogja kezelni, megengedi, hogy a vasutasok ismét kiadhaszák szaklapjukat. Utóbbiak ki is adták lapjukat, de a belügyminiszter három hónap után ismét betiltotta ezt a lapot. Ami az enyhébb kezelést illeti, ebből nem sokat láttak a munkások...”* – írta Jászai Samu.

A szakszervezeti kongresszus tükrözte a tagság hitét erejében és készségét a kormánnyal való tárgyalásra. A kongresszuson hozott határozatok a tárgyalások szükségességét támasztották alá, melyek december 8-án megkezdődtek.

Bethlen István elnökletével a megbízott szakminiszterek, az országos főkapitánnyal vettek részt a tárgyalásokon, a Szociáldemokrata Pártot Peyer Károly, Farkas István, Miákits Ferenc és Propper Sándor képviselte.

Megállapodtak több kérdésben. Az egyesülés és gyülekezési szabadság kérdésében a Szociáldemokrata Párt elérte, hogy más pártokhoz hasonlóan szervezeteiknek joga legyen rendezvényeket tartani. Budapesten a szerdai pártnapokat *„egyszer s mindenkorra szóló bejelentés alapján”* engedélyezték. A vidéki pártszervezetek pártnapi rendezvényeit viszont *„esetről-esetre”* ismét kérelmezni kellett. Engedélyhez kötötték a zárt vagy elkerített helyen tartott politikai gyűlések megrendezését, a tüntető felvonulásokat megtiltották.

Engedélyezték a szakszervezetek működését, de azok politikával

továbbra sem foglalkozhattak. A kormány a felfüggesztett és felosztatott szakszervezetek ügyében (közalkalmazottak, vasutasok, postások) fenntartotta régebbi elutasító álláspontját.

Elutasította az internálások feloldását, de ígéretet tett bizonyos politikai amnesztiára a *„szociáldemokrata munkásság által benyújtandó névjegyzék alapján.”* A megegyezésben a kormány megígérte a gyorsított bírósági eljárások megszüntetését és a kivételes rendelkezések revízióját. Ígéretet tettek a bányák katonai szénfelügyeleti kormánybiztosságának megszüntetésére, a munkásság gazdasági helyzetének javítására, a sajtószabadság biztosítására.

Az MSZDP vezetői vállalták a liberális blokkal való szakítást. Elfogadták, hogy a vasutasok, postások és közalkalmazottak szakszervezete *„nem állítható vissza”*. Nem mondtak le a földmunkások szövetségének működéséről, de *„tudomásul veszik a miniszterelnöknek azon kijelentését, hogy az egyesülési és gyülekezési szabadságra vonatkozó pontot a kormány úgy értelmezi, hogy a szociáldemokrata párt nem fogja agitációját mezőgazdasági rétegekre kiterjeszteni – úgymint 1918 őszén tette.”* Bethlen István és munkatársai úgy vélték, hogy a szociáldemokrácia akkor válik veszélyessé igazán, ha a polgári és a paraszti erőkkel megtalálja az együttműködést.

A pártválasztmány ülésén december 22-én Farkas István ismertette a megegyezés tartalmát. Kiemelte, hogy a tárgyaláson a követelések mellett a letartóztatott elvtársaik érdekeit messzemenőleg figyelembe vették, s így szükségszerű volt számos ponton engedni a kormány kívánságainak. December 23-án a Népszavában így írtak: *„sikerült oly megállapodásokat létesíteni, amelyek a magyar munkásságnak az ország újjáépítésére irányuló munkába való bekapcsolását teljes mértékben biztosítják.”*

A megállapodásban a kormány elismerte politikai tényezőként a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot, a szakszervezeteket és a többi szociáldemokrata vezetés alatt működő munkásintézményt, viszonylag szabad működést biztosított a mérsékelt ellenzéki reformista baloldalnak.

A *„paktummal”* az MSZDP ellenzéki erőként integrálódott a rendszerbe, 1922-től 1944 májusáig parlamenti képvisellel rendelkezett. A ki-

egyezés a szakszervezeteknek és az MSZDP-nek legális működést biztosított a német megszállásig.

A tagság többsége örömmel fogadta a szabad politizálás lehetőségét. *(Megjegyezzük, hogy a tagság nem tudott az írásbeli megegyezés azon kitételéről, hogy a párt nem szövetkezhetett a polgári liberális és demokrata pártokkal, nem tartanak kapcsolatot a szociáldemokrata emigrációval.)* A paktum teljes szövege 1924 decemberében került nyilvánosságra. A megállapodást a szociáldemokrata emigráció és a kommunisták élesen bírálták.

A 20-as évek érdekvédelmi munkája

A szakszervezetek a kor viszonyai, a lehetőségek figyelembevétele alapján, mintegy sorrendet állítottak fel a feladatok rengetegében. Ha végig nézzük a régi dokumentumokat, kongresszusi jegyzőkönyveket, szaklapokat, megállapítható, hogy a szakszervezetek mindig azokkal a kérdésekkel foglalkoztak, amelyek a munkásokat a leginkább érintették. Ha az a munkanélküliség volt, akkor szervezték a tüntetéseket, beadványokat készítettek a hatóságokhoz, a szociáldemokrata parlamenti képviselőkn keresztül a törvényhozásnak is üzentek.

A szakszervezetek a munkások szempontjából döntő jelentőségű kérdésekben – munkaközvetítés, munkabér, munkaintenzitás és munkaidő, üzemi munkarend – akarták elérni a beleszólás jogát. A szakszervezetek el akarták érni a létminimum törvénybe iktatását, az árak emelkedéséhez igazodó bérindex-rendszer bevezetését, a bérviták békés elintézésére a kötelező paritásos döntőbírósi intézmény létrehozását. A Szaktanács végrehajtó bizottsága több esetben terjesztette elő a kormány elé ezeket a kérdéseket, a szociáldemokrata képviselők pedig a nemzetgyűlésben nyújtottak be javaslatokat, interpellációkban, felszólalásokban foglalkoztak e követelésekkel.

Törekedtek arra, hogy a kollektív szerződések mind több üzemben megkötessenek, s ezzel csökkenjen a munkások kiszolgáltatottsága. Támogatták a bizalmi rendszer hivatalos és egyetemes elismertetését, a pa-

ritásos bérmegállapító mechanizmusok kialakítását. Ha kellett, a legvégé-
sőkig elmentek a munkakörülmények javításáért.

A szakszervezeti vezetők azonban a gazdasági helyzetet figyelembe
véve kockázatosnak ítélték meg a tömeges munkabeszüntetéseket. A
kényszer és alku egymást erősítő módszereit, a békés megegyezést támo-
gatták. Amennyiben a munkáltatók ezt akadályozták, több lépésben pró-
báltak nyomást gyakorolni – memorandum benyújtása, a legjobb szak-
munkások munkakönyvének tömeges kikérése –, s ha mindez sikertelen
volt, akkor hirdetett a szakszervezet sztrájkot egy-egy gyárra, munkahely-
re, ritkábban egy egész ágazatra.

A munkásvédelmi törvényektől a munkásbiztosítás általánossá tété-
léig minden kérdés a tennivalók között szerepelt. Segítették a munkahe-
lyi kollektív szerződések megkötését, elsősorban azzal, hogy munkajogot
tudó, a tagság bizalmát élvező tisztségviselőket képeztek ki. Ugyanakkor
szószólói voltak az általános és titkos választójog megszerzésének.

Nem voltak kis ügyek a mozgalomban. A jegyzőkönyvek tanúsága
szerint téma volt például, inkább lehet-e az egyetlen szabad szombaton
táncolni, s nem olvasni kellene-e inkább. A testület megvitatta, kell-e se-
gíteni azt a szaktársat, aki trombitát szeretne vásárolni. Vagyis az egyén
nem tűnt el a mozgalomban, és ez jelentette a valódi kötődést a szakszer-
vezetekhez.

A szakszervezeteknek erőt adott az a biztos anyagi háttér, melyet a
tagságának befizetett tagdíja jelentett. Ezeket az összegeket jól forgatták,
beruháztak. Nemcsak székházakat, munkásotthonokat építettek, hanem
bérházakat, üdülőket vásároltak. A nyomdász- és a vasasszakszervezet
példája is bizonyítja, milyen intézményi háttérrel biztosították a szerveze-
tüknek.

A nyomdászok székháza a VIII., Kölcsey utca 2-ben állt 2007-ig. 1905
áprilisában tartott rendes évi közgyűlésen hozott határozatot a választ-
mány egy egyesületi bérház építéséről, 1907. október 13-án pedig már
megtörtént a felavatás.

Az akkori Sándor tér 4. szám alatt 527 négyszögöl telket 350 ezer ko-
ronából lealkudva „hosszas tárgyalások után” 346 ezer koronáért vették

meg. (Megnézették előbb a várható jövedelmezőséget. Majd ismételt közgyűlési határozat után Vágó József műépítészt felkérték a tervezésre, a „felülvizsgálásra” pedig Korb Flórist, Lechner Ödönt, Pencz Samut.) Az építkezésre 46 és fél évre vettek fel „elég kedvező feltételek mellett” kölcsönt. A ház építése 939.000 koronát emésztett fel, melynek valóságos értéke 1.400.000 korona volt már 1912-ben. „Ez a hatalmas épület, melyet az egyesülés erejével teljesen önerőből létesítettünk, méltóan fejezi ki a szervezkedésben rejlő óriási erőt és az összetartozás hatalmát” – írták a nyomdászok.

Az évszázad elején kezdték el a nyomdászok a gyűjtést egy gyűködülő építésére. 1901. szeptember 29-én fordultak a tagsághoz, hogy heti 6 fillérrel mindenki járuljon hozzá az üdülő felépítéséhez. A gyűjtés 10 évig tartott. Orvosi tanácsra Abbáziában épült meg 1911-ben a Villa Gutenberg, mely 300 ezer koronába került.

A Szállóegyesület Budapesten az Üllői út 53/b. szám alatt 4 szobás (20 ágyas), Kassán 20 ágyas, Győrött 10 ágyas, Pozsonyban 10 ágyas lakást üzemeltetett az átutazó vándormunkásoknak.

1927-ben egyemeletes székházat vásároltak a debreceni és a miskolci csoportnak. 1937-ben négy bérházat vettek meg és üzemeltettek.

1938-ban a Gépmezterek és Nyomók Köre Budán a Csalogány utcában emeletes lakóházat építtetett. A megnyitón Wiesenberger Vilmos elnök többek között azt mondta, hogy nemcsak a polgárság, hanem más szakmák munkásai sem értik, miből tud a nyomdászszakszervezet súlyos gazdasági viszonyok között gyarapodni. *A fejlődést annak a szolidaritásnak köszönheti, melynek alapjait – a mindenkor magas tagdíj formában – több mint 75 évvel ezelőtt lerakták ez elődök.*

A vasasoktól is néhány adat (a teljesség igénye nélkül.) A Szövetség mai székháza – Budapest VIII., Magdolna u. 7. – 1928-ban épült.

A nagyválasztmány határozata szerint a Thököly út 56. alatti régi ott-hont eladták 200 ezer pengőért, majd megvásárolták 188 200 pengőért a VIII., Baross u. 90. és a Magdolna u. 5-7-9. szám alatt lévő épületeket, VIII., Aggteleki utca 19. számú bérházat 360 ezer pengőért. Felvettek továbbá 105 ezer dolláros kölcsönt 35 évre, és még 130 ezret. 1928-ra felépült a bérház és a Szövetségi székház. Mintegy 60 ezer pengő került ki a tagok ál-

tal fizetett otthonjárulékból és a téglajegyekből. A székház építésére 775 ezer, a telken elhelyezett bérház építésére 460 ezer, a telekvételre és a törlesztésekre 300 ezer pengőt fordítottak.

Pesterzsébeten 1912-ben vásárolt telket földszinti épülettel a helyi csoport. A Csili 1925-ben újabb teremmel, vendéglővel, szórakozó helyiséggel bővült.

Csepelen 1916-ban vett telket a helyi csoport négy lakásból álló házzal, 1919-1920-ban épült meg a díszterem, 1920 szeptemberében adták át.

1923 májusában avatták fel a Kispesti Munkásotthont. Kispesten több szakma részvételével 1922 júniusában egy szövetkezet kezdte el az építkezést, végül a pénz elfogytával a vasasok fejezték be.

Angyalföldön 1925-ben a Reitter Ferenc u. 67. sz. alatt is volt „otthona” a vasasoknak, melyet eredetileg az esztergályos csoport épített.

1927-ben a győri helyi csoport bérházat vásárolt, majd 1930-ra sikerült a helyén a vasas munkásotthont felépíteni.

Sárváron a helyi csoportnak 1906-tól volt egy kisebb ingatlana, amelynek helyére 1936-37-ben építették fel a munkásotthont.

Borsodnádason 1927 júliusában avatták fel munkásotthont.

Ózdon 1922-ben, Diósgyőrött 1924-ben kaptak önálló helyiséget a csoportok. Az esztergályos szakosztály Fonyódon az 1930-as évek végére 5-600 főnek üdülőtelepet létesített.

Szakszervezetek a társadalombiztosítási önkormányzatokban

Kiemelt területe volt a szakszervezeti munkának a kezdetektől a munkás-ság betegség- és baleseti ügyei intézésébe való bekapcsolódás. A betegsegélyező pénztárak megalapítása, a későbbiekben a munkáltatók képviselőivel közös vezetése, majd az 1920-as évekre létrejött Társadalombiztosító Intézet önkormányzatába való bekerülés egy-egy állomása volt a munkának. 1929-ben és 1935-ben került sor társadalombiztosítási önkormányzatok választására. A szakszervezetek azért szorgalmazták az önkormányzati választások kiírását, hogy „bekerüljenek a Társadalombiztosí-

tási Intézet önkormányzatába olyan közgyűlési küldöttek, s rajtuk keresztül olyan igazgatóságok működjenek, akik megvédik a munkások törvényben biztosított jogait.” A szakszervezetek nagy erőpróbája volt a választás. A nehézségek, akadályok ellenére a választási eredmények alapján „a magyar munkásság ereje megnyilatkozott.” A munkavállalók a Szaktanács listáján 1929-ben 121, 1935-ben 116 mandátumot kaptak, ami a Szaktanácsnak túlnyomó többséget biztosított a munkások érdekei védelmére. A Szakszervezeti Tanácsnak a munkaadó listákon 1929-ben 12, 1935-ben 19 mandátuma volt.

A szakszervezetek részvétele a Társadalombiztosítási Önkormányzatokban tovább növelte tekintélyüket, és nem utolsó sorban biztosította a szakszervezetek ellenőrzési szerepét a munkavállalók által befizetett fillérek felhasználása felett.

Szakszervezetek a parlamentben

A nyílt politikai tevékenység a szakszervezetek számára továbbra is tilos volt. A szabadszervezetek tehát léteztek, noha a sztrájkról szóló paragrafust már nem kellett beilleszteni a szakszervezeti alapszabályba. Továbbra is a bizalmi hálózaton keresztül mozgósították a tagságot, továbbra is a szaklapok előfizetése jelentette a szabadszervezet működésének gazdasági alapját. A szabadszervezetek az MSZDP kollektív tagjai voltak, és a taglétszám arányától függően fizettek szakszervezeti járulékot. A szervezett munkás a Szociáldemokrata Párthoz általában a szabadszervezeten keresztül kapcsolódott: a szakszervezeti tagság a párttagságot jelentette. Az egyéni párttagság vállalása, mint a politikai tudatosság megnyilvánulása 1920-tól egyéni belépési nyilatkozattal történt. A pártvezetés igyekezett minél szorosabban a politikai szervezethez kapcsolni a tagokat.

A MSZDP a kormánnyal való megegyezést követően a pártgyűlések, pártnapok egész sorát tartotta. A rendezvények hatására ugrásszerűen megnőtt a párttagság létszáma, növekedett a pártadó. A működési szabályzat előírta, hogy csak az tekinthető párttagnak, aki a lakóhelyén il-

letékes szervezetbe belépett, illetve oda felvették, és fizeti a pártadót. A pártszervezés nemcsak Budapesten, hanem vidéken is sikeresen folyt. Megteremtődtek a feltételei, hogy az MSZDP részt vegyen az 1922-es nemzetgyűlési választásokon. A párt választmánya 1922. március 22-i ülésén erről határozatot hoztak. A szakszervezetek nélkül azonban nem lettek volna képesek a pártszervezetek részt venni a választás lebonyolításában. *„A pártszervezet munkálataiban részt kell venni, és vezető szerepet kell vinni a szakszervezetekben működő elvtársaknak, hogy a zökkenéseket és a helytelenségeket elkerüljék”* – szögezték le a pártszervezetek töredékesen fennmaradt irányelvei.

A szakszervezetek 1922 első felében legfontosabb feladatuknak a választási munkát tekintették. A helyi szakmai csoportok a szervezés alapját jelentették a párt számára, hiszen a párttitkárság közvetlenül a szakmai csoportokkal állt kapcsolatban a szociáldemokrata jelölt kiválasztásában, illetve a polgári ellenzéki pártokkal kialakult együttműködés helyi megvalósításában.

A szakszervezeteknek igen jelentős szerepük volt a választások anyagi alapjainak megteremtésében. A pártválasztmány – a választásokon való részvételről szóló döntéssel egyidejűleg – határozott arról, hogy minden szakszervezeti tag félnapra keresetét adja le választási célokra. A döntés gyakorlati megvalósítása is a szakszervezetekre hárult. A párttitkárság a választási bélyegeket borítékolva a helyi szakmai csoportoknak küldte szét, mellékelve azokhoz a befizetési lapot.

A választási propagandában kiemelt feladat hárult a szaklapokra, melyek rendszeresen közölték a felhívást: *„Agitáljatok a gyárakban és a szervezetekben! Szavazzatok a szociáldemokráciára!”* A választások lebonyolításában is részt vállaltak a szakszervezeti tisztségviselők. A szakszervezeti bizalmiak segítették a választói névjegyzékek ellenőrzését.

Az MSZDP első választási küzdelme győzelemmel felérő eredménnyel végződött. A párt erejét érzékelteti, hogy a 278.124 kapott szavazattal a kormánypárt után a második helyre került, 24 képviselővel jutott be a parlamentbe.

A parlamenti frakció döntéshozatali funkcióval rendelkezett az ak-

tuális bel- és külpolitikai kérdésekben, főként a kormány terveivel, lépéseivel kapcsolatos reagálás, teendők meghatározásában. A frakció álláspontját, taktikáját a párt és a szakszervezet vezető testületeivel együttműködve alakította ki. A képviselők fele szakszervezeti vezető, a másik fele valamelyik pártszerv vagy intézmény funkcionáriusa volt. Az együttműködés folyamatosan érvényesült, rendszeresen tartottak konzultációs értekezleteket a pártvezetőség, az ellenőrző bizottság, a Szaktanács és a képviselőcsoport tagjainak részvételével. A Szaktanács és a frakció sűrűlódásoktól mentes együttműködése 1923 második felére állt be. Mónus Illés a frakció titkára szerint: *„a Szakszervezeti Tanácsnak módot kell adni arra, hogy a parlamenti csoportot érdeklő politikai és gazdasági kérdésekben közös megbeszéléseket tartassanak, hogy azokon a párt vezető testületei között egyeztető felfogás alakulhasson ki.”*

A szakszervezetek elsősorban a gazdasági mozgalom érdekei szempontjából kívánták befolyásolni a szociáldemokrata képviselőcsoport munkáját. A szakszervezeti választmány 1922. júniusi deklarációjában hangsúlyozta, hogy a szervezett munkásság saját megbízottainak tekinti a nemzetgyűlés szociáldemokrata tagjait, és minden erejével támogatja a parlamenti frakciót. Feladatként jelölték meg a demokratikus szabadságjogok lényeges bővülésének elérését, a kivételes törvények, rendelkezések megszüntetését, szociálpolitikai és munkásvédelmi téren olyan reformok kivívását, amelyek a magyar munkásság helyzetét a fejlett nyugat-európai országokéhoz közelíti.

A szakszervezetek a személyes képviselést lényegesnek tartották a parlamenti frakcióban, mert így közvetlenebb módon tudták képviselni tagságukat. Testületi üléseken időnként felizzott a vita arról, hogy egyesek összeférhetetlenséget láttak abban, ha a szakszervezeti vezető képviselői mandátummal rendelkeznek. A viták azonban a parlamenti jelenlét támogatásával zárultak.

A frakció a gazdasági érdekvédelem és a szociálpolitika terén számos alkalommal nyújtott be javaslatot a nemzetgyűlésnek. Sor került többször a Szaktanács vagy valamelyik szövetség kérésére felszólalásokra, inter-

pellációkra az állami munkanélküli segély, a béregyeztetés, az indexalapú bérmegállapodás, a munkaidő szabályozása stb. kérdésekben.

A Népszava folyamatosan közölte a szociáldemokrata képviselők felszólalásait, melyek a munkásság gazdasági, politikai, szociális, kulturális érdekeit képviselték. Az MSZDP képviselői a kormányprogram, a költségvetés, az egyes törvények vitáinál követelték a rendszer demokratizálását, a sztrájkjogot, a kollektív szerződések törvényes védelmét, a nyolc órás munkaidő bevezetését, az adóterhek arányos elosztását. Az interpellációkban tiltakoztak az állami szervek, a közigazgatási hatóságok kirívó viselkedése, visszaélések ellen. A mentelmi jog nyújtotta oltalmat és közéleti tekintélyt, a képviselők előnyösen használták fel a szakszervezetek és más munkás szervezetek mindennapos ügyeinek intézésében.

A szabadszervezetek és a helyi szakmai csoportok közreműködtek a községi választások anyagi fedezetének megteremtésében és a kampány lebonyolításában is. A budapesti törvényhatósági bizottság 1925-1930 között 54, 1930-1935 között 37 főnyi szociáldemokrata csoportjának mintegy 60 százaléka szakszervezeti tisztségviselő volt. A frakció tanácsadó testületének tagjai a szakszervezetek központi vezetőségének 1-2 delegáltja volt. A vasasszakszervezet például *Kabók Lajost, Pásztor Imrét, Kruppa Rezsőt és Csapó Sámuel*t jelölte a középítési, világítási, szociálpolitikai, közgazdasági és közlekedési bizottságokba.

A törvényhatósági bizottsági tagok – a szakszervezeti vezetők közül *Gál Benő, Deutsch Jenő, Reisz Mór* – a frakció javaslatára a tanácsi osztályok és üzemek mellé kerültek referensnek. A fővárosi vállalatok jelentős jövedelmet biztosítottak az MSZDP számára a Népszavának fizetett hirdetési átalány, valamint az igazgatósági tagok tantième-jei formájában. *„Utóbbi összegeknek a pártkasszába való befizetését a szociáldemokrata igazgatósági tagok delegálásuk előtt írásos kötelezvényben magukra vállalták.”* A szakszervezetek a képviselőket felhasználták tagjaik érdekében a panaszok orvoslására és segélyek juttatására. A budafoki, a kispesti, a pesterzsébeti, a rákospalotai, az újpesti, a békéscsabai, a szolnoki, a felsőgallai, a salgó-

tarjani és a tatabányai képviselőtestületben erős szociáldemokrata csoport működött.

A parlamenti frakcióban és a törvényhatósági bizottságokban végzett munka a szociáldemokratákban azt a meggyőződést erősítette, hogy elérkezett Magyarországon is a nyugat-európai polgári demokrácia evolúciós úton való kivívásának ideje.

„Munkát! Kenyeret!”

A 20-as éveknek az egyik legnagyobb problémája a munkanélküliség volt. 1922 februárjában például a Budapesten 11.878, vidéken 6.334 szervezett munkás volt munka nélkül. A 12 százalékos munkanélküliség a következő években is tartotta magát. A 20-as évek kongresszusai, országos értekezletei mind foglalkoztak a munkanélküliséggel.

1920. október 24. Országos szakszervezeti értekezlet (rendkívüli kongresszus jelentőséggel), melyen megállapították, Magyarország munkássága soha olyan nyomorban nem volt, mint most; a munkanélküliség csökkentése érdekében a kormány és hatóságok semmit sem tettek. Határozatban követelték, hogy a kormány gondoskodjék megfelelő munkaalakomról.

1920. december 4. Rendkívüli szakszervezeti kongresszus, melyen megállapították, hogy a helytelen gazdaságpolitika nemcsak a dolgozó tömegek anyagi romlását eredményezte, hanem az államnak is nagyfokú károsodást okozott, mivel a nyomor és elkeseredés a képzett szakmunkások, tisztviselők ezreit kényszerítette kivándorlásra. A kongresszus megállapította, hogy a drágaság leküzdése és az ipari munka megkezdése érdekében az illetékes körök részéről csak kortesjelszavak hangzottak el, de komoly intézkedés nem történt.

1923. március 25-27. VII. szakszervezeti kongresszuson kiálltak amel-

lett, hogy iktassák törvénybe az életviszonyoknak megfelelő létminimumot a bérfizetés terén, s hozzanak létre béregyeztető bizottságokat, hogy ne tekinthessék a munkást olyan árucikknek, amelynek az árát a munkáltató bérdiktatúrája szabja csak meg.

1924. március 30. Szakszervezetek országos értekezlete, melyen megállapították, hogy a magyar munkás a kapitalista világ legolcsóbb és legnagyobb nyomorban élő munkása. Követelték többek között a teljes és korlátlan egyesülési és gyülekezési jogot, a létminimum esetenkénti megállapítását, a széles hatáskörű paritásos béregyeztető bizottság sürgős megalkotását, új munkabér-politikát, a 8 órás munkanap törvénybe iktatását, a munkanélküliség elleni biztosítás bevezetését, a gyermekmunka szabályozását.

1926. március 28-29. VIII. szakszervezeti kongresszuson rámutattak arra, hogy a munkaerő kihasználása, a bérek nagyarányú csökkenése, a fogyasztópiac szétrombolása a munkaerő pusztulásához vezet. Követeléseik a korábbi kongresszusokon is elhangzottak. Javasolták a gazdasági élet minden megnyilvánulását figyelemmel kísérő statisztikai anyaggyűjtő- és feldolgozó intézet alakítását, amelynek munkájába a szakszervezeteket is vonják be.

Néhány esetben sikerrel jártak a kormány tagjainál a Szaktanács képviselői. Így a népjóléti miniszternél elérték közmunkák elrendelését (budapesti házak tatarozása). Ez az építő munkásoknak néhány heti munkaalkalmat jelentett.

A parlamentben állandóan napirenden tartották a szocialista képviselők a munkanélküliség témáját. Szinte naponta követelték, hogy tűzzék napirendre, de mindig leszavazták őket.

A szakszervezetek segítyezése nem tudta a munkanélküliek nyomorúságát csökkenteni.

A növekvő munkanélküliség a munkával még rendelkezőket is sújtotta, mert a munkáltatók minden területen csökkentették a munkabéret. A munkások ezt nem tűrhatték, és számos kisebb sztrájkot szervez-

tek. A nehéziparban, a famunkásoknál, a húsipari munkások körében, a pénzügyi tisztviselőknél, kereskedelmi alkalmazottaknál voltak hosszabb-rövidebb ideig tartó munkabeszüntetések. A munkáltatók kizárással próbálták a szakszervezeteket megtörni.

A tovább növekvő munkanélküliség hatására lényegesen csökkentek a bérharcok. 1925-re a munkáltatók elérkezettnek látták az időt arra, hogy a munkások már elért vívmányait elvegyék. Így a kőfaragómunkások kollektív szerződését például, semmisnek nyilvánították. A munkabéreket 25 százalékkal csökkentették. Meg akarták szüntetni a bányászok nyolcórás munkaidejét. A bányászok kilenc hétig harcoltak a munkaidő meghosszabbítása ellen, míg végül küzdelmük eredménnyel végződött.

A gazdasági világválság jelei már 1928 végén, 1929 elején jelentkeztek, s ez arra ösztönözte a párt- és a szakszervezeti vezetőket, hogy tevékenységük középpontjába továbbra is a munkanélküliség elleni harcot állítsák.

Az **1930. március 23-25-i IX. kongresszus** megállapította az egyre nagyobb mértékben kibontakozó gazdasági válság következményeit, nemcsak gazdasági követeléseket, hanem politikaiakat is megfogalmaztak a kongresszusi határozatban. Követelték a munkahiány esetére szóló biztosítást, s azt, hogy a munkaidő szabályozásával több munkásnak biztosítsanak munkaalkalmat. Ismételten megfogalmazták az egyesületi és gyülekezési jogra vonatkozó követeléseiket. A vasúti, a közszolgálati alkalmazottak szervezkedésének biztosítása, a rendőrségi zaklatások megszüntetése, a betiltott szaklapok újbóli megjelenése, az új szaklapok iránti kérelmek támogatása, a szervezkedési szabadságot megsértők elleni rendelkezések törvénybe iktatása is szerepelt a kongresszusi határozatban.

A követeléseket a munkások tüntetésekkel támogatták. A Szaktanács, a Munkanélküliek Országos Egységbizottsága mozgósított nyilvános munkanélküli gyűlésre. A gazdasági válság hatására mind többször került sor éhségtüntetésekre, munkanélküliség elleni nagygyűlésekre,

egyre többen vállalták az utcai felvonulások kockázatát. A szakszervezeti vezetők is támogattak egy többórás sztrájkjal összekapcsolt utcai tüntetést Budapesten és vidéken a munkanélküliekkel és a munkában állókkal közösen.

A szakszervezeti választmány 1930. szeptember elsejére hirdette meg az akciót. *„Itt nincs vesztegetni való idő, valóban ütött a végső órája annak, hogy az éhínségnek prédául odadobott munkanélküliek érdekében végre komoly cselekedetek történjenek”* – mondotta Peyer Károly.

1930. szeptember elsején került sor az időszak legnagyobb méretű tüntetésre. Százezres tömeg a Munkát! Kenyeret! követelése mellett az Internacionálét is énekelte. A tüntetést vidékről felrendelt csendőr alakulatok és a rendőrség szétverte, több száz sebesült mellett egy halott, Darnyik János munkanélküli építőmunkás maradt a kövezeten. A tüntetést József Attila a Tömeg című versében örökítette meg. Álljon itt néhány sor a sokat kifejező versből:

„Munkát! kenyeret!	A tömeg
Munkát! kenyeret!	járó erdő reneteg,
Jön a tömeg, a tömeg!	ha megáll, vér a gyökere.
Mint a megriadt legyek	Termőföld talpa, tenyere.
röpülnek róla a kövek.	Százezer hegy a kenyere,
Szálló szikla apró szikra,	itala nem férne ködnek,
mint ki a szemét kinyitja,	s a ködök bár hegyet fődnek,
ha vasdorong ütötte meg.	a tömegnek nincs kenyere.”

A Szakszervezeti Tanács **1931. február 8-ára** a súlyosbodó gazdasági helyzetre való tekintettel rendkívüli kongresszust hívott össze, amelynek témája a munkanélküliség és a munkavédelem volt. Peyer Károly a napirend előadójaként elmondta: *„a magyar munkásokat óriási nyomor pusztítja, csupán az ipari munkanélküliek száma 15 ezer, a mezőgazdaságban 3 ezer munkanélküli van. Családtagokkal együtt több, mint egy millió ember nyomorog Magyarországon. A kormány helytelen gazdaságpolitikája mellett a különösen elhibázott külpolitika is fokozza a gazdasági válságot, ti. az, hogy Magyar-*

ország ismét olyan államcsoporthoz tartozik, amelyek előbb-utóbb katasztrófába rántják." A kongresszus megállapította, hogy a munkásság helyzete napról-napra rosszabb, s tiltakoztak az ellen, hogy a munkanélküliség elleni fellépéseket rendőri ügygé tegyék.

Ugyanakkor felléptek azok ellen a megmozdulások ellen, amelyek kiválthatták a kormány retorzióját. A nyomdászok 1932. április 5-én, amikor a Népszavát betiltották egy körtelefonnal, rövid egy óra alatt az Állami Nyomda kivételével sztrájkba léptek, a Szaktanács nem támogatta az akciót és a munka felvételére szólították a munkásokat.

A kilátástalan gazdasági helyzet, fokozódó elkeseredést, éhségtüntetések egész sorát váltotta ki. Ezekben a tüntetéseken kezdte ismét hangját hallatni az illegális Kommunisták Pártja, mely a szakszervezeteken keresztül próbált befolyást szerezni a munkások között. Egyes szakszervezetekben – a bányászoknál, az építőknél, cipészeknél – a tagok egy része, egyes szakosztályok fejezték ki, hogy egyetértenek a radikálisabb fellépésekkel a munkás-érdekvédelemben.

A szakszervezetek kinyilvánították, hogy védekezni fognak a kommunisták szakszervezeten belüli tevékenysége ellen. *„...tessék ezt a forradalmi mozgalom nevezett mozgalmat kívül folytatni, de nem bent a szervezetben destruálni, ... a szervezeteket oly nagy áldozatokkal tudjuk fenntartani.”* Többeket ellenzéki magatartásuk miatt kizárták a szakszervezetből. E jelenségből azt a következtetést vonták le a KMP vezetői, hogy a munkásság *„szakított a munkásmozgalom hagyományainak jelentős részével, új szervezeti formát keres.”* Úgy gondolták, hogy a szakszervezetektől való elfordulásnak egyetlen oka lehet csak, a szembefordulás a szakszervezeti bürokráciával, ahogy a kommunisták ezidőtől a szakszervezeti vezetőségeket nevezték. Érezte hatását a KMP-n belüli frakcióharc, ahol a legszélsőségesebb megnyilvánulások is hangot kaptak, s ez érzékenyen érintette a legális és az illegális munkát a szakszervezetekben. A *„szociálfasiszta”* szakszervezetek helyett *„vörös”* szakszervezeteket, illetve a forradalmi ellenzéki mozgalmak szervezését javasolta a Vörös Szakszervezeti Internacionálé.

Az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék 1931. évi megalakítása is a kü-

lönállás irányvonalát tükrözte, amelynek negatív következményeinek valódi mértékét csak Hitler hatalomra jutása után értették meg.

Harc a szakszervezetek fennmaradásért

1933-tól a munkanélküliség csökkent, nőtt az ipari termelés. A lassú gazdasági növekedés gyarapította a szakszervezeti taglétszámot: 1930-ban 88.780, 1931-ben 103.552, 1932-ben 110.060, 1933-ban 111.561, 1934-ben 111.783, 1935-ben 112.165, 1937-ben 114.205 fő. A szakszervezetek a megváltozott gazdasági-, politikai körülményekhez igazították munkájukat. A csökkenő munkanélküliség, a kormány jó néhány közérzetjavító intézkedése más módszereket kívánt.

A legkisebb munkabérek megállapításának intézményét Magyarországon a 6660/1935. M.E. sz. rendelet vezette be, majd az 1937. XXI. tc. szabályozta. A határozatban megállapított munkabérek betartása kötelező volt minden munkáltatónak, abban az értelemben, hogy nem fizethettek kevesebbet a munkavállalóknak a megállapított minimális bérnél. 1938 végéig ilyen módon a munkások mintegy 60 százalékának rendezték a bérét.

A törvény szabályozta a munkaidőt is, amely nem lehetett a munkásoknak több heti 48, a tisztviselőknek heti 44 óránál hosszabb. A törvény előírta, hogy a munkavállalókat megilleti a legalább negyedórás étkezési szünet, a túlmunkáért pedig külön díjazás járt.

A törvény szerint legalább hat nap fizetéses szabadság járt annak a munkavállalónak, aki egyazon munkahelyen egy évig folyamatosan dolgozott. 1937-ben a szakszervezetek felmérése alapján ennek a kritériumnak 997 ezer biztosítottból 69 ezer fő felelt meg, ez mindössze 7 százalékot jelentett. A családi munkabér rendszerét az 1938. XXXVI. tc. intézményesítette, amely havi 5 pengőben állapította meg a gyermeknevelési pótlék gyermekenkénti összegét.

A „munkásfogó” intézkedések azt célozták, hogy a kormányzat az ipari proletariátust is a „nemzet osztályának” tekinti. Tény, hogy ezek az in-

tézkedések a munkások élet- és munkakörülményeit jelentősen javították, ezért a szakszervezetek nem helyezkedtek a kormányzat egyértelmű kritikájára.

A törvények előkészítési szakaszában az érdekvédelmi tevékenység elsősorban a kormányzat munkaügyi reformjai megvalósítására összpontosult. A szakszervezeti vezetés igyekezett eddigi erőfeszítéseire emlékeztetni a tagságot, és szorgalmazták a szociálpolitikai reformok törvénybe iktatását. A szakszervezetek erőfeszítéseket tettek arra, hogy a törvénykezés üteme felgyorsuljon, a munkáltatók ugyanis akadályozták a folyamatot, s ez ellen a kormányzat nem lépett fel következetesen.

A törvények életbe lépését követően figyelemmel kísérték azok betartását. A minimális béreknél kifogásolták, hogy azok mértékének meghatározása annyira lassú, mire érvénybe lépnek, már nem felelnek meg a gazdasági helyzetnek. Kifogásolták, hogy nem mozdítják elő a kollektív szerződések megkötését, nem biztosítják törvényesen a sztrájkjogot. Követelték a mezőgazdasági és az élelmiszeripari munkásság részére is a fizetett szabadságot. Egyeztető tárgyalásokkal, ha kellett kompromisszumokkal igyekeztek minél több – kiemelten bér-, munkaidő – kérdésben eredményt elérni. A szervezetek egy része nem elégedett meg azzal, hogy a Szaktanács a kormánnyal egyezkedik, országszerte emelkedett a bérharcok száma. Az építőmunkások mozgalma 1935 nyár végén érte el a tetőpontját. Itt is a bérkövetelések álltak a középpontban, de a szabad szervezkedés, a bizalmi rendszer és sztrájkjog védelme is hangsúlyosan megfogalmazódott. A nagy cipész- és szabósztrájkok jelszavaiban hasonló követelések hangzottak el.

A „*munkásfogó*” intézkedésekkel egyidejűleg folyt a szakszervezetek ellehetetlenítése, 1932-1933-ban felerősödött a lélektani hadviselés a szakszervezetek ellen. Gömbös Gyula nem csinált titkot abból, hogy olasz-német mintára államosítani kívánja a szakszervezeteket. Az 1932-ben napvilágot látott „Nemzeti Munkaterv”-nek az érdekképviselőkre vonatkozó pontjai 1934-1935 fordulóján már törvényjavaslatba csomagoltan jelentek meg. A tervzet szerint az egyes ágazatokban az illetékes miniszter hivatalból alakítja meg az érdekképviselőket, más néven ka-

marákat, amelyek monopolhelyzetet élveznek, és hatáskörük „*az egyazon hivatást, foglalkozást űző, illetőleg egyazon termelési ágban dolgozó munkaadókra és munkavállalókra egyformán kiterjed.*” Feladataik közé tartozott a kollektív szerződések kötése, a békéltetés a munkaügyi viták esetén, a munkaügyi perekben képviselik a tagot a bíróság előtt, és biztosítják segélyezésüket. A tervezet a munkaközvetítést állami feladatnak jelölte meg, minden más szervezet kizárásával. A sztrájktilalom bevezetése, kártérítési kötelezettség terhe mellett is az elképzelések között szerepelt.

A tervezet a „munkaalkotmány” szerepét töltötte volna be, adaptálva a magyar viszonyokra a Carta del Lavoro és a náci munkatörvénykönyv intézkedéseit. Az elképzelések szerint az érdekképviselési rendszer átalakítása 1936 tavaszán került volna megvalósításra.

Bethlen István a konzervatív-liberális csoportok szellemi vezetője helyeselte ugyan a szakszervezetek depolitizálását, de a korporációs kísérletet alkotmányellenesnek ítélte. A munkáltatók is egyet értettek a szakszervezetek korlátozásával, de azt, hogy „*az egyes foglalkozási ágak szabad önkormányzati testületeit működésükben akadályozzák és helyükbe állami segélyből élő látszatszervezeteket hozzanak létre*” – elvetették.

1935. szeptember 8-9-én a Szaktanács rendkívüli kongresszust hívott össze.

Fő téma a szakszervezetek szabadságának megvédése volt. A kongresszuson megfogalmazták: „*A munkásság a szakszervezeti szabadság, a szabad egyenlőség és tömörülés elve alapján áll.*” A küldöttek tiltakoztak minden fasiszta kísérlet ellen, és ragaszkodtak szabad és független szakszervezeteikhez. A szakszervezeti szabadság kérdésében követelték: a szabad egyesülési és gyülekezési jog törvényhozás útján való biztosítását, a szakszervezetek alapszabályaiban meghatározott, a munkások gazdasági kérdéseket tárgyaló gyűléseit vegyék ki az általános gyűlésekre kötelező bejelentés és ellenőrzés alól.

A kül- és belpolitikai helyzet változásai következtében a Gömbös-féle érdekképviselési reformok lekerültek a napirendről, a szakszervezetek gyengítésére vonatkozó tervek azonban megmaradtak. „*Az egyetlen járható út az, ha lépésről lépésre haladva elhódítani igyekszünk a szociáldemokra-*

ta szakszervezetektől a gazdasági befolyás minden eszközét.” – fogalmazódott meg 1936 szeptemberében az új koncepció alapgondolata. Az új 1936-os tervezetet szintén a szakszervezet-ellenesség jellemezte, ugyanakkor halványodott a korporatív rendszerre áttérés, a munkaközvetítésről pedig nem szóltak benne.

Gömbös halála után 1938-ban Imrédy Béla miniszterelnöksége idején minden eddiginél konkrétabb és átgondoltabb formában ismételten napirendre került a szakszervezetek felszámolásának gondolata. Imrédy már programbeszédjében felvázolta a kamarák felállításának tervezetét, mely szerint az olyan szervezeteknek, amelyek ezzel a felépítéssel összhangba nem hozhatók, el kell tűnniük. A *„munkás szabadidő szervezet”* felállítása, a munkaközvetítés államosítása része volt a terveinek. A kormány 1939-re látta elérkezettnek az időt a szakszervezetek, a munkás-, kultúr- és sportegyesületek felszámolására. Mindezt úgy kívánták megvalósítani, hogy a szakszervezeteket nem oszlatják fel, hanem mint a korporációs rendszeren kívüli szervezeteket nem létezőnek tekintették volna, s így azok elsorvadnak.

A szakszervezeteknek erőt adott, hogy tisztségviselői és tagjai nem félművelt, néhány frázist betanult emberek voltak, hanem öntudatos, képzett emberek, akik a szakszervezetek segítségével válhattak a munkáltatók egyenrangú partnereivé. Mónus Illés az MSZDP főtitkára, mint szakszervezeti indíttatású teoretikus 1933-tól nagy energiával fordult a szakszervezeti oktatás megreformálása felé. Azt akarta elérni, hogy *„a munkás önállóan is el tudja igazodni a politikai és a gazdasági harcok útvesztőjében, világosan lássa a történetek összefüggését.*” – írta a Népszava 1933. július 2-i számában.

A szakszervezetek felkészültsége, tudatosságuk is segített abban, hogy talpon maradtak azoknak az intézkedéseknek idején is, amelyek a szervezetek működését szinte lehetetlenné tették. Az 1938 végén életbe lépett új sajtótörvény idején, amikor a Népszaván és 2-3 szakszervezeti közlönyön kívül minden sajtóterméküket betiltották, tovább szűkült az agitáció, politizálás lehetősége.

A szakszervezetekkel tehát nem lehetett könnyen elbánni, de a hatóságok nem mondtak le mozgásterük szűkítéséről.

1939-ben vizsgálatot rendeltek el a szakszervezeteknél, felfüggesztették önkormányzatukat. A miniszteri biztosok jogi szempontból kifogásolták a szakszervezetek alapszabály-ellenes működését, melyet *„évtizedek óta a hatósági vizsgálatok nem észrevételezték.”* Politikai oka volt ennek az intézkedésnek is, mert a kormány próbálta megakadályozni, hogy a szakszervezetek a Szociáldemokrata Párt irányítása alatt tevékenykedjenek, a pártot anyagilag támogassák. Elrendelték a szabadszervezetek felszámolását, vagyonuk beolvasztását a szakszervezeti tulajdonba. Megtiltották az alapszabályban nem szereplő járulékok beszédését. A rendelet alapján *„a szakszervezetek a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, illetőleg ennek bármely szervezete részére semmilyen címen nem teljesíthetnek kifizetéseket a Magyarországi Szociáldemokrata Párttal közös helyiséget nem tarthatnak fenn. A... szakszervezetek vezetőségi tagjai vagy alkalmazottai semmiféle párt-politikai célokat szolgáló befizetéseket vagy adományokat az egyesületi helyiségben nem kezelhetnek.”*

A Szaktanács e beavatkozás ellen országos értekezleten tiltakozott. Az összegyűlt bizalmiak elutasították minden, *„a munkásosztálytól távolálló bürokratikus beavatkozást, mert nem engedik, hogy a munkásságot más osztályok vagy egyének politikai és személyi érdekeikre hivatkozva felhasználják.”*

A rendeletet azonban végre kellett hajtani. A szakszervezetek felmondták a pártszervezeteknek a szakszervezeti székházakban bérelt helyiségeit. 1939. augusztus 31-ével a lapalap, a szabadszervezeti pénzkezelés megszűnt, és *„működési tartalék”* néven továbbra is külön vagyonként kezelték. Így a mozgalmi segélyezés a módosított alapszabállyal legálissá vált. Ennek pozitívumai azonban nem ellensúlyozták a hátrányokat, hiszen a hatóságok ellenőrzésük alá vonták az addig bizalmasan kezelt szabadszervezeti vagyont, beszűkült a Szociáldemokrata Párt anyagi támogatásának lehetősége.

Gyengítették a szakszervezeteket, a baloldali erőket a zsidótörvények is. A diszkriminatív törvények miatt több szakszervezeti és pártvezetőnek meg kellett válni funkciójától. Így került ki többek között a ve-

zetésből Büchler József, Deutsch Jenő, Györki Imre, Mónus Illés, Propper Sándor. A II. zsidótörvény életbelépésével 48 órán belül 134 szakszervezeti tisztségviselőt és 23 alkalmazottat kellett elbocsátani. *(A zsidó elnökségi, vezetőségi tagok az összes vezető testületek létszámának 12-14 százalékát jelentette, szemben a hivatalos propagandával, mely azt sugallta, hogy a zsidók uralják a vezető helyeket.)*

A szakszervezetek bizalmi testülete tiltakozott az ellen, hogy „a munkásságot vallás szerint megkülönböztessék, mert a kizsákmányolás felekezeti és faji különbség nélkül éri a dolgozót.”

A szakszervezeti élet Magyarország hadba lépése idején

1938-tól az ipar dinamikus fejlődésnek indult a „győri program” (egy milliárd aranypengős fegyverkezési és infrastrukturális program) 12 ezer új munkásra volt szükség. Nőtt a vásárlóerő, a jobb keresetek hatására bővült a belső piac, és csökkent a munkanélküliség a mezőgazdaságban is. A javuló gazdasági körülmények, az ország területi gyarapodása a rendszer tömegbázisának átmeneti erősödésével párosult, mely a taglétszám csökkenésével is járt. 1941-ben országosan a szervezettség mértéke mintegy 9 százalékos volt az ipari szakmákban. A létszám 80 százaléka Budapesten összpontosult, a fővárosban a szervezettség mértéke 14 százalék volt. A nyomdászoknál a szervezettek aránya 56,2 százalék volt országosan, a vasasoknál az országos arány 11-12 százalék, a fővárosi 19-20 százalék, a bőrösöknél 24-25 százalék csak a budapesti hányad, az építők-nél az országos arány 7,5 százalék, a fővárosi pedig 10,2 százalék.

1941. június 27-én Bárdossy László miniszterelnök bejelentette, hogy Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen.

A háború kezdetét követően a kialakult helyzetet tisztán látó pártok és szakszervezetek az antifasiszta erők összefogását, a függetlenséget, és a demokratikus átalakulást tűzték ki célul. A Népszava híressé vált karácsonyi száma vezércikkében Szakasits Árpád is erre buzdított. „*Kitártuk ezt az ünnepi számunkat a nemzeti önállóság és függetlenség nagy gondo-*

lata, a népszabadság örök eszméje és a szociális haladás történelmi szükségességének követelőző hangja számára....Nem elég az írott szó, és nem elég a vallo-más...: több kell ennél: cselekvő szolidaritás mindazokkal, akik hasonlóan gondolkodnak." A vezércikk a szerveződő antifasiszta erők politikai programjának is tekinthető.

A hadikonjunktúra hatása nem tartott sokáig, a munkások életkörülményei a hadba lépést követően romlani kezdtek. 1941 szeptemberétől bevezették a jegyrendszert, a hústalan napokat. A közellátási nehézségek, a lassan terjedő háborús hírek mind több ember szemét nyitották fel, és tették fogékonyabbá a rendszer bírálataira.

A szakszervezetek a túlélésükért küzdöttek, de ez már nemcsak a szervezet megmaradásáért való harcot jelentette, hanem a tagság életben maradását is. A „nagy méltóságú” és „kegyelmes uraknak” írták az alá- zatos hangú leveleket, szaktársaik érdekében kérték, az internáltak sza- badon engedését. Egy 1941. augusztus 18-i beadványban olvasható: *„Sok szociáldemokrata került internálás alá minden különösebb indoklás nélkül. Fel- lebbezés nem lehetséges, az iratokba nem tekinthet be senki, legtöbbször fel se ter- jesztik a másodfokú hatósághoz... Képtelenségnek tartjuk, hogy a Szociáldemok- rata Párthoz tartozás internálási alap lehessen.”*

Az üldöztetések, de még a második világháborúba való aktív belépés ellenére sem szakadt meg a szakszervezeti élet folyamatossága, sőt a Szaktanács 1941. november 15. és decembert 5. között tagtoborzást kezdeményezett. Az egy hónap alatt mintegy 15 ezer új tagot sikerült megnyerni.

Nem szünetelt a béremelésekért folytatott küzdelem sem. Tiltakoz- tak a munkaközvetítés államosítása ellen. Az **1942. március 19-én** tartott rendkívüli kongresszuson olyan megoldásra váró problémákat vetettek fel, mint a legkisebb munkabér biztosítása, a kollektív szerződések köte- lező megkötésének törvénybe iktatása, a munkanélküliek biztosításának általános bevezetése stb. Peyer Károly a szakszervezetek célját a munkás- ság életszínvonalának emelésében, a szociális ellátottság növelésében és a szabad légkör megteremtésében jelölte meg. A munkások szociális helyzetének javítását célzó erélyes hangú követelések mellett hangot ka-

pott a háborús politika elítélése is. Valószínűleg ennek is szerepe volt abban, hogy mintegy két héttel a kongresszus után zömmel szakszervezeti funkcionáriusokból állították össze a hírhedt 401-es és 402-es különleges munkaszázadot, és vitték ki a frontra, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy megsemmisítsék őket. A Szaktanács titkársága próbálta kimenteni az embereit a biztos halálból. Nagybaconi Nagy Vilmos honvédelmi minisztersége idején tett erőfeszítéseik több esetben eredményesek voltak.

A szakszervezeti taglétszám a háborús helyzetből adódóan igen alacsony volt, az internálás, a börtön, a frontszolgálat lett a része több szakszervezeti tisztségviselő életének. A megmaradt tagság olyan tudatos, politikailag elkötelezett munkásokat jelentett, akik elutasították a magyar kormány háborús politikáját.

A háborúellenes és antifasiszta megmozdulások az 1848-as szabadságharc hagyományait elevenítették fel, az 1942. február második felében megalakult Magyar Történelmi Emlékbizottság március 15-ére a budapesti Petőfi szoborhoz szervezett tüntetést. A tüntetésen megjelentek ezrei azt jelezték, hogy mindezek ellenére voltak másképpen gondolkodók az országban.

Peyer Károly 1943. augusztus 27-én a parlamenti felszólalásában mondta: *„Egy országban nem lehet élni szabadság nélkül, és az életnek az alapját nem képezheti gyűlölködés, bosszú. Nem képezheti az élet alapját az, hogy különbséget akarok tenni embertársaim között.”*

A tagság többségének szemlélete hasonló volt, mint vezetőjének, s ez gyakorlati munkájukban is jelen volt. Az életlehetőségeiktől, emberi jogaiktól megfosztott tagjaiknak nemcsak segélyt juttattak, hanem elfogadták tőlük a tagdíjjárulékot, ami azt jelentette, hogy egyenlőnek tartották őket. Próbáltak tárgyalni a zsidó vallású szaktársaik érdekében, de sikertelenül. Sokan elpusztultak frontra küldött munkaszolgálatos századokban, koncentrációs táborokban.

„A holnap reménysége...

...erősíti a lelkünket, bátorítja a szívünket a holnap beteljesüléséért érzett meggyőződésünk tesz szívóssá és törhetetlen akaratúvá minket, hogy elviselhessük a jelent...” – írta a Typographia 1944 februári számában.

A jelen elviselése azt is jelentette, hogy a szakszervezetek különböző formákban tiltakoztak a háború ellen. Az ellenállás színhelyei a munkásotthonok voltak, ahol kulturális műsorokba, rendezvényekbe csempészték be a háború elleni tiltakozás, a függetlenség gondolatát. Kiemelkedő volt a bőrösszakszervezet színjátszóinak Bánk Bán előadása, mely több volt, mint színjátás, hiszen mondanivalója a jelennek üzent. 1944. március 12-én került sor a vasasszékházban a korszak utolsó munkáskulturális rendezvényére. A Szociáldemokrata Párt 1848-ra emlékező ünnepélyt szervezett, melyre a jegyek már napokkal előbb elkeltek, hiszen ez az esemény is több volt, mint egy kulturális műsor. A Népszava szerint *„az impozáns tömeg azért gyülekezett össze, hogy... hitet tegyen arról: az öntudatos magyar szervezett munkásság mélységes megbecsüléssel, szeretettel gondol 1848 hőseire, és éppolyan lelkesedéssel hajlandó a maga részéről is kiállani bármikor a szabadság és a demokrácia eszméi mellett, mint ahogyan kiállottak közel egy évszázaddal ezelőtt szellemi ősei.”*

A holnapba vetett hitet fémjelezte, hogy a háborús évek alatt sem szünetelt a szakszervezeti tagság részvétele a Szociáldemokrata Párt és a Szaktanács által szervezett különböző oktatási formákban. 1943-tól működött a Szakszervezeti Főiskola. Az SZDP és a szakszervezetek oktatási munkájának az volt a célja, hogy felkészítsék a tisztségviselőket a háború utáni időkre.

1944. március 19-e után ugyan a szakszervezeteket nem oszlatták fel, de a Szociáldemokrata Pártot, a kulturális munkásegyleteket betiltották, nem jelent meg a Népszava sem. A Szaktanács vezetőségének nagy részét deportálták. Peyer Károly helyét Kabók Lajos a vasasszövetség titkára vette át. A rendkívüli körülmények közepette helyükön maradók ugyanakkora kockázatot vállaltak, mint az illegitimitást választók, hiszen még a törvényesség látszata is megszűnt. A nyomdász-

szakszervezet felszabadulás utáni jelentése elismerően állapította meg, több vezető „*az illegálitás helyett a nagy kockázatot jelentő felszínen maradáást*” vállalta.

A szakszervezetekben, a szociáldemokraták között a jobboldali erők, a nyilasmozgalom előre törésére erősödött az antifasiszta összefogás igénye. Egyre többen értették meg azt is, hogy a fasizmus elleni harc érdekében a munkásmozgalom valamennyi áramlatának, az összefogására van szükség.

1944. szeptember második felében megkezdődtek a tárgyalások a két munkáspárt között, majd október 10-én az Szociáldemokrata Párt nevében Szakasits Árpád, a Kommunista Párt nevében Kállai Gyula egységfront-megállapodást írtak alá „*a fasiszták elleni közös harcról és a munkásosztály egységének megteremtéséről*”, hogy a háborút követően meg kell teremteni „*az egységes és egyetlen szocialista munkáspártot.*” Szakasits Árpád megbeszélte Kabók Lajossal, hogy a szakszervezetek „*jövőjéről*” nem döntenek, mert „*azok egyedül illetékesek arra, hogy megszabják a maguk útját.*”

Szálasiék uralomra jutása – 1944. október 15-e – után a szakszervezeti élet is megbénult. A nyilasok a végső leszámolásra készültek, hajsztát indítottak a szakszervezeti vezetők ellen. A nyilasok voltak azok, akik Kabók Lajost és társait a vasas székházból elhurcolták, és kínzások után 1945. január 11-én vagy 15-én a Dunába lőtték. Életüket menthették volna meg, ha kiadják a rájuk bízott szakszervezeti tagdíjat.

A nemzeti ellenállás nemcsak a fegyveres harcot jelentette. A munkások egy része szabotálta az üzemek kiürítési parancsát, megakadályozták egyes gyárak berendezéseinek külföldre szállítását. Üzemi védelmi bizottságokat, gyári őrségeket szerveztek. Az ellenállást jelentette az üldözöttek rejtegetése is. Voltak, akik emberek maradtak az embertelenségben a félelem, a közöny, a kiábrándultság közepette, akik a háború befejezése után képesek voltak a szervezeteket talpra állítani, és részt vállalni egy új, független Magyarország építésében.

A szakszervezetek történetéből 1945-től ...

A szakszervezetek államosítása

A szakszervezetek talpra állása

„1944 őszén, Magyarországon kettészakadt a nemzeti történelem. Az ország egyre szűkülő középső és nyugati régióiban végórát élte egy letűnő társadalom, a Tiszántúlon pedig a Vörös hadsereg hadmozdulatait követve kibontakozott az a forradalmi folyamat, amelyben a haladó szellemű emberek, közöttük a szervezett munkások korábbi harcaik, vágyaik beteljesülését látták.” Az emberek élni akartak, reményt láttak egy kevésbé igazságtalan, demokratikus világ megteremtésére. Ez adott nekik erőt arra, hogy a romokból újjáépítsék az országot. A szervezett munkások szinte a béke első pillanatában felkeresték a szakszervezeti székházakat, helyi csoportokat alakítottak, megválasztották a bizalmiakat, sorra alakították a szakszervezeti testületeket, üzemi bizottságokat.

A szociáldemokrata és kommunista vezetők kilépve az illegalitásból hozzá kezdtek a szakszervezeti központok felélesztéséhez. Szegeden, 1944 végén már 16 helyi szakszervezeti „központ” működött. A szabad szakszervezetek *„nagyszabású szervezetté épültek ki, és így a politikai pártok mellett jelentős politikai tényezővé váltak”* – olvasható a Dél-Magyarország 1944. november 28., december 1-i számában. A szakszervezetek a december 2-án megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front jelentős erejét alkották, a Debrecenben december 21-én 230 taggal megalakuló Ideiglenes Nemzetgyűlésben pedig a szegedi, pécsi, debreceni, szolnoki, békéscsabai, miskolci, diósgyőri, hódmezővásárhelyi, szentesi, orosházi, szarvasi, endrődi szakszervezetek 19 küldöttje kapott helyet. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés második ülésén a szakszervezet feladatai között a föld munkásainak megsegítését, a szervezkedési szabadság biztosítását, az *„ügynevezett üzemi demokrácia”* megvalósítást jelölték meg. *„Az üzemi*

demokrácia megvalósítása olyképpen vitessék keresztül, hogy a munkás megkérdése nélkül az üzem irányítása ne történjék tovább” – mondta a szakszervezetek nevében felszólaló Oszip István. Az elhangzottak szellemében kezdtek dolgozni a szakszervezetek. A szakmai szervezetek nagy része is talpra állt, 42 szakmai szervezet, főleg budapestiek, taglétszáma meghaladta a 80 ezret. A helyzet konszolidálódásával radikálisan nőtt a szervezett munkavállalók száma.

A háború befejeződése után szervezkedhettek az addig eltiltott rétegek: a földmunkások, vasutasok, postások. Alakultak értelmiségi dolgozókat tömörítő szervezetek, a mérnökök és technikusoké, a pedagógusoké, orvosoké, a köz- és magánalkalmazottaké. A szakszervezetek összetétele megváltozott, és létszámában jelentősen növekedett. Növelte a létszámot, hogy a belépők nem egyénileg, önkéntesen léptek be a szervezetbe, hanem dolgozói kollektívák jelentkeztek felvételre. Voltak olyan esetek is, hogy egész üzemek dolgozói együttesen léptek be a szakszervezetbe. Központi akaratra és helyi buzgólkodásra terjedt a kötelező szakszervezeti tagság. A kötelező tagság kísérőjelensége lett a tagdíj központi levonása a bérekből.

Ezt tükrözi a taglétszám alakulása 1945-ben: januárban 10.140, februárban 40.552, márciusban 90.488, áprilisban 156.710, decemberben 850.831 fő volt a szervezett dolgozók száma.

1945. január 18-án a főváros pesti oldalán – a szabómunkások Almássy téri helyiségében – megtartották első hivatalos értekezletüket a szakszervezetek, és megkezdték a Magyar Szakszervezetek Országos Központjának megalakítását. A Szaktanács alakuló ülésére február 7-én került sor a Fiumei út 4. sz. házban. A Szaktanács összetétele – szociáldemokratákból és kommunistákból állt – tükrözte azt a megállapodást, amelyet a két munkáspárt vezetősége kötött 1944. október 10-én, majd 1945. január 21-én megújított, melynek értelmében, a jövőben „*testvériesen*” együtt dolgoznak a munkás szervezetek felépítésén és erőssé tételén. A megállapodás szerint a szakszervezetekben a kommunisták a főtitkári pozíciót, vagyis az operatív munka vezetését kapták meg, az elnöki

funkciót pedig a szociáldemokraták. A Szaktanács elnöke Vas-Witteg Miklós (SZDP), főtitkára Kossa István (MKP) lett.

1945 január, és március között már kommunisták töltötték be a főtitkári funkciókat a bányászok, bőrösök, építők, magán- és közalkalmazottak, textilesek, fémipariak, közlekedésiek, vasasok, vegyészek szakszervezetében.

Heves vetélkedés indult meg a két munkáspárt között a szakszervezetekért, hiszen a háborút követő demokratikus népmozgalom egyik bázisa a szakszervezet volt. Mindkét munkáspárt növelni kívánta befolyását a szakszervezetekben. A szociáldemokraták nem számoltak a munkások egy részének balratolódásával, a kommunista párt befolyásának erőteljes növekedésével, nem tudták kihasználni addigi erős, hagyományos kötődésüket az üzemekben.

A kommunista párt és a szakszervezeti vezetők megnyilvánulásai az első időktől kezdve a szakszervezetek helyének, szerepének radikális átalakításának igényét érzékeltették. Így:

1945. január 28. Kossa István: *„A párt irányvonala: meg kell szüntetni a szakmai szervezkedést.”*

A szakszervezetek, a szociáldemokraták hangját a radikális szavak és tettek háttérbe szorították. A tiltakozás hangja gyenge volt.

A szakszervezetek önállósági törekvései megállítását a Vasasszakszervezetben történtek jól példázzák. Az egyik leggyorsabban talpra álló szakszervezetben a vasasoknál éles vitákban elleneztek a kommunisták vezetőségbe való bekerülését. A vasasoknál kialakult helyzetet az MKP Központi Vezetősége is megtárgyalta, ahol Gerő Ernő kifejtette: *„...ami a Vasasoknál történt veszélyes eset. Tudjuk, hogy nekünk mindig az volt a gyengénk, hogy a vasasoknál nem tudtunk olyan befolyásra szert tenni, ami szükséges lett volna... ami most történt, bele nem nyugodhatunk. Nem nyugszunk, és nem vagyunk hajlandó eltérni azt, hogy visszaállítsák a régi vezetőséget, amelyre a szociáldemokraták Horthy kegyelméből monopóliumot élveztek, és bennünket a föld alá szorítottak. Tehát elvi kérdés, hogy egyetlen régi vezetőségi tag sem maradhat a helyén, hacsak nem közös megegyezés alapján...”* Az MKP Központi Vezetősége kötelezte Kossa Istvánt, hogy készítsen jelentést arról, hogy

eddig mi történt a szakszervezetekben a vezetőváltás területén, és mik a további feladatok. Határoztak arról is, hogy felelős elvtársakat oda kell „*dirigálni*” a Vasasba, illetve azokba a szakszervezetekbe, ahol „*gyengén állunk*”. A kommunista vezetés erőteljesen szorgalmazta az ágazati szervezkedésre való áttérést. A kérdésben éles vita alakult ki a Szaktanács kommunista és szociáldemokrata vezetői között, tiltakoztak a régi szakszervezeti tagok, a Szociáldemokrata Párt a szakmai szervezkedést támogatta.

A Szaktanács úgy foglalt állást, hogy ott térjenek át az iparági szervezkedésre, ahol az helyes és keresztülvihető, szakmai szervezkedést pedig ott szorgalmazzák, ahol az célszerű. Iparáganként szervezkedtek a vasutasok, postások, a villamosvasútiak, részben a közalkalmazottak, a vármegyei és községi alkalmazottak, továbbá a bányászok. A szakmai szervezkedés jellemezte a többi szakszervezetet. Voltak szakszervezetek, amelyek tiltakoztak az ágazati szervezkedés ellen, így például a szállítómunkások. Az iparági szervezkedés ügyét végül is ideig-óráig levették a napirendről, mert nem látták biztosítva a nagy ellenállás miatt a szervezeti átalakítás sikerét.

A két munkáspárt támogatta a létszámban egyre erősödő szakszervezeteket abban, hogy az államhatalom részeként működjenek. Felső utasításra nem várva szerveződtek a különböző elnevezések alatt a népi bizottságok. A nemzeti bizottságok kezdetben közigazgatási szerepre vállalkoztak, az üzemek vezetésére jöttek létre az üzemi bizottságok. A két munkáspárt egyetértett abban, hogy a szakszervezetek a pártokhoz hasonlóan politikai tényezőként vegyenek részt a közéletben. Az 1945. január 21-én megalakult Budapesti Nemzeti Bizottságba bevásztották a Szaktanács főtitkárát. Helyet kaptak a földosztó bizottságokban, az új karhatalomban, a népbíróságokban, az igazoló bizottságokban és a törvényhatósági bizottságokban.

Talán már ekkor elkezdődött a szakszervezetek szereptévesztése, amikor a közvetlen politizálás, a hatalomban való részvétel, mely fokozatosan formálissá vált, a szakszervezetek alapvető funkcióját, az érdekvédelmi tevékenységet háttérbe szorította.

Az államhatalmi funkcióba való bekerülés, az új társadalmi funkciók vállalása a szakszervezet felépítésében is megindította azt a folyamatot, amely a demokratikus centralizmus elvének érvényesülését jelentette. Megváltozott a Szakszervezeti Tanács addigi koordinátor szerepe, alulról felfelé való építkezése, ahol a tagság döntötte el, hogy milyen szervezeti kereteket kíván magának. A nagy múltú szakszervezetekben egy ideig nem érvényesült sem a kívülről, sem a felülről való diktátum. Így a nyomdászszakszervezetben sem, melynek testületei tiltakoztak a demokratizmus csorbítása ellen.

A demokratikus jogok először az új szervezetekben sérültek. Az új szakszervezetek felülről lefelé alakították ki a szervezeteiket, s a tisztségekre nem választották, hanem kinevezték az embereket. Az 1945. február 2-án megalakult Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete, február 23-i ülésükön mondták ki: minden iskolában legyen megbízható ember, aki a szakszervezeti munkát ellátja. Kerületenként megbízottakat állítottak be, ha kellett áthelyezéssel is, akik *„a kartársaikat szervezik”*.

A régi szakszervezetek szervezeti kereteit megváltoztatták, alakították az új szakszervezeti feladatok szerveződése szerint. Létrejöttek a Szakszervezeti Tanács és a szakszervezetek központi vezető testületei, s mellettük a budapesti és vidéki gazdasági, szociálpolitikai, szervezési, oktatási és kulturális, nevelő, s egyéb funkciókat ellátó és irányító szervek. A Szakszervezeti Tanácsban titkárságok, majd osztályok működtek. Vidéken területi szervezeteket, Nagy-Budapest környékén pedig körzeti titkárságokat hoztak létre. Minden megyében és járásban szakszervezeti titkárság alakult, s a szakmai szervezetek munkájának összehangolására létrehozták a szakmaközi bizottságokat. A szakszervezetek megyei titkárságát a Szaktanács által kinevezett titkárok irányították. A jól felépített felső- és középszint, az üzemi szervezetek bizalmi rendszeren alapuló demokratizmusát átmenetileg *„védte”* a valódi szakszervezeti tevékenységet. Az üzemi szakszervezetek úgy épültek fel, hogy egy üzemben több szakmai szervezethez tartoztak csoportok. Az azonos szakmájú szakszervezeti tagok választottak bizalmi, majd főbizalmi, aki összekötő volt a munkások és az üzem vezetése, illetve a szakszervezet között. A bizalmi

testületek választották meg a szakszervezetek szervező bizottságait, a szakosztályok vezetőit.

A szakszervezetek hagyományos gazdasági és szociális érdekvédelmét az 1945-ös szakszervezeti programok nem fogalmazták meg. Nem tisztázták a szakszervezetek helyét, szerepét. A szakszervezetek önállóságának kérdése, a főfeladat meghatározása, a pártirányítás értelmezése mind-mind viták forrásává vált a munkahelyi szinttől a felső vezetésig. A szakszervezetekben a pártok vezetői hadakoztak egymással, kisajátították a szervezetek irányítását közép- és felsőszinten.

A Magyar Kommunista Pártnak (MKP) a szakszervezetek támogatásának a megszerzése kiemelten fontos volt. A szakszervezeteknek 1945 végére a 45 szakmában mintegy négyszázezer tagja volt, ugyanebben az időszakban az MKP-nek százötvenezer. Nem volt tehát véletlen, hogy az MKP 1945. május 20-21-én úgynevezett pütkösi konferenciája egyik teljes napján a szakszervezetekkel foglalkoztak. A referátumában Kádár János szólt a szakszervezetek feladatairól: *„...az ország újjáépítése mellett a szakszervezetek mindennapi feladata lesz: a munkásosztály érdekeinek megvédelése... Köztudomású tény az, hogy a munkásosztály nincs ellátva, és ez a tény egymagában ma a szakszervezetekben végzett munkát rendkívül módon megnehezíti... Ma a munkabéreknek az árakkal való aránytalanságát egyszerű sztrájkjal vagy tüntetéssel megszüntetni nem tudjuk...”* Kossa István szerint a kommunista szakszervezeti vezetők sem tudnak eligazodni a felemás helyzetben, hogy a dolgozók érdekvédelmével vagy a nemzetgazdaság helyreállításával foglalkozzanak. Nem tudják a kettőt egyeztetni, nem teljesen értik a szakszervezetek megváltozott szerepét. A konferencián elfogadott határozat szerint a szakszervezeteknek fel kell lépni az ellen, hogy egyes szakmáknak, testületeknek külön érdekeik legyenek, és azok érvényre juttatását az ország újjáépítése elé helyezték.

Megfogalmazódott az is, ha a szakszervezetek részesülnek a hatalomból, akkor részt kell vállaljanak a felelősségből is. Fel kell lépniük a termelés, a termelékenység fokozása, a bérek és árak közötti „elviselhető arányok” kialakítása mellett. Ez utóbbi gyakorlatilag azt jelentette, hogy a sztrájkjog ugyan megmarad, de annak gyakorlati alkalmazása az adott

gazdasági helyzetben nem megengedett. Ez a határozat tükrözte az MKP szakszervezetekkel kapcsolatos elképzeléseit, az összekötő, a „hajtószíj” szerepet.

Ez a szemlélet kapott hangot az üzemi bizottságok első konferenciáján. Kádár János, akit a pütkösdi konferencia után, mint a Főtitkárság tagját megbíztak a szakszervezeti munka elvi irányításával, felszólalásában a párt és a szakszervezetek viszonyát illetően kifejtette: *„A Kommunista Párt – mint ahogy az elvtársak erről az eddigiek során már hallottak – a munkásosztály harcának élcsapatát jelenti. Az élcsapat és az osztály között azonban számos szervezet van. Ezek a szervezetek tulajdonképpen a munkásosztály és az élcsapat között az összekötő szerepet játsszák és ezek a szervezetek azok, amelyeken keresztül közvetett úton a forradalom élcsapata keresztül viszi a politikáját és magát az egész munkásosztályt a vezetése alá vonja.”* A legfontosabb ilyen összekötő szervezetnek a szakszervezeteket jelölte meg.

Néhány hónappal a pütkösdi konferencia után kemény bírálatok érték a szakszervezeteket, mert nem hajták végre a konferencia határozatait. Az 1945. július 7-i Központi Vezetőség ülésén a termelés visszaesését, az elégedetlenséget azzal magyarázták, hogy a szakszervezetekben dolgozó kommunisták nem a szakszervezetek megváltozott helyzetének megfelelően politizálnak. Határozatban mondták ki, hogy *„a szakszervezetekben sok helyen ma is az a politika érvényesül, mely a reakciós elnyomás éveiben helyes volt, de ma, amikor a munkásság is felelős az ország sorsáért, a szakszervezeteket szembeállítja a nemzet és az újjáépítés érdekeivel.”* A kemény bírálatok hatására a kommunista szakszervezeti vezetők elfogadták, hogy a szakszervezetek feladata a gazdaságszervezés, gazdaságirányítás, az újjáépítés vezetése, az állami, gazdasági szervek által végre nem hajtott feladatok elvégzése.

Érdekvédelem „láthatatlan” szinten

Az üzemek vezetésére jöttek létre az ún. üzemi bizottságok, amelyek az újjáépítést, a termelés folyamatosságának biztosítását és a munkásellenőr-

zést tekintették alapvető feladatuknak, s helyi szinten képviselték a Szaktanácsnak az összmunkásságra vonatkozó döntését.

Az 50.100/1945. Ip. M. számú rendelet hangsúlyozta az üzemi szerveződések jelentőségét, elismerte a már meglévő testületeket, és határozott a továbbiak létrehozásáról. Az üzemi bizottságok tárgyában hozott rendelet minden 50 alkalmazottat foglalkoztató ipar-, bánya-, és kohóvállalatra, közhasznú villamosműre vonatkozott. A rendelet minden munkaviszonyban álló munkavállalóra kiterjedt, kivéve a vezetőkre. A különböző rendeletmódosításokkal az üzemi bizottsági rendszer általánossá vált az ipar területén, de lehetőség nyílt alakításukra a kereskedelemben, és a postánál is.

Ott, ahol a munkavállalói létszám nem érte el a 20 főt, a szakmai szakszervezet közreműködésével választott megbízott intézkedett az üzemi bizottság helyett.

Az 50.100/1945. rendelet szerint az üzemi bizottságok hatásköre kiterjedt a munkavállalók összes, a munkaviszonyt érintő és szociális jellegű ügyeire: a munkaviszonnyal kapcsolatos kérdésekre (munkabér, munka- és szabadságidő stb.), az *„alkalmazottaknak a munkaviszonyból folyó jogainak érvényesítésére, közös gazdasági és jóléti érdekeire, különösen pedig a családvédelemre, üzembiztonsági, egészségügyi berendezésekre, kulturális és jóléti intézményekre, a balesetek elleni védekezésre. Kiterjedt a bizottság hatásköre az alkalmazottakkal való bánásmódra, az alkalmazottak fegyelmi ügyeire, a munkaviszállyok békés elintézésére, valamint a munkafeltételekre, a gyári munkarend és munkafegyelem összes kérdéseire.”*

A rendelet XI. fejezete a vitás kérdések elintézésének módját taglalta. *„Amennyiben a kollektív szerződés értelmezése vagy alkalmazása tekintetében kisebb, helyi jelentőségű vitás kérdések merülnének fel, úgy azokat szóbeli tárgyalás útján a gyárakban, munkahelyeken működő üzemi bizottságok, ahol ilyen nem működik, a munkavállalók, bizalmi közvetlenül a munkáltatóval, vagy annak meghatalmazott képviselőivel, szükség esetén a bizalmiak bevonásával intézik el.”*

A munkaügyi kapcsolatok rendezésének igen fontos lépése volt – az általános szabadszervezkedésen, az üzemi bizottsági rendeleten túl – az

1945. február 27-én a Szakszervezeti Tanács javaslatára megszületett 50.775/Ip. M. sz. rendelet, mely általánosan elrendelte a kollektív szerződések megkötését.

Az 1945. évi kollektív szerződések munkajogi és szociális szempontból fontos vívmányokat tartalmaztak: rögzítették az „egyenlő munkáért, egyenlő bért” elvét, heti 48 órás munkaidőt állapítottak meg, elismerve az ebédidőt. Előírták az alapbéreket és az akkord bérrendszer fenntartását, mellyel a Szakszervezeti Tanács egyetértett. Szabályozták a túlórapótlékot, a vasárnapi munka díjazását, átvették a háború előtti természetbeni juttatásokat, amelyeket nem lehetett pénzben megváltani, elismertek 11 fizetett ünnepnapot. A kollektív szerződések szerint az adók (OTI, MAGI-járulék, kereskedelmi, jövedelemadók és pótlékok stb.) általában a munkaadókat terhelték. Fizetett szabadságidő (munkaviszonytól függően) 6-25 nap volt, a tanoncok 28 napot kaptak.

Ha vitás kérdések merültek fel, és nem tudtak volna a felek megegyezni a kollektív szerződések keretei között, az Országos Munkabér Megállapító Bizottsághoz fordulhattak. Ez a bizottság az iparügyi miniszter 61.759/1945. III. 1. rendelete alapján dolgozta ki a kollektív szerződések irányelveit. Az irányelvek között szerepelt a vitás kérdések elintézésének módja.

A bizottság feladata volt a kollektív szerződések felülvizsgálata, jóváhagyása, a fellebbezések elbírálása, a vitás ügyekben való döntés. Ezzel a rendelettel a bérmegállapítás állami hatáskörbe került, amit nem elensúlyozhatott a bizottságba küldött négy szakszervezeti tisztségviselő.

A bérek alakítása, amely lényegében a szakszervezetek egyik fő feladatát jelentette 1945-ben csak korlátozottan érvényesülhetett, mert szabályozták a bérminimumot és a bérmaximumot. A bérek még a szerény nemzeti jövedelemhez mérve is alacsonyak voltak. A szakszervezetek nem léptek fel elég hatékonyan a bérkérdésben, s ez tekintélyüket nem növelte.

A bérek rendezésére a kormány bérrendező bizottságokat hozott létre. A bizottságba megyéenként hét embert delegáltak, kettőt a szakszervezet, kettőt a nemzeti bizottságok, kettőt a főispánok neveztek ki, és

ők adták az elnököt is. A Szakszervezeti Tanács bírálta már a megalakulásakor, hogy a bérrendezési bizottságoknak csak javaslattevő joguk volt.

A szakszervezetek támogatták a kollektív szerződések tervezetét ágazatonként, amelyek Nagy-Budapestre tartalmazták a munkaidőt, a túlórákat, az éjjeli munkáért, az ünnepnapokra járó bért és a szociális juttatásokat. Ekkor még a Szakszervezeti Tanács a Gyáriparosok Országos Szövetségével közösen hagyta jóvá azt a keretszerződést, amelynek alapján a szakmák és a kisiparos testületek megkötötték a kollektív szerződéseket.

A szakszervezeti vezetők úgy látták, hogy az érdekvédelemnek csak láthatatlan szintjén vehetnek részt. Megfogalmazódott „...a tömegek előtt ma már úgy néz ki, hogy nem munkásérdekeket képviselünk”. Kossa István ellenérve az volt: „...nem szabad szakszervezeti érdekeinket a népi érdekek fölé helyezni, ...nem szabad, hogy a Szaktanács keresztezze ezt a gazdaságpolitikát.” Ez a szellem határozta meg évtizedekig a szakszervezeti munkát.

A „kézi vezérlés” felé

Az MKP Politikai Bizottsága és titkársága kiemelten foglalkozott a szakszervezetekkel. Utasították a szakszervezeti ügyekért felelősöket a kommunisták pozícióinak erősítésére. A „kézi vezérlés” irányába tett lépés példája, amikor utasítást adtak ki a szakszervezetek vezetőségei összetételének megváltoztatására. „A Központi Vezetőség Titkársága utasítja Rajk és Kossa elvtársakat és a Budapesti Területi Bizottságot, úgyszintén Farkas elvtársat és az Országos Szervezési Osztályt, hogy a legrövidebb időn belül állapítsák meg a Vasasszakszervezet Szervező Bizottságának politikai összetételét, és hasanak oda, hogy a kongresszusi küldöttek választásánál a kommunisták többségbe kerüljenek.” Az MKP vezetése javasolta a szakszervezeti kongresszus összehívását, melyre megadták az irányelveket. Sarkalatos pont volt az új Alapszabály tervezet mellett a Szakszervezeti Tanács összetételének megváltoztatására tett javaslat, mely a kommunista többséget tűzte ki célul a szociáldemokraták tiltakozása ellenére.

1945. december 2-án a szakszervezetek küldött közgyűlésen jelentették be, hogy a szakszervezetek kikerülnek a Belügyminisztérium ellenőrzése alól, s így biztosítva lesz teljes függetlenségük. A szakszervezeti autonómiáról is határoztak ezen a kongresszuson: „...a küldött közgyűlés követeli a teljes szakszervezeti alkotmány haladéktalan életbelépését, hogy ezzel a magyar szakszervezeteknek egyetlen fennhatóságuk legyen: a Szakszervezeti Tanács, mely munkájáért kizárólag a magyar szervezett munkásság összességét képviselő szakszervezeti küldöttgyűlésnek felelős.” Kossa István főtitkár ismertette az Ideiglenes Szakszervezeti Tanács azon álláspontját, hogy „A szakszervezetek megkülönböztetésül a felszabadulás előttitől, Szabad Szakszervezeteknek neveztessenek.”

A szabad kifejezés azt jelentette, hogy a szakszervezetek szabadok, és semmiféle állami szervnek, vagy hatósági felügyeletnek nincsenek alávetve. Formailag úgy tűnt, hogy a szakszervezetek elérték függetlenségüket, hiszen az érvényes jogszabályokon és saját határozataikon kívül más nem befolyásolhatja tevékenységüket. A Szaktanács kérte, hogy a két munkáspárt ne avatkozzon be a szakszervezetek életébe.

A kongresszuson megerősítést nyert a szakmai szervezkedés elve, mely azt támasztotta alá, hogy a szakszervezeteknek megmarad az önálló véleményük szervezetépítés tekintetében. Az elfogadott Alapszabály megerősítette a szakszervezetek érdekvédelmi feladatait a dolgozók szervezésében, gazdasági, társadalmi és kulturális érdekeinek védelmében, élet- és munkaviszonyainak, munkafeltételeinek javításában, a munkabéremelésben. Feladatként jelölték meg a munkajogszabályok előkészítését, szorgalmazását, az ellátási és segélyezési ügyek intézését, a munkavédelem fejlesztését, az életviszonyokra vonatkozó statisztikák, életszínvonal számítások készítését. A főtitkár, aki kommunista szakszervezeti vezetőként teljes mértékben az MKP érdekeit tartotta szem előtt a szakszervezetek feladatait így fogalmazta meg: „A magyar szakszervezetek megváltozott viszonyok között folytatják a maguk munkáját. Ezek a viszonyok lényegesen elütnek a felszabadítás előtti időktől. Igen nehéz nekünk megszokni, hogy a kormánnyal együtt dolgozunk, amikor mindig ellenzék voltunk. Azok az eredmények, amelyeket elértünk, azt a magyar szakszervezeti mozgalom ereje te-

remtette meg.” A két párt egyenlősége, elismerése nem tükröződött a vezetőség megválasztásakor. A szociáldemokraták a munkásegység fenntartása érdekében engedtek, és a kommunisták elképzelése tükröződött a Szakszervezeti Tanács megválasztott vezetőségében: elnök: Kisházi Ödön (Vasas, SZDP); alelnök: Ratkó Anna (textilmunkás, MKP); főtitkár: Kossa István (villamosalkalmazott, MKP); főtitkár helyettes: Piros László (húsipari, MKP); Vas-Witteg Miklós (vasmunkás, SZDP); titkárok: Csaplár Péter (közlekedési, SZDP), Horváth Mihály (bőrös, MKP); Keleti Márton (famunkás, SZDP), Nemes Dezső (famunkás, MKP). Az összetétel mutatta azt a gyakorlatot is, hogy a tényleges irányító szerepet a tisztségek elosztásánál a kommunisták kapták.

Mindenáron központosítás

1946-ban nagy feladatok vártak a gazdaság helyreállításában a szakszervezetekre. A „hídcsata”, a „széncsata” megvívására mozgósítottak. A Szaktanács a hídépítők, bányászok élelemmel és ruházattal való ellátásban is tevékenykedett. Májusra, az ország talpra állásáért vívott harc döntő pontjához érkezett. Közvetlen feladat, reális cél a gazdasági stabilizáció megteremtése volt a pénzreform útján. Alapvető követelményként fogalmazták meg a szakszervezetek a termelékenység növelését a teljesítménybér bevezetését, a „stabilizációs” kollektív szerződések megkötését a cél érdekében. Ennek megértésére agitáltak a szakszervezeti sajtó hasábjain is.

Kiálltak a földreform megvédése mellett, amikor 1946. február 14-én tízperces tiltakozó munkabeszüntetéssel támogatták az „újgazdákat”, és követelték a közigazgatás demokratizálását. Február 23-án tízezer szervezett munkás vonult a parlament elé, petíciójukban az volt olvasható: *„Mi szervezett munkások nem tudnánk belenyugodni, ha nem lenne döntő befolyásunk a közigazgatási apparátus megtisztításában...”*

A szakszervezetek jelentős szerepet vállaltak az MKP, az SZDP és a Nemzeti Paraszt Párt mellett az 1946. március 5-én megalakult Balolda-

li Blokkban. Közvetlen részeseivé váltak a belpolitikai csatározásoknak is azok a szakszervezetek, amelyek tagsága többségében úgy látta, hogy eljött az idő, melyben valóban szavuk lehet sorsuk alakításában. Budapesten tömegtüntetést szerveztek március 7-ére, melyen mintegy 300 ezren vettek részt. A „*Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!*” jelszó a munkások szemében, ahogy azt Veres Péter megfogalmazta „*a kiskgazdapárt jobboldalán lévő úri osztály, ipari, földbirtokos és hivatalnok urak*” ellen irányult. Nem érzékelték, hogy az MKP politikája új szakaszhoz érkezett, megkezdte „szalámi taktikájának” gyakorlati alkalmazását.

A két munkáspárt között az üzemi bizottságok 1946-os választásakor ismételten felerősödött a rivalizálás. A Szakszervezeti Tanács 1946. január 19-én fogadta el az üzemi bizottsági tagok újráválasztásának a tervét. A két párt külön-külön dolgozta ki választási stratégiáját, a lebonyolításnál azonban a szociáldemokraták többnyire háttérbe szorultak. A két párt létrehozta az úgynevezett *hatos bizottságot* az együttműködés biztosítására, a szabálytalanságok kiküszöbölésére. A „hatos bizottság” elfogadta, hogy a választások megtartása a szakszervezetek feladata, melyet országosan a Szakszervezeti Tanács egységes elvek alapján szervez meg. Paritásos alapon előkészítő bizottságokat hoztak létre. Már az előkészítő munka során látható volt, hogy a kommunisták erősíteni kívánják pozícióikat az üzemi bizottságokon belül. Az üzemi bizottságok választásánál sikerült az MKP-nak teljesíteni tervét, és így a Budapesten és környékén 630 üzemben megválasztott több mint 3.700 üzemi bizottsági tagból 1889 kommunista, 1725 szociáldemokrata volt.

Az MKP Politikai Bizottsága 1946. február 11-i határozata szerint: „*a köztisztviselők létszámát május 1-jéig, oly mértékben kell csökkenteni, hogy a létszám az 1938-asnál 10 százalékkal alacsonyabb legyen.*” A határozattal az SZDP egyetértett, a kiskgazdák támadták a B-listázást, mert szerintük a közalkalmazotti létszám növekedése a Gazdasági Főtanács, az Országos Földbirtok Rendező Tanács, a politikai és a gazdasági rendőrség, népbíróság, népjegyesség felállításából adódott. Az MKP végigvitte a B-listázást a „*szakszervezetek elitgárdájával*”. A Szakszervezeti Tanács Közigazgatási Osztálya a munkáspártok, és a szakszervezetek javaslata alapján vá-

lasztotta ki a mintegy 610 bizottsági tagot. Az elbocsátásoknál sem az iskolai végzettség, sem a hozzáértés nem volt mérvadó, egyedül a politikai megbízhatóság. A B-listázást kiterjesztették az üzemi tisztviselőkre is, melynek végrehajtását a szakszervezetek támogatták. 1946 októberéig több mint 60 ezer személyt bocsátottak el. A szociáldemokraták részéről – mint az egy jelentésben olvasható – a bizottságok összetételére, munkájára igen sok panasz érkezett. „1. Úgy a belügyminiszter, mint a Szaktanács által delegált bizottsági tagoknak nagy hányada előttünk ismeretlen, pártból kizárt, nem párttag, avagy éppen a Kommunista Pártba tartozik. Mi hoztunk javaslatba olyan egyéneket, kiknek személyét alkalmasnak tartjuk arra, hogy a munkásság érdekét képviseljék. Meg kell állapítani, ezeknek nagy hányada ma sem került be a bizottságokba. 2. Úgy a Szakszervezeti Tanács, mint a belügyminiszter kiküldöttei egyes esetektől eltérően kizárólag kommunista érdekeket képviselnek.

Az általuk készített külön jegyzéket igyekeznek keresztülhajtani, függetlenül a két párt által végérvényesen elfogadott B-lista tervezettől...4....áldatlan és túrhetetlen állapot, hogy egyes bizottságokban, nagy számban távolítanak el prominens szociáldemokrata elvtársakat a munkahelyekről, a megegyezett lista ellenére....8. Kommunista elvtársak állandóan arra hivatkoznak, hogy meg kell tisztítani a közéletet a reakciótól, és ha a pártjukhoz tartozó, politikailag súlyosan kompromittált személyt akar valamelyik bizottság hivatalából eltávolítani, ezt ők kommunista ellenes magatartásnak tudják be.” A szociáldemokrata ellenvélemények nem ellensúlyozhatták a szabálytalan és igazságtalan elbocsátásokat, melyek a megítélésben a szakszervezetekkel fonódtak össze.

Még élesebben fogalmazódott meg az ellentét a kommunisták és a szociáldemokraták között a szakszervezeti törvény tervezeténél. Az 1946. május 10-én benyújtott tervezetet, mint a „*demokráciával ellentétben álló okmányt*” Bán Antal iparügyi miniszter levetette a Minisztertanács napirendjéről. Kisházi Ödön figyelmeztette a SZDP Politikai Bizottságát, hogy sürgősen ellenjavaslatot kell kidolgozni, nehogy a szakszervezeti alkotmány esetleges meghíúsulása miatt a szakszervezetek a Szociáldemokrata Pártot vádolják.

A Szaktanács tervezete, mely tulajdonképpen a MKP elképzeléseit tükrözte az alábbiakat fogalmazta meg:

- azonos, rokon, vagy kapcsolatos tevékenységet folytató testi és értelmi-ségi munkások „társadalmi, gazdasági érdekeik védelmére” szakszervezetet létesíthetnek;
- minden dolgozó szabadon dönthet, akar-e tag lenni;
- a szakszervezetek egységük biztosítására megalakítják a Szakszervezetek Országos Szövetségét, a Szakszervezeti Tanácsot;
- a Szakszervezeti Tanács a szakszervezetek érdekképviseleti szerve és felügyeleti hatósága, amely a nemzetgyűlésnek, vagy az illetékes miniszternek tesz javaslatokat;
- a Szakszervezeti Tanács az összes politikai pártok mindenkori jogállásával rendelkezik, önálló jogi személy, s nem tartozik (a hozzátartozó szakszervezetekkel együtt) az egyesületi törvény hatálya alá;
- a Szakszervezeti Tanácsot az elnök és a főtitkár képviseli;
- egyes szakszervezetek működést csak akkor fejthetnek ki, ha a Szakszervezeti Tanács tagjai sorába felveszi, erről a tanácsülés dönt;
- az alapszabályt és az ügyviteli szabályzatokat a főtitkár láttamozza, s amennyiben valamely szakszervezet alapszabályától eltérő tevékenységet folytat, államellenes működést fejt ki, a Szakszervezeti Tanács kötelékéből kizárhatja. A kizárt szakszervezet vagyona a Szaktanácsra száll, amennyiben nem jön létre azonos célú új tagszervezet.

Az SZDP tervezete szerint:

- szolgálati viszonyban álló személyek szakmájuk, szakképzettségük, illetve munkaneműük szerinti tagozódásban, érdekeik együttes védelmére egyesületet alakíthatnak;
- az egyesületnek joga van központot alakítani;
- az engedélyt az ipari miniszter adja meg, egyben a hatósági felügyeletet is;
- az egyesületek közül a szakszervezet nevet csak a marxista-szocialista világnézeti alapon állók alkalmazzák;

- tagegyesületeknek a központba való felvételéről a központi elnökségek döntsenek;
- a szakmai központokat az elnök és az ügyvitelt vezető főtitkár együttesen képviselik;
- a tagegyesületi központok elnöksége indokolt esetben a tagegyesületek bármelyikét kizárhatja, vagyonáról az iparügyi, vagy igazságügyi miniszter döntsön.

A két tervezetet összehasonlítva látható, hogy a kommunisták egy erősen centralizált szervezetben gondolkodtak. A szociáldemokraták nem kívántak egy mindenható Szakszervezeti Tanácsot egy központilag irányított szakszervezeti mozgalom fölött. A tervezet nem akart semmi kizárólagos jogot biztosítani a Szakszervezeti Tanácsnak. Lehetségesnek tartották egyéb érdekvédelmi szervezetek létrehozását is.

A szociáldemokraták próbálták a szakszervezeteket a demokratikus hagyományok szerint megőrizni, és ellenállni a kommunisták centralizációs törekvéseinek. Szélig Imre 1946. szeptember 18-i vezetőségi ülésén odáig jutott, hogy azt mondta, ha nincs más megoldás *„önálló szakszervezetet kell létesíteniük”*, mert a szakszervezetek nem a szakszervezeti érdekeket képviselik, hanem *„kizárólag a kommunista párt politikáját szolgálják...”* Böhm Vilmos megállapította, hogy *„harmadrangú szerep jut számunkra a szakszervezetekben, holott eredetileg mi építettük fel azokat.”*

A Kommunista Párt szakszervezeti osztálya azt a feladatot kapta, hogy erősítsék a munkát a szakszervezetekben, de a teljes áttörést még nem lehetett egy egyszerű szervezeti változással megoldani.

Kemény viták bontakoztak ki az üzemi bizottságok működése, és az iparági szervezkedésre való áttérés kérdésében. Az MKP az üzemi bizottságoknak akarta adni a munkaviszonnyal kapcsolatos jogokat, a kollektív szerződések ellenőrzését és azok helyi viszonyokra való alkalmazását. A munkáltatói feladatok keveredtek az addigi szakszervezeti feladatokkal, a valódi szakszervezeti érdekvédelmi munka mindinkább háttérbe szorult.

A Szakszervezeti Tanács a kritikák hatására támogatta az intézőbizott-

ságok létrehozását, amelyek elkezdtek a kisebb szakmák fúziójának előkészítését. Megalakultak a termelési tanácsok, amelyek a termelés szervezésével, a munkaügy kérdéseivel foglalkoztak, és létrehozták az iparáganként szervezett központi termelési bizottságokat. A központi termelési bizottságokban a munkáltatók, a Szakszervezeti Tanács és a szakszervezetek küldöttei vettek részt. Ezek az intézkedések már az iparágakra történő szervezkedésre való áttérés lépései voltak.

Hamarosan megkezdődött a vidéki szervezetek centralizálása is. Külön választották a fővárosi és vidéki szervezést. Az alsóbb szervezetekkel a közvetlen kapcsolatot az összevont szakosztályok és a vidéki munkát összefogó szervezési titkárok tartották. A nagyobb városokban megalkultak a szervező bizottságok, amelyeknek függetlenített, illetve tiszteletbeli titkárai voltak. Kiepült az a reszortfelelősi rendszer, amely a központokra és a területi szervezetekre épült. Az így átalakult szervezetek megfeleltek az iparági szervezkedésre való áttérés, a centralizált szakszervezetek létrehozása feltételeinek.

Szakszervezetek a termelés szolgálatában

A szakszervezetek a gazdasági stabilitás megteremtésébe erőteljesen bekapcsolódtak. Közvetlenül részt vettek az új ipari árrendszer és bérvisszonyok kialakításában. 1946 márciusában országos munkaverseny felhívást tettek közzé. A munkaverseny célkitűzései között szerepelt a munka új módszereinek kutatása és a termelés racionalizálása.

A gazdasági stabilizáció megteremtését követően került sor az utolsó olyan kollektív szerződés megkötésére, ahol a munkáltatói oldalt a Gyáriparosok Országos Szövetsége képviselte. Az 1946. augusztus 5-én jóváhagyott kollektív keretszerződés alapja a progresszív teljesítmény-bérendszer volt. *„A teljesítménybér-rendszer (akkord) alapja az a munkateljesítmény, amelyet a begyakorolt, átlagos képességű munkás kellő szorgalom kifejtése mellett, munkaerejének leromlása nélkül tartósan teljesíteni tud. Ezt a teljesítményt nevezzük normál teljesítménynek (normának).”* A norma teljesít-

ményre való áttérést nehéz volt elfogadtatni az emberekkel. Különösen a szakmunkásokat érintette hátrányosan a bevezetése. A bérek nivellálása ugyan esetenként bizonyos béraránytalanságokat mérsékelte, de a szakmunkások bérének csökkentése az iparban a munka minőség rovására ment. Megkezdődött az a folyamat, mely a kvalifikált, öntudatos szakmunkás réteg arctalanná válásához vezetett. S ezt semmiféle „a munkásosztály vezető szerepéről” szóló retorika sem tudta ellensúlyozni.

1946-ban az infláció megállítása, a forint bevezetése, a gazdasági stabilizáció javította a munkásoknak a megélhetését. Az ebben az évben megkötött kollektív szerződések jobb munkafeltételeket biztosítottak, többek között naponta félóra fizetett ebédidőt, évente 8 fizetett ünnepnapot. Az előző évi kollektív szerződésekhez képest már nem számított ünnepnek a Húsvét Hétfő, Pünkösöd Hétfő és a Halottak Napja. A kollektív szerződés szerint a szabadságot lehetőleg május 15. és szeptember 15. között kellett kiadni. Néhány szociális és munkavédelmi intézkedés bevezetését is tartalmazta, amelyek elsősorban a tanulatlan munkástömeg helyzetén javított.

Az MKP III. kongresszusán (1946. szeptember 28-október 1.) Kossa István a Szakszervezeti Tanács főtitkára kért intézkedéseket a munkanélküliség megszüntetésére, a munkanélküli segély bevezetésére, a családi pótlék visszaállítására, a táppénz, az öregségi és rokkantsági járadék emelésére. Elmozdulás nem történt.

A kongresszus arról határozott, hogy a termelést fokozni kell, és ezt a szakszervezetek feladataként jelölték meg. Először itt fogalmazódott meg nyilvánosan a szakszervezetek termelést segítő tevékenysége, mint főfeladat. Az érdekvédelem ekkor még – szóban legalább is – megfelelő hangsúlyt kapott. Ez időtől vált kiemelt feladattá vált a termelés segítése.

A kormány célul tűzte ki az államosítás befejezését, az ipar fejlesztését, a munkanélküliség felszámolását, a közigazgatás reformját stb. A radikális átalakítás a szovjet mintát követte. A szakszervezetek, amelyek részt vállaltak a gazdaság helyreállításában, a stabilizáció megteremtésében, részt kívántak venni az államosított üzemek vezetésében. Részesei

voltak az államosításoknak is, melyet a munkások örömmel fogadták. Hiszen akkor még úgy gondolták, hogy az hozza meg élet- és munkakörülményeikben a valódi javulást. A Szakszervezeti Tanács Elnöksége 1947. január 2-i határozatában hangsúlyozta: *„A szakszervezetek ragaszkodnak ahhoz, hogy az államosított üzemek vezetésében döntő beleszólást kapjanak. Minimális követelésük az, hogy az üzemek igazgatósági tagságának egyharmada a szakszervezetek megbízottaiból kerüljön ki.”*

A munkások azt akarták, hogy az üzemi bizottságokon keresztül benne legyenek az üzem életében. Ezt az elképzelést addig támogatták a munkáspártok, amíg az igazgatóságok tagságának egy részét más pártok képviselői töltötték be.

Az MKP erősödése, a gazdasági és politikai élet pozícióiban való előretörése érződött az üzemi bizottságok megítélésében is. Azt is mondhatnánk, már nem volt szükségük az üzemi bizottság támogatására. 1947. január 3-án a Nehézipari Központban tartott értekezleten kimondták, hogy a gyár vezetése nem az üzemi bizottság feladata. Ezen az értekezleten egyébként az egyik előadó igen kemény hangot ütött meg, amelyet egy csepeli résztvevő nem hagyott szó nélkül, és kijelentette: *„...az üzemi bizottságot nem lehet kisémmizni.”*

Az üzemi bizottságok választására, miután 1946 decemberében lejárt mandátumuk – 1947. január 7-13. között került sor. Budapest 43 üzemében 370 kommunista és 62 szociáldemokrata tagot választottak. Tekintettel arra, hogy nem történt meg az üzemi bizottságok jog- és hatáskörének hozzáigazítása a megváltozott körülményekhez, az továbbra is tisztázatlan maradt a munkások előtt. Összefonódott az esetek többségében személyében az üzemi bizottság és a bizalmi testület vezetője, az üzemek munkásellenőrzésének feleslegessé válásával maguk az üzemi bizottságok is „feleslegessé” váltak.

Nem tisztázták a szakszervezetek érdekvédelméhez kapcsolódó jog- és hatásköröket, nem tudtak a szakszervezetek a konkrét érdekvédelmi feladatokban eredményt elérni, ugyanakkor az állami szervekben, így az Országos Tervhivatalban, például helyet kaptak a szakszervezet képviselői. A Gazdasági Főtanács üléseire pedig 1947. május 21-étől tanácsko-

zási joggal meghívták a szakszervezet főtitkárát. A szakszervezetek ezen a csatornákon keresztül próbálták képviselni tagságukat. Ha nem tudtak bért emeltetni, legalább az árpolitika alakításába kívántak bele szólni. A két munkáspárt a Szakszervezeti Tanáccsal közösen létrehozta a Tervgazdasági Tanácsot. Majd az 10520/1947. ME. sz. rendelettel megalkotották üzemenként a tervbizottságokat. A tervbizottságok olyan jogokat és hatáskört kaptak, amelyekkel előtte az üzemi bizottságok rendelkeztek.

Az üzemi bizottságok 1947. július 18-án tartott második országos értekezletén már a főtéma az volt, hogyan lehet a hároméves terv megvalósítására mozgósítani a szakszervezetekbe beáramlott munkásokat, akik „régis világnézettel” rendelkeztek. Legfontosabbnak a tömegoktatást, az aktivisták politikai agitációra való felkészítését jelölték meg. Erősíteni kívánták a központi iskola szerepét. Az iskola előadói főleg kommunisták voltak, és a beiskolázottak többsége is a kommunistákat támogatta.

Az 1947 augusztusi választásokon minden készen állt az MKP győzelmére. A politikai módszerek után adminisztratív eszközökkel léptek fel a totális hatalom megszerzése érdekében.

Az 1947. február 10-én aláírt békeszerződés, mely ugyan a választások után lépett hatályba, de éreztette hatását a választásokon is, megerősítette a szovjet jelenléttel az MKP-t. Szűkítették a választójogi törvényt, kizárták a választójogból többek között a Horthy-rendszer idején működő jobboldali pártok és szervezetek megyei választmányi tagjait, a politikai okokból B-listázottakat, a kitelepítésre jelölt németeket, az áttelepült csehszlovákiai magyarokat.

Felgyorsult a politikai átállás a már akkor túlnyomórészt állami tulajdonú gazdaságban. Augusztus 1-jével megkezdődött az MKP elképzeléseinek megfelelően a hároméves terv, melyet kis többséggel fogadott csak el a nemzetgyűlés. A szovjetek nyomására Magyarország nem vett részt a Marshall-terv előkészítésére összehívott párizsi konferencián.

A munkások a választásoktól, a hároméves tervtől helyzetük jobbrafordulását várták. A Szakszervezeti Közlöny 1947. szeptember 15-én a vá-

lasztásokat elemezve azt írta: *„Dolgozó népünk a teremtő munka országgyűlését, kormányát választotta: a népi demokráciát választotta.”* Nem gondolták volna azok a jóhiszemű százezrek, akik a népi demokráciára szavaztak, hogy az sem nem népi, és főleg nem demokrácia lesz.

A két munkáspárt közötti véleménykülönbség az életszínvonal-, szociálpolitika, bér-, árkérdésben nem segítette elő az új kollektív szerződésekben a munkavállalói érdek elsődleges érvényesülését. A Szakszervezeti Tanács bővíteni kívánta a szociális szolgáltatások körét és minőségét, a hangsúly azonban a termelési feladatokon volt. A szakszervezetek érdekvédelmi tevékenysége háttérbe szorult a termelést segítő tevékenység mellett. A szociáldemokraták nem tudtak hatékonyan fellépni a bérek emeléséért.

Napi gyakorlattá vált ez időben a szakszervezetek belső életébe való nyílt és közvetlen beavatkozás. 1947. október 7-én a Szervező Bizottság ülésén Kossa István megállapította: *„túlságosan elrendeltük a szakszervezeti munkát a pártoknak. A tömegek azt látják, hogy nem a szakszervezetek védik az érdekeiket, hanem a párt.... Nem szabad, hogy továbbra is engedményeket tegyünk.”* A vitában résztvevők egyetértettek abban, hogy erősíteni szükséges a szakszervezetek önállóságát, de nem tudtak közös nevezőre jutni annak módját illetően.

1947 végére a két munkáspárt közötti vitás kérdések megoldatlansága oda vezetett, hogy egy alkalommal a szociáldemokrata frakció kivonult a Szakszervezeti Tanács üléséről. A kommunisták egy általuk készített jegyzőkönyv alapján fel kívánták függeszteni a vendéglátó-ipari szakszervezetek vezetőségét. A szociáldemokraták ezt úgy értékelték, ha *„előzetes kivizsgálás nélkül fel lehet függeszteni az egyik szakszervezet vezetőségét, akkor ugyanígy más szakszervezet vezetőségét is felfüggeszthetik.”*

Az MKP Politikai Bizottsága 1947. november 27-én ismételten tárgyalta a szakszervezetekről. Megállapították, nem helyes, ha a párt közvetlenül avatkozik be a szakszervezetek belső életébe. Felszólította a szakszervezetekben dolgozó kommunistákat a szakszervezeti demokrácia növelésére. Ugyanakkor a régóta vajúdo szakszervezeti alkotmány elfogadása lekerült a napirendről.

A két munkáspárt közötti, a szakszervezeteken belüli viták háttérbe szorították a mind nehezebb körülmények között élő munkások érdekeit. Az 1947. évi szeptember 29-én megkötött kollektív szerződést már november 4-én kiegészítették egy olyan függeléssel, amely többek között előírta, hogy az összes addig alkalmazott termelési normákat felül kell vizsgálni. A bérarányok nem javultak, a normák felülvizsgálata sem jobbította munkások életkörülményeit. 1948. január 7-én hozták nyilvánosságra az 1947. évi kollektív szerződés II. függelékét, amelyben tovább szigorították a normákat, ami újabb bércsökkenést jelentett. A munkások jogosan érezték úgy, hogy a szakszervezetük nem lép fel érdekeik védelmére. A munkások elégedetlensége fokozódott, és több esetben munkabeszüntetéshez vezetett. A politikai feszültség okozóit, a népi demokrácia ellenségét a normások és a szakszervezeti bizalmiak között keresték az „illetékesek”. Rákosi Mátyás az MKP III. országos konferenciáján január 10-én megjegyezte: *„A reakció a panaszkodáson keresztül akarja fokozni az elégedetlenséget.”* Ugyanezen az értekezleten Kossa István azt fejtegette, hogy *„a dolgozóknak a munkához való viszonya már nem kényszer, ... hanem társadalmi tevékenység, mellyel a maga és családja fenntartásán túl az összdolgozók, azaz a nemzet összességének érdekeit szolgálja.”*

„Hajtószíj” szerepben

„...A szocializmusban az ország vezetése a miénk lesz az üzemek vezetése a miénk lesz, minek ott szakszervezet?... A szocializmusban a szakszervezetek nem a bérek állandó fenntartásáért fognak küzdeni, hanem a termelés emeléséért és ezen keresztül a bérek emeléséért. Szakszervezeti feladat ez, csak át kell értékelni a szakszervezetek szerepét....” – mondta Kossa István az 1948. február 20-án tartott megyei szakszervezeti vezetők részére tartott konferencián.

A bérkövetelést megfogalmazókkal szemben fellépést sürgetett, mert az iparban mind erőteljesebben követelték a bérek javítását. A hatalmon lévők nem akarták meghallani a jogos kéréseket, észrevételeket, már nem volt szükség a szakszervezetek támogatására.

A politikai tevékenység túlhangsúlyozása, a hatalomgyakorlásban való, sok esetben formális részvétel vezetett ahhoz, hogy a szakszervezetek több évtizedes mozgalmi hagyományai elvesztek.

Az MKP 1948 februárjában fogadta el a szocialista iparosítás elveit, a tervutasításos gazdálkodást. A gazdaság „alulról” jövő támogatását a munkaverseny-mozgalomtól remélték. A tervutasításos gazdálkodás szükségtelennek tartotta az üzemi bizottságok ellenőrző tevékenységét. **1948. március 9-én** Csepelen meghirdetett munkaverseny az iparági szervezkedésre való áttérés meghatározó eseménye volt. *„A versenyben összefornak a fizikai és értelmiségi dolgozók, és ily módon megteremtődik az ipari szervezési forma lehetősége”* – hangzott el a Szaktanács **1948. március 10-i** rendkívüli ülésén.

A szakszervezetek vezetői felvállalták a termelést segítő tevékenységet, mint főfeladatot. Csökkent a szakszervezetek önállósága, amely végül is teljes torzuláshoz vezetett a mozgalomban.

Ki a szociáldemokratákkal!

Megindult a támadás e folyamattal egyidejűleg az üzemi bizottságok és a szociáldemokrata szakszervezeti vezetők ellen. A tisztogatás érintette az üzemek szociáldemokrata tagjait is. A szociáldemokrata vezetők eltávolítása kellett azért is, mert a szakszervezetek szerepének átértékelése napirendre került.

„...Jelszó legyen: jobboldali szociáldemokraták nem játszhatnak vezető szerepet a szakszervezetek életében. Támadást kell indítani Kisházi és a többi jobboldali szociáldemokrata ellen. A kongresszust (ti. vasaskongresszust) fel kell használni a jobboldali szociáldemokraták háttérbeszorítására és a szociáldemokrata baloldal kialakítására” – olvasható a MKP Szervező Bizottság 1947. október 7-i ülésének jegyzőkönyvében.

1948. január 7-én az MKP Politikai Bizottsága ülésén készítették elő a szociáldemokraták kiszorítását.

Az iparági szervezkedésre való áttérés legfőbb akadályát az ún. jobb-

oldali szociáldemokraták tevékenységében látták. A szociáldemokrata vezetők eltávolítása az 1948. február 27-i elnökségi ülésen megkezdődött, minden szinten megindult a hadjárat ellenük. Sorra mondtak le tisztségükről a szakszervezeti vezetők. Lemondtak, mert *„tisztségük további betöltése súlyos lelki megrázkódtatást jelentene számukra.”* A lemondások, leváltások, kizárások „tervszerűen” mentek addig, amíg a felső vezetés lecserélődött.

Harustyák József az SZDP Fővárosi VB tagja, a Vegyipari Szakszervezet elnöke vezetésével létrehozta egy bizottságot, hogy állítsa össze pártból kizárandók listáját. A listák alapján az illetékes munkásegység bizottság döntött a *„jobboldali”* szociáldemokrata szakszervezeti funkcionáriusokról. A bizottságban, többségben voltak az MKP tagok. A listát ezután átadták a Szakszervezeti Tanácsnak, majd megkezdődött a szakmák szerinti tisztogatás. A választott funkcionáriusokat az MKP szakszervezeti osztályának, a párt budapesti bizottságának és a Szakszervezeti Tanács főtitkárának és főtitkárhelyettesének utasítására távolították el.

Tavasszal már tömegesen kerültek ki a mozgalomból a 30-40 éves szakszervezeti múlttal rendelkező szakszervezeti tisztségviselők, akik a valódi szakszervezeti munkát értették, és szívügyüknek tekintették. A szakszervezetek tisztogatása több évre visszavetette a magyarországi szakszervezetek működését. Eltűntek, szétszóródtak a több évtizedes mozgalmi múltat magukkal vivő *„szakik”*, akik valódi küzdelemben tanulták meg a szakszervezeti érdekvédelmet. Ismerték szakmaik sajátosságait, lehetőségeit, ők tudták, mit jelent az érdekvédelem. A helyükre kerülő fiatal káderek sem kellő tapasztalattal, sem szakszervezeti ismeretekkel nem rendelkeztek. Talán szándékukon kívül is hozzájárultak a szakszervezetek önállósága megszűnéséhez.

1948. február 12-én az MKP Politikai Bizottsága megtárgyalta: az *„Irányelvek a Magyar Kommunista Párt gazdaságpolitikájához”* dokumentumot, melyet nem terjesztettek sem megvitatásra, sem jóváhagyásra a Központi Vezetőség elé. Természetesen a szakszervezetek sem tudták véleményezni az irányelveket, melyek a következő évekre meghatározta a gazdaság, a politika és a szakszervezetek mozgásterét. A szakszerve-

zetek ekkor már kommunista vezetés mellett, teljesen egyetértettek az irányelvekben foglaltakkal. A szakszervezetek érdekvédelmi feladatai háttérbeszorultak a többlettermelésért, az összköltségcsökkentésért folyó harcban.

Szakszervezeti Tanács 1948. február 5-én azt javasolta, hogy a munkaversennyel a Tervhivatal foglalkozzon, hiszen a termelés állami feladat. Az MKP Politikai Bizottsága február 12-én e javaslatot elfogadta, majd február 20-án úgy döntött, hogy a munkaverseny irányítása a szakszervezetek feladata. A Szakszervezeti Tanács pedig felállította az Országos Munkaverseny Irodát, megalakultak a munkaverseny bizottságok. Hetente értekeztek a munkaverseny-felelősök, egyszóval a szakszervezetek teljesítették a rájuk testált állami feladatot. A munkások eleinte lelkesen csatlakoztak a munkaverseny felhívásokhoz, azok teljesítése anyagi és erkölcsi elismerést jelentett. A verseny eredménye lett a következő normarendezés alapja, ekkor a lelkesedés már csökkent.

A szakszervezeti vezetők **1948. március 20-21-én** megtartott országos értekezletén Harustyák József, a Szakszervezeti Tanács elnöke – Kisházi Ödön helyett – kijelentette, hogy *„a szakszervezetek sorainak megtisztítása után hozzá lehet fogni a termelés teroszerű és fokozott emeléséhez.”*

Az értekezlet központi témája a munkaverseny volt. *„Termeljünk többet, jobbat, olcsóbbat, mert csak így emelkedhet a munkásosztály és a magyar nép életszínvonal!”* Ez lett a szakszervezetek jelszava, mely mögött a hároméves terv első évének túlteljesítése állt.

Az értekezleten a kollektív szerződésekről is szó esett. Az elhangzott felvételeket akadékoskodásnak, és a szakszervezeti fegyelem megsértésének minősítették. A főtitkár a párttagokra alkalmazott fegyelmi kötelmet a szakszervezeti tagságra is alkalmazni kívánta: *„A Szaktanács határozatai a hozzájuk tartozó tagságra nézve kötelezőek, és vagy végrehajtják azt úgy, ahogy a szakszervezet határozott, vagy az illetőket el kell a szakszervezet soraiól távolítani.”*

„Fordulat a szakszervezeti mozgalomban”

címmel tartotta meg Kossa István referátumát, melyben kimondta: *„Létre kell hozni, tehát az ipari szervezkedést, egy üzem munkásai egy szakszervezethez tartozzanak, és az üzem munkásainak bérét egy kollektív szerződésben kell megállapítani.”* Az értekezleten elfogadták az iparági szervezkedésre való áttérés elvét, amely a szakszervezetek addig kialakult és bevált teljes szervezeti rendszerét megváltoztatta. Ezzel együtt az üzemi bizottságok feladatai is megváltoztak, hiszen a tervutasításon alapuló gazdasági rendszerben nem volt szükség az ellenőrző szerepükre. Az új szervezeti felállásban a termelés szervezése, fokozása, a termelékenység emelése, az üzemi folyamatok ésszerűsítése, a szocialista munkaverseny segítése lett a feladatuk. A szakszervezeti bizalmiak pedig szedték a tagdíjat, terjesztették a szaksajtót, és javaslatot tettek kitüntetésre. Már csak idő kérdése volt az üzemi bizottság és szakszervezet e két demokratikus szervezet összeolvasztása az államszocialista gépezet egy alkatrészévé.

1948. március 25-én a 100 munkavállalót foglalkoztató ipari üzemek államosításával a bányászatban és a kohászatban közel 100 százalék, a vas, fém- és gépiparban 91 százalék, a villamosenergia-iparban 98 százalék állami tulajdon jött létre. Az üzemek vezetőinek munkásokat neveztek ki. Az MKP vezetői már 1948 elején javaslatot kértek a szakszervezetektől a politikailag, szakmailag legmegfelelőbb munkások kiválasztására. A javaslatok többségét elfogadták. Kora tavasszal megkezdődtek a vállalatvezetői tanfolyamok, a résztvevők azonban nem tudták még, mit terveznek velük. Szinte puccsszerűen egy kormányrendelet alapján hívták össze ezeket az embereket a Vasas Székházba, ahol az értekezlet végén megkapták vállalat vezetői kinevezésüket. A 300 új igazgató 67 százaléka munkás volt, túlnyomó többségük az üzemi bizottság elnöke, vagy tagja. Az új igazgatókból mindössze nyolcvanat neveztek ki saját munkahelyére vezetőnek, a többiek, számukra addig ismeretlen szakterületre kerültek.

Az események az 1948. március 25-i nagypénteki államosítás után felgyorsultak. Az új igazgatók az üzemi bizottságokkal együtt távolították

el a tulajdonosokat a gyárakból, illetve foglalták le a pénztárkészletet. Magáról az államosításról azonban utólag értesítette a kormány az üzemi bizottságokat. Az államosításra vonatkozó rendelet egy helyen szól csak az üzemi bizottságokról: *„A vállalatvezető, a vállalati alkalmazott cégjegyzési jogának megadása és visszavonása előtt köteles az üzemi bizottságot meghallgatni.”* Az új vállalatvezetők végül is nem támaszkodtak az üzemi bizottságokra, mert erre semmiféle utasítást nem kaptak.

A Szakszervezeti Tanács elkészítette az üzemi bizottság új feladatairól és jogairól az útmutatót, mely szerint az üzemi bizottság *„elsősorban az üzem dolgozóinak szemszögéből nézi a kérdéseket, és a megoldásokban eszerint működik közre.”* A párt és a szakszervezeti vezetés a funkciójában összerosott, nem körülhatárolt tevékenységű üzemi bizottságot azzal vádolta, hogy bürokratikus módszerekkel dolgozik, s ez nem felel meg a demokratikus centralizmus elvének. Kimondatott a szakszervezeti bizottság létrehozása. Elkészült feladatköre, amely szinte azonos volt az üzemi bizottságéval, annak ellenőrző funkciója nélkül.

A konferencián az érdekvédelemről már úgy esett szó, hogy a nép állama gondoskodik a dolgozók jólétéről. *„A tőkés államkapitalista hatalmat a dolgozók, a nép államhatalmává változtattuk.... azaz többé nem úgy kell a szakszervezeteknek védeni, szolgálni a dolgozók érdekeit, mint a tőkésállamokban, hanem új módon, úgy, hogy ez megfelel a népi demokratikus rendszernek.”* A szakszervezeti bizalmiak hatásköre a tagdíjak beszédésére, a szakszervezeti sajtó terjesztésére, kitüntetési javaslatok megtételére korlátozódott. Az üzemi bizottságok a termelés, a munkaverseny segítésének, fokozásának eszközeivé váltak. Bejelentették a munkásközvetítés rendszerének átszervezését, fizetett járási titkárságok felállítását.

Nyíltan megfogalmazódott, hogy az adott politikai struktúrába az érdeket védelmező, – képviselő, autonóm szakszervezetek nem illeszthetők. A szakszervezeteknek a párt és az állam közötti *„hajtószíj”* szerepre kellett berendezkedni.

A változások a kollektív szerződésekre is kiterjedtek. Már az 1948. évit a Szakszervezeti Tanács és az iparügyi miniszter írta alá. Kormányrendelet szabályozta a munkahelyről való kilépést, lerövidítették a fel-

mondási időt, csökkentették a végkielégítést stb. Megszűntek a termelési bizottságok. A kollektív szerződések személyi és területi hatálya az egész országra kiterjedt. A munkahelyeken hirdetményként tették közzé.

Az államosítás után a kollektív szerződések is elvesztették eredeti funkciójukat, és a munkaverseny eszközei lettek. Az üzemekben a kollektív szerződések a központi utasítások alapján határozták meg a munkaviszonyt érintő kérdéseket, hatályuk az egész országra kiterjedt, munkásokra, műszakiakra és adminisztrációban dolgozókra egyaránt. A kollektív szerződéseket hirdetmény formájában tették közzé az üzemekben.

Gőzerővel folyt a központosítás a gazdaság és a politikai élet területén, előkészítve a két munkáspárt egyesülését. Rákosi Mátyás már 1947 októberében „fölsleges fényűzésnek”-nek tekintette a két párt létét.

A Magyar Kommunista Párt alsóbb szervezeteinek egyesülési konferenciáin 25 ezer tagot zártak ki az SZDP-ből, mely után a szakszervezetekből való kizárásuk következett. Különösen a nagyüzemekben folyt a tisztogatás. Az „egységet mindenáron” ideológia, az SZDP-n belüli támogatása a két párt egyesülésének, és a megfélemlítés együttesen azt eredményezte, hogy a tisztogatás rövid időn belül sikerült.

Az MKP Politikai Bizottsága 1948. június 4-én értékelte a szakszervezetek tevékenységét. Elismerték az újjáépítésben, a társadalmi-gazdasági fejlődésben szerepüket. A legnagyobb eredménynek azt tartották, hogy a szakszervezetekben a kommunisták lettek a meghatározóak, s a szakszervezetek hatalmi tényezőkké váltak. A szakszervezetek fő feladatának a termeléssegítő tevékenységet jelölték meg. Szükségesnek tartották az iparági átszervezését a mozgalomnak. Megállapították ugyanakkor, hogy a szakszervezet az elmúlt három évben „csak kismértékben töltötte be transzmissziós szerepét.” Itt fogalmazódott meg először nyíltan, hogy a szakszervezeteknek szolgálnia kell a pártot. Az értekezleten határoztak arról is, hogy egy bizottság dolgozza ki a szakszervezeti mozgalom feladatait a népi demokráciában.

A tézistervezetben az alábbiakat fogalmazták meg:

1. *A párt a munkásosztály élcsapata.*

2. *A szakszervezetek legfontosabb bázisa kell legyen a pártnak.*
3. *A szakszervezetek munkájában érvényesülnie kell a párt gazdasági és politikai irányvonalának.*
4. *A szakszervezeteken keresztül érvényre kell juttatni a párt politikáját.*
5. *Összekötő szerepet kell játszaniuk a párt és a nép között.*
6. *A szakszervezetek a szocializmus iskolái legyenek.*
7. *A vidéki és városi szervek kapcsolatának szorosabbra fűzése.*
8. *A szakszervezet a dolgozók érdekvédelmi szerve, de ezt csak úgy tudja gyakorolni, ha minden rendelkezésére álló eszközzel mozgósít a termelés növelésére.*
9. *Közvetlenül és közvetve vegyenek részt az ipar vezetésében és szervezésében, hogy végre tudják hajtani a rájuk háruló feladatokat.... mindennapos feladatok kell legyen a munkafegyelem állandó szilárdítása.*
10. *A szakszervezetek meg kell őrizzék függetlenségüket.*

Az MKP és az SZDP egyesülése után lekerült a napirendről a szakszervezetek feladatainak vizsgálata a szocialista viszonyok között. A tézisztervezetet majd csak 1948 októberében tárgyalták, amikor az iparági szervezkedésre való áttérést és a pártirányítást jelölték meg fő feladatként. *„A szakmai szakszervezetek további fenntartása akadályává vált a szakmai mozgalom fejlődésének....A szakszervezeti mozgalom minden területén a legszorosabb együttműködést kell kiépíteni a helyi pártszervezetekkel. A szakszervezeti munkát minden területen a pártszervezet ellenőrzése, irányítása mellett kell fejleszteni”* – hangzott el a szakszervezetek **XVII. (1948. október 17-20.)** kongresszusán.

Apró Antal főtitkárrá választásakor 1948 nyarán azt mondta: *„Miatán a szakszervezeti mozgalom vezetőinek 95, a Szaktanács és a szakmai szövetségek 100 százaléka tagja az MDP-nek, így nemcsak szakszervezet, de pártfunkcionáriusok is vagyunk, és a párt irányvonalának a szakszervezeti munka minden területén érvényesülnie kell.”*

1948 nyarán az ipari termelést hatóságként irányító iparigazgatóságok létrejötte után „elkerülhetetlené” vált az iparági-ágazati szakszervezetek kialakítása. Az iparigazgatóságok egy-egy iparág termelési, be-

ruházási, pénzügyi és kereskedelmi tevékenységét, a nyersanyagok és félkész-termékek elosztását koordinálták, ennek megfelelően a minisztériumok gazdái voltak az adott iparágak, az ágazati szakszervezetek pedig a hozzájuk tartozó dolgozók összességének, igazgatótól a segédmunkásig.

A munkásegység létrehozása, a stabilizáció alapjainak megteremtése új lendületet vitt a termelőmunkába. Kezdetét vette az első országos méretű munkaverseny. A szakszervezetek fokozottabban a termelés felé fordultak. Az **1948. október 17-20-án** ülésező XVII. szakszervezeti kongresszuson, a szocializmus építésének kérdései kerültek napirendre. A határozatban követelték, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel, elő kell segíteni a szocializmus gazdasági alapjainak megteremtését, az ország iparosítását, kiemelten a nehézipar és gépgyártás fejlesztését. A szakszervezeteknek cselekvően közre kell működniük a tervek megvalósításában, s erre mozgósítaniuk kell a tömegeket.

Az érdekvédelmi területen a szakszervezeteknek a szociálpolitikai juttatásokat kell növelni, és kezükbe kell venniük a szociálpolitikai intézmények irányítását. A kongresszuson javasolták a segélyezési rendszer átszervezését, az üdülés egységesítését, a Szakszervezeti Tanács irányítását a társadalombiztosítási intézetekben. Ekkor mondták ki a társadalombiztosítás egységesítését (az OTI és a MABI egyesítése), a társadalombiztosítás szakszervezeti ellenőrzését.

A termelés fokozása érdekében az iparági kollektív szerződések megkötését szorgalmazták, amely most már az iparági szervezkedésre való áttérés gyakorlati megvalósítását is jelentette. Kimondták, hogy az üzemi bizottságot és a bizalmi testületet szervezetileg eggyé kell forrasztani, s az üzemi bizottságba a szakszervezet helyi vezetőségét kell állítani. Megszüntették a főbizalmi tisztséget is. A kongresszus a kulturális tömegmunka kifejlesztését is célul tűzte ki. A szakszervezetek igazgatási szervként való működését támasztotta alá a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) névváltozás, mely a Szakszervezeti Tanács megnevezést váltotta fel.

Iparági szakszervezetek – felülről

A SZOT Titkársága 1948. október 29-ére tűzte ki a vasas,- textiles,- vegyész,- élelmezési- és nyomdászszakszervezet iparági átalakítását. 1948. december 5-én a Nyomda- és Papíripari, 1949. január 7-étől a hónap végéig a Bányaiipari, január 8-9-én az Élelmezésiipari, január 16-án a Textil- és Ruházatipari, február 12-én a Bőripari, július 22-én az Orvos-, Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete jött létre. Az addig még kívül álló vasas szakmák január 16-án csatlakoztak a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségéhez. 1949. október 15-16-án a Közalkalmazottak, 1950. január 7-9-én a Művészeti Dolgozók Szakszervezete mondta ki megalakulását, a zenei könnyű műfaj művelői kivételével, akik a Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezetéhez tartoztak.

1950. március 16-án az Építő-, Fa- és Építőanyag-ipari Dolgozók Szakszervezete mondta ki megalakulását. 1950. január 15-étől szerveződött át a Kereskedelmi, Pénzügyi Dolgozók Szakszervezete, ahol is a gazdasági irányítás három minisztériumhoz tartozott.(1957. február 22-étől veszi fel a Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátó-ipari Dolgozók Szakszervezete nevet (KPVDSZ). A pedagógusok, a közalkalmazottak szövetségébe tömörültek a területen dolgozók a pedellustól a miniszterig. A postások és a vasutasok szakma szerint szerveződtek, a vasutasok nem tartoztak a Közlekedési és Szállítási Dolgozók Szakszervezetéhez. 1952. július 27-én alakult meg a Helyiipari és Városgazdálkodási, január 19-20-án a Mezőgazdasági Erdészeti és Vízügyi Dolgozók Szakszervezete.

Elsorvasztották az értelmiségi szerveződéseket, beolvasztották azokat *„egy nagy proletármasszába”*, *„az értelmiség fél és visszavonul.”*

A SZOT elnöksége **1950. december 2-3-i** ülésén jelenthette: *„az ipari átszervezést befejeztük. Az 50 szakmai szervezetet 19 országos szervezetté vontuk össze az elmúlt két év alatt. Megvalósítottuk azt az elvet, hogy egy üzem összes dolgozói egy szakszervezetbe tartozzanak.”*

Az iparági szervezkedésre való áttérés együtt járt a még megmaradt régi szakszervezeti tisztségviselők elbocsátásával. A hangulatot to-

vább rontotta, hogy mindez a tagság megkérdése nélkül történt, vezetőiket pedig a párt nevezte ki. A régi szakik úgy érezték joggal, hogy megszűntek a szakszervezetek. Ezt az érzést erősítette a szakszervezeti vagyoni államosítása, a fillérjeikből épített székházak, munkás- és művelődési házak már nem a szakszervezeti otthonok voltak.

Az iparági átszervezéssel együtt kerültek kialakításra az egységes szakszervezeti üzemi alapszervezetek, megszűnt ezzel az üzemi bizalmiak rendszere és a főbizalmi tisztség. Véglegesen megszűntek az üzemi bizottságok.

A szakszervezeti életnek az üzemekben való összpontosításával a szakszervezetet „bezárták” gyári, vállalati keretek közé, megszűnt korábbi lakóterületi tevékenysége. A helyi csoportok tagság és anyagi eszközök nélkül nem tudtak működni. Megszűnt a társas kapcsolatok hagyományos rendje, társadalmi hatókörük beszűkült.

Fő tevékenységük a termelés segítése volt, ami a munkaversenyek szervezését jelentette. A sztálini Sztahanov-mozgalom a normák folyamatos rendezésével járt, pótolandó a hiányzó anyagi és technikai eszközök. A munkaverseny mennyiségi fokozása nyersanyaghiányt okozott, a párt a szakszervezeteket tette felelőssé a várt eredmények elmaradásáért.

Rákosi Mátyás 1950. február 1-jén az MDP Központi Vezetősége ülésén kijelentette: *„a szakszervezetekben szindikalista tendenciák tapasztalhatók.”* Az egész szakszervezeti munkásságot *„jobboldali szociáldemokrata”* jelzővel bélyegezte meg. A SZOT Elnöksége március 9-i ülésén önkritikájában elismerte, hogy *„a régi szervezett munkások közül kerültek ki a szindikalisták”*. Elhangzott az is, hogy a dolgozók nem érzik magukénak a szakszervezetet. Ha a dolgozókkal beszélnek, azok *„vasárnapi arcot vágnak.... nem mernek beszélni, nem merik a véleményüket nyilvánítani....”, mert „akik megmondták véleményüket, elbocsátották az állásából, s így tovább befagyasztották a dolgozók kritikáját.”*

A hivatalos közlemények azonban az önkritikát sugározták, és a június 29-i SZOT jelentés már a sikeres átszervezésről az üzemi szervezetek átalakításáról az apparátusok leépítéséről tájékoztatott. A jelentés

szerint sikerült a szakszervezeti munkát a termelésre, a munkaverseny irányába fordítani. A Politikai Bizottság a jelentést nem fogadta el.

Párthatározatok béklyójában

A Politikai Bizottság 1950. július 24-én tette közzé határozatát „a szakszervezeti munka egyes kérdéseiről.” A határozat elismerte a szakszervezetek szerepét a szocializmus építésében, de az eredmények mellett munkájuk hiányosságait is leszögezte. A szakszervezetek nem harcoltak eléggé a párt gazdaságpolitikájának megvalósításáért, lebecsülték a szocialista munkához való viszony kialakítását. *„Beszéltek ugyan a szakszervezetek új feladatairól, de munkájukban nem hajtottak végre ennek megfelelő fordulatot, sőt egyes elmaradott szakszervezeti vezetők, de még egyes szakszervezeti szervek és üzemi bizottságok is nagyjából ugyanazt a gyakorlatot folytatták mechanikusan tovább – a termelés, a norma, a bér kérdésében –, ami a Horthy-rendszerben a kizsákmányolókkal szemben helyes volt, de ma megengedhetetlen és túrhetetlen.”* A határozat szerint a szakszervezetek vétkesek a szindikalizmusban, és nem harcoltak az opportunizmus ellen. *„A SZOT és a szakszervezetek felső vezetésében dolgozó kommunisták elsősorban azért követték el ezeket a súlyos hibákat, mert meglazult a kapcsolatuk a Párttal... A Párt szerepének alábecsülése törvényszerűen odavezetett, hogy a szakszervezeten belül az ellenforradalmi, jobboldali szociáldemokrata befolyásnak adtak teret....Nem vették tekintetbe, hogy a jobboldali szociáldemokraták hazánk és dolgozó népünk esküdt ellenségei, a háborús gyűjtogató imperialisták zsoldosai...”* A határozat megalapozatlan és igazságtalan vádjai mellett, kialakult az új terminológia, amely szerint, aki a munkások és az alkalmazottak gazdasági érdekeit akarta képviselni, az „szociáldemokrata”, ha régi kommunista tette, akkor az „uszálpolitika” bűnébe esett. A határozat idején az 1580 szakszervezeti vezetőből a középvezetőig bezárólag mindössze 16 volt olyan, aki 1945 előtt is valamilyen tisztséget töltött be a szakszervezeti mozgalomban.

A pártvezetés határozatával elvette a szakszervezetektől az érdekvédelmi funkció gyakorlásának lehetőségét, megszüntette tömegkapcsol-

latát. Az egyes szakszervezetekben valóságos pánikhangulatot keltett a határozat, s a mozgalom talaját vesztette.

A SZOT július 29-i rendkívüli teljes ülésén köszönettel fogadta, és teljes mértékben magáévá tette a politikai bizottság „igazságos és kemény bírálatát”. *„Szükséges, hogy minden ténykedésünk középpontjába a termelés fejlesztését, a munkaverseny- és Sztahanov-mozgalom kiszélesítését, a szocialista bérezés megvalósítását állítsuk a szocializmus alapjait lerakó öt éves tervünk eredményes végrehajtására. Erre összpontosítsunk felvilágosító nevelő, szervező és érdekvédelmi munkánkat.”*

Az 1948-tól tartó folyamat betetőzése az 1950. július 24-i párthatározat volt, mely 1966-ig kijelölte a szakszervezetek mozgásterét. Alapvetően átformálódott a szakszervezetek szervezeti felépítése. A felsővezetés integrálódott a hatalomba, megszűnt az alulról építkező mozgalmi jelleg. Az ágazati szakszervezeti modellre való áttérés követte a gazdaságirányítás szervezeti elveit. A demokratikus centralizmus elvét elfogadva a párt felső vezetéséhez igazodott a szakszervezeti felsővezetés. A szakszervezeti vezetők pártfunkcionáriusok voltak, akik a szakszervezetben kapták a pártmunkát.

A kézzelfogható érdekvédelem megszűnése, a szakszervezetek hatalomba való beépülése, az elbürokratizálódás, az apparátus hatalma, az üzemi szintig bontható függőségi viszony tette teljessé a szovjet-mintára való áttérést. Voltak jelzések az alapszervezeti információs jelentésekben, melyekből nyomon követhető a tagság elégedetlensége.

A határozatot követően a szakszervezetek próbáltak eleget tenni feladataiknak, foglalkoztak a társadalombiztosítással, üdültetéssel, az üzemi, szociális intézmények működése ellenőrzésével, kulturális- és sporttevékenységgel, bővítették a könyvtárhálózatot. A határozat szelleme végigsöpört a könyvtárak állományán is, kiselejtezték sok ezer klasszikus értékű könyvet. Kimondták, az nem követelmény, hogy szakemberek dolgozzanak a kulturális területen, elég, ha érdeklődő, megbízható fiatal káderek kerülnek a vezetésbe.

A szakszervezeti tisztségviselők egy része valóban hitt abban, hogy a legfontosabb feladat a termelés segítése, s mert ezt a lehetőségekhez ké-

pest a legtisztességesebben akarták végezni, elmarasztalta őket a pártvezetés, mert egyáltalán végezték, bírálta őket a tagság, munkatársaik. Ott voltak többségében olyanok is, akik igyekeztek túllihegni a kiadott párt-határozatot, hajcsárokként, az „ellenség” lankadatlan keresésével emberek életét tették tönkre. A felső szakszervezeti vezetők beépültek az „uralkodó elitbe”, és már csak ideológiát próbáltak teremteni arra, hogy miért nem a tagság érdekvédelmével foglalkoznak.

A SZOT 1950. december 2-3-i ülésén fogadta el a szakszervezetek Alapszabályát, mely már beállt a párt által diktált rendbe.

Az Alapszabály a szakszervezetek fő feladataként a munkaverseny, a sztahanovista és újíto mozgalom szervezését, fejlesztését jelölték meg. Az érdekvédelmi munkában a kollektív szerződések megkötését, a baleset-elhárítás megszervezését, a társadalombiztosítási szolgáltatások fejlesztését, segélyezést, a munkahelyi szociális intézmények működtetését, az üdültetést határozták meg. A szakszervezetek a demokratikus centralizmus elve szerint épültek fel, az „alsófokú” szakszervezeti szerv alávetette magát a „magasabb szintűnek”, melyek határozataikat egyszerű szótöbbség alapján hozták meg, a többség döntése a kisebbségre is kötelező érvényű lett. Az új alapszabályokkal új szakasz kezdődött a magyar szakszervezetek történetében.

A szakszervezetek belső életére rányomta bélyegét, hogy nem folyt testületi munka, utasítások, parancsok szerint dolgoztak. A tagság szerepe pedig nem volt egyéb, mint a tagdíjfizetés, részvétel a formális alapszervi választásokon. A közömbösség mind a szervezettségre, mind a tagdíjfizetésre visszahatott.

1952-ben a vas-, fém- és gépiparban a száz munkáson aluli üzemekben 80 százalék, míg a tízezren felüli gyárakban kb. 59 százalék volt a szervezettség. A bányászok 13,5 százaléka, a vegyészszakszervezet tagjainak 18,7 százaléka, a vasasok 27,8 százalék három hónap vagy annál régebben nem fizetett tagdíjat, mind kevesebben jelentek meg szakszervezeti rendezvényeken, 2-300 fős üzemrészekből 20-30 fő vett részt.

Az első reformkísérlet

Sztálin halála után az MDP Központi Vezetőségének 1953. június 27-28-i ülésén részlegesen feltárták a gazdaságpolitikai életben, a kormányzati módszerekben, a pártéletben felgyülemlett hibákat. E határozat nem került nyilvánosságra, a közvélemény Nagy Imre beszédjéből szerzett tudomást azokról.

A határozat hatása érződött a SZOT **1953. július 25-i** kibővített teljes ülésén. Megállapították többek között, hogy a szakszervezetek tevékenysége leszűkült, egyoldalúvá vált, háttérbe szorult a dolgozókkal való törődés. A kollektív szerződések be nem tartása a munkavédelem, a bérkérdések elhanyagolása nem javította az ipari munkásság helyzetét.

Ez időtől kezdve a szakszervezetek tevékenységében előtérbe került a dolgozók élet- és munkakörülményeinek javítása. Az 1953., 1954. évi árleszállítások és béremelések már érezhető javulást eredményeztek. A szakszervezetek jelentős munkát végeztek a Munka Törvénykönyve módosításának kidolgozásában, a társadalombiztosítási szolgáltatások javításában, különböző antiszociális rendeletek megszüntetésében. Az üzemi szakszervezeti szervek foglalkozni kezdtek a dolgozókat közvetlenül érintő bajok orvoslásával. Levélben tájékoztatták például a pártvezetést a textiliparban dolgozók tarthatatlan helyzetéről, arról hogy a magas norma követelmények, az éjszakai munka a dolgozók súlyos fizikai leromlásához vezettek. Az egész ágazatban uralkodóvá vált a segédmunkások és a csökkent munkaképességűek magas létszáma.

1954. október 26-án a SZOT Elnöksége elemezte a szakszervezetek tevékenységét, melyet pozitívnak értékelt, de megfogalmazott kritikai észrevételeket is: *„... a szakszervezetek a dolgozók önálló kezdeményezésének fokozása helyett bürokratikus módszereket alkalmaztak. Sok szakszervezeti funkcionárius megfélemezett arról, hogy a dolgozókkal való kapcsolat minden szakszervezeti tevékenység legfontosabb, legalapvetőbb feltétele.”* A próbálkozás a szakszervezet demokratizálásának irányába nem sikerült. A pártvezetés – az MDP Központi Vezetősége – közvetlen utasítására leállították az előkészített plénumot, ahol a kritikus beszámolót meghallgathatták volna.

na a résztvevők. A *Munka* című szakszervezeti folyóiratban „Plénum” elé cikkéért Lánchos János főszerkesztőt (a szerzőt) elmozdították helyéről, és fegyelmet kapott.

A plénum elhalasztásának módja jól mutatja a szakszervezet és az MDP közötti, teljesen deformálódott viszonyt, és a Rákosi-féle irányvonal felülkerekedését, az 1953. júniusi határozat lesöprését.

A „nagy” politika ismételt változása – a reformerők visszaszorítása – a szakszervezetek vezetésében is fordulatot jelentett. A SZOT Elnöksége **1955 márciusában** már az „új” vonalat támogatta, és helytelenítette, hogy a szakszervezetek 1953 óta csak érdekvédelemmel foglalkoztak, és háttérbe szorult a termelést segítő tevékenység, elutasították a „jóléti politikára” való hivatkozást.

A szakszervezeti munka ismételt kritikai értékelésére **1956 júliusától** került sor Horn Dezső SZOT-tagnak a *Munka* májusi számában megjelent cikkét követő vita után. A cikkben a szerző kifejtette, hogy *„évekig tisztázatlan volt a szakszervezetek és az állami szervek együttműködésének formája, a szakszervezetek jogai és hatásköre....1950 után szinte „divattá vált” a szakszervezeti funkcionáriusokat szindikalistának bélyegezni...”* Szorgalmazta a kollektív vezetés, a szakszervezeti demokrácia megvalósítását többek között. A széleskörű vita után a SZOT Elnöksége elfogadott egy olyan tervezetet, amely fölvetette az üzemi szakszervezeti szervek önállóságát és a munkásellenőrzés gyakorlati megvalósítását. A tervezetben a munkásellenőrzés a dolgozók bevonását jelentette a termelési, szervezési, irányítási feladatok megoldásába. A munkásellenőrzés szervezeti formáival való foglalkozás az egész politikai intézményrendszer változtatásának igényét is jelentette.

1956 nyarán, szakszervezeti fórumokon sok esetben felmerült a munkástanácsok és a munkás-önigazgatás kérdése. Ez összefüggött azzal, hogy a jugoszláv szakszervezetekkel helyreállt a kapcsolat, és az ottani munkástanácsok működését mind többen megismerték. Hatottak a hazai szakszervezetekre a lengyelországi hírek, ahol előtérbe került, mint vállalatirányítási forma a munkástanács.

A munkástanácsokra vonatkozó elképzeléseket gátolta az a tény,

hogy továbbra is fennmaradt a termelés terfvutasításos, centralizált irányítási rendszere. Ez a tény, valamint az a körülmény, hogy az MDP KV júliusi határozata kimondta az egyszemélyi vezetés elvének sérthetetlenségét, ismét leállította a munkásellenőrzés bevezetésére való próbálkozást. A SZOT Elnöksége **1956. szeptember 1-jei** ülésén elvetette a munkástanácsok bevezetésének tervét, *„...működjön jól a szakszervezet, akkor nem kell még egy szerv az üzemben.”*

Az újabb fordulat hatása érződött a SZOT **1956. szeptember 9-én** összehívott IX. plénumán, melynek napirendjén a szocialista munkaverseny, a lakáskérdés, az élet- és munkakörülmények, túlóráztatás, fiatalok és nők védelme, a szocialista törvényesség megszilárdítása a szakszervezetek munkamódszerének bírálata szerepelt.

1956 szeptemberében-októberében lezajlott szakszervezeti értekezleteken, kongresszusokon erőteljesen bírálták a szakszervezetek munkáját, egyetértettek a IX. plénum határozataival, és sürgették a döntések mielőbbi megvalósítását. Mind a SZOT-ban, mind az egyes szakszervezetekben szóvá tették a törvénytelenégeket és szorgalmazták az áldozatok rehabilitációját.

Az átalakulást sürgető erők 1956. október 23-án az utcára vonultak, és tüntetésük forradalomná nőtt. Megfogalmazódott a hibáktól, bűnök-től megtisztult szocializmus megvalósítása, előtérbe került a nemzeti függetlenség követelése. Ez tükröződött a szakszervezetek közleményeiben. A SZOT Elnöksége 1956. október 24-én a Népszavában közzé tett kiáltványa, mellyel igyekezett csillapítani a tömeghangulatot, hatástalannak bizonyult.

1956. október 26-án a SZOT feloszlott, *„és a vezetést átvette a Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége Ideiglenes Intéző Bizottsága. Az ideiglenes intéző bizottságban helyet foglaltak a régi, addig mellőzött, bebörtönzött szakszervezeti vezetők, valamint új forradalmi szakszervezeti vezetők is”* – adta hírül a szakszervezetek lapja, amely ekkor Népakarat címmel jelent meg. Az új vezető testület kimondta, hogy a szakszervezetek elsőrendű feladata a dolgozók érdekvédelme, elfogadta a politikai pártoktól való függetlenség elvét, kilépett a Szakszervezeti Világszövetségből (SZVSZ).

A Szaktanács az események hatására nyitottá vált fontos kérdésekben. Megkezdődött a merev iparági, ágazati struktúra formálódása, új szakszervezetek, szakosztályok alakultak. Fennmaradt az egységes szakszervezeti mozgalom, mely támogatta Nagy Imre kormányát, és állást foglalt a munka mielőbbi felvétele mellett. Az Intéző Bizottság által megfogalmazott akcióprogram felszólította a munkásokat, hogy alakítsanak munkástanácsokat, mint a munkásönigazgatás formáit, mely a *„legközvetlenebb formában fejezi ki azt a tényt, hogy a munkások az üzemek felelős gazdái.”* Elképzelésük szerint a munkástanács az igazgató felett álló vezető testület, amely irányítja a termelést, az üzemi bizottság – szakszervezet – pedig az érdekvédelem eszköze, és bérezési, szociális, munkaügyi kérdésekben lép fel.

Novemberben és decemberben a különböző szakmai szervezetek is megfogalmazták programjaikat, követelték az ország függetlenségét, elutasították a sztálini modellt, de elutasították a tőkés-nagybirtokos restaurációt is. Egyetértettek a politikai pluralizmussal, és ragaszkodtak a szakszervezetek azon jogához, hogy külön listával induljanak az országgyűlési választásokon. Követelték a normarendszer megszüntetését, az üzemek sajátosságainak megfelelő bérezést, a kötelező szakszervezeti munkaközvetítést, az állami munkanélküli segélyt, a Munka Törvénykönyve munkásellenes jogszabályainak törlését, továbbá, hogy a munkásokat érintő *„összes kérdésekben csak a szakszervezet hozzájárulásával hozhassanak döntést.”*

1956 októberétől valóban alulról jövő szerveződésként, üzemi kezdeményezésre létrejöttek a munkástanácsok. A Szabad Nép október 27-i rendkívüli számában a SZOT elnöksége az alig másfél hónappal megelőző döntését követően a munkástanácsok választását javasolt.

A Szaktanács (SZOT helyett ismét) **1956. november 15-i** javaslatára a kormány szabályozta a munkástanácsok intézményét. Működésüket a 2/1956/XI. 16. sz. rendeletében, majd a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1956. évi 25. számú törvényerejű rendelete részletesen szabályozta a munkástanácsok tagjainak megválasztását és a működés rendjét. A Népakarat 1956. november 23-i száma szerkesztőségi cikkében bírálta a

Szaktanács vezetőit, mert nem vitték a nyilvánosságra az eredeti javaslatot. A vállalatigazgatók kinevezése, felmentése ugyanis nem került be a kormányrendeletbe.

A szakszervezetek támogatták a munkástanácsokat, de a működésüket a vállalat irányításában kívánták megvalósítani, a gazdaság területén ismerték el őket. A szakszervezet és a munkástanács feladatait pontosítja a Szaktanácsnak egy novemberi felhívása is, melyben a munkástanácsok támogatására szólított fel.

A Szaktanács **1956. november 16-án** irányelvet adott ki a munkástanácsok és az üzemi bizottságok viszonyáról: *„az üzemi bizottságok a dolgozók érdekképviseleti szervei, amelyek az igazgató tanács előtt képviselik a dolgozók minden irányú érdekeit. Az üzemi munkástanács és az üzemi bizottság egymásnak nem alárendelt szervek.”*

A Szaktanács ugyanakkor kinyilvánította, hogy pártoktól és kormánytól függetlenül védi a dolgozók érdekeit. Világosan látszik az az igény is, hogy a szakszervezetek közvetlenül bele kívánnak szólni a tagság élet- és munkakörülményeinek alakításába, a munkástanácsokon keresztül a vállalati irányításba.

Az idő is kevés volt arra, hogy a munkástanácsok funkciója letisztuljon. A programban kirajzolódó munkamegosztás a szakszervezetek és a munkástanácsok között a gyakorlatban nem valósult meg.

1956. november 14-én az üzemi munkástanácsok központi szerveként megalakult Nagybudapesti Központi Munkástanács. A Központi Munkástanács képviselői kötelezték magukat a törvényes rend helyreállításának segítésére. Elhatárolták magukat a kapitalista restaurációtól, állást foglaltak a kizsákmányolási tilalom, a bankok, bányák, nehézipari üzemek államosításának megőrzése mellett, kiálltak a földreform védelméért, a kommunisták üldözése ellen.

Vissza a „hajtósíj” szerephez

A szép elképzelések azonban hamarosan szertefoszlottak. A november 4-i fordulat, a forradalom fegyveres leverése, majd a Kádár-kormány megalakulása a szakszervezeti megújulás kudarcát jelentette, a belső ellenállás sem akadályozhatta meg, hogy az új szakszervezeti vezetés felzárkózzék a Magyar Szocialista Munkáspárt restaurációs törekvései mellé. Megalakult az a szűk csoport, amely igyekezett jótenni a függetlenség, a sztrájkjog meghirdetését, a kilépést az SZVSZ-ből. Biztosították **november 11-i** nyilatkozatukban a kormányt a szakszervezetek támogatásáról. *„A szervezett munkásság ma elsősorban rendet, békét, nyugalmat akar, mert tudja, hogy ez az alapja további gazdasági felemelkedésünknek, szabadságunknak. Árut az üzletekbe, kenyeret az asztalra, meleget a lakásokba, közlekedést az egész országban csak a munka adhat. Rendet, békét, nyugalmat csak a munka szülhet.”* – olvasható a Népszava szerkesztőségi cikkében.

A Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége **1956. december 11-én** határozatot hozott arról, hogy összehívja azoknak a szakszervezeteknek a vezetőit, ahol munkástanácsok működtek, és felhívja a figyelmüket arra, hogy a munkástanácsokból a nem odavaló elemeket távolítsák el. December 17-i titkársági ülésen már óvtak a jugoszláv példa mechanikus másolásától, de a munkásönkormányzat ügye ekkor még nem került le teljesen a napirendről. A felosztatott Központi Munkástanács, a szakszervezetek, a kormány néhány tagjából önkormányzati előkészítő bizottság alakult, mely nagyon rövid ideig működött. Miután a munkástanácsok részéről behívottakat is letartóztatták, másfelől az a tény, hogy a kormány a gazdasági nehézségeket központi irányítással kívánta megoldani, nem tette lehetővé az önkormányzatot előkészítő bizottság működtetését. Így feledésbe merült a Nagybudapesti Központi Munkástanács 1956. december 7-én kelt javaslata az ország gazdasági életének kibontakoztatására.

Az üzemi munkástanácsok a központ lefejezése után egyre inkább „elcsendesültek”. Már nem az alulról jövő szerveződés pozitív példáinak, hanem az ellenforradalmi szervek képviselőinek tekintették őket.

A szakszervezeti vezetés minden más szervezetnél hamarabb feladta megújulási törekvéseit, 1957. januárra elkészült alapszabály-tervezetük, illetve a szakszervezeti törvényre vonatkozó javaslat is semmivé lett.

Az **1957. január 25-26-án** megtartott X. plénum a következő évtizedekre meghatározta a szakszervezetek mozgásterét.

Gáspár Sándor beszámolója az önkritikus hangok mellett a „hajtószíj” szerephez való visszatérést sugározta. A szakszervezetek *„...nem kaptak olyan politikai, társadalmi súlyt, amely az uralkodó osztály a munkásosztály legnagyobb tömegszervezetét megillette volna...nem volt elég lehetőségünk, hogy összhangot teremtsünk a társadalmi érdek és a munkások egyéni érdekei között.”* A beszámoló több jogot igényelt a szakszervezeteknek a gazdaságpolitikában, az élet- és munkakörülmények alakításában. Elvetette ugyanakkor a szakszervezetek függetlenségét, és az önállóságot hangsúlyozta, ami azt jelentette, hogy a párt jövőben ismét a szakszervezetekben dolgozó párttagokon keresztül érvényesíti elképzeléseit. A szakszervezet a pártpolitika közvetítő és végrehajtó szerve maradt.

A plénumon felszólaló Kádár János elutasította a függetlenség elvét és a sztrájkjogot. A Kádár-Gáspár vonal érvényesülése azt sugallta, hogy a munkásság végül is „csak” a Rákosi-Gerő féle politika ellen lépett fel, és nincs szükség gyökeres változásra. A szakszervezeti vezetés figyelmen kívül hagyta a munkásság 56-os követeléseit, az új szakszervezeti politika kialakításának igényét.

A plénum határozatait az iparági szakszervezetektől az üzemi szakszervezeti bizottságokig megvitatták. A tagság jó része ragaszkodott a sztrájkjoghoz, a főbizalmi rendszerhez. A főbizalmiak 1957. márciusi tanácskozásán minden felszólaló kivétel nélkül élesen bírálta a pártot és a Szaktanácsot: *„...a politikai kényszerzubbonyt a szakszervezeti kényszerzubbonnyá váltja fel”, „most visszaállítanak mindent és a szakszervezetek megint a régi módszerekkel fognak dolgozni.”* Nem bíztak *„a szakszervezet függetlenségében, miután Gáspár és Kádár elvtárs beszámolójából úgy értelmezték, hogy a szakszervezetek a párt függvénye... Többen kijelentették.... ha nem is lesz soha ebben az országban sztrájk, de már presztízskérdésként fenntartják a sztrájkjogot.”*

Az MSZMP és a szakszervezetek vezetése úgy remélte, hogy a poli-

tikai helyzettel való elégedetlenség gazdasági, közérzetjavító intézkedésekkel leszerelhető. Ez az elképzelés bizonyos mértékig reális volt, hiszen, ha az embereknek van mit és mire költeni, hamarabb beletörődnek a politika változtathatatlanságába. A pártvezetés életszínvonal javító intézkedései előnyösnek bizonyultak a szakszervezetek számára is, hiszen úgy tűnt, hogy a gazdasági érdekvédelemben érthettek el eredményeket.

A plénumot követően a szervezeti életben is történtek közérzetjavító mozzanatok. Javult a nők körében végzett munka, megváltoztatták a TB szakszervezeti-apparátus jellegét, a demokratikus centralizmus elvének fenntartása mellett a szakmai sajátosságok érvényesülését hangsúlyozták. Szorgalmazták a munkaversenyeket, de elfogadták, hogy az is versenyben van, *„aki formailag nem is vesz részt benne, de a munkát komolyan veszi, az üzem előtt álló feladatok végrehajtásáért felelősséget érez, és mindez eredményeiben is megmutatkozik.”*

1957. április 10-én a szakszervezeti vezetők konferenciáján a SZOT elnöksége nevében Gáspár Sándor kifejtette, hogy nem szükséges teljesen új alapokra helyezni a szakszervezeti munkát. A szakszervezeti feladatok közül ismételten a termelést segítő tevékenység került az első helyre, és ha nem is azonos módszerekkel, de szerveződtek a különböző évfordulókhoz a munkaversenyek. *„Segítsék a termelést (ti. a szakszervezetek), ne csak a számlát nyújtsák be”* – mondta Gáspár a konferencián.

A gazdaságirányításban visszatért, és megerősödött a tervutasításos rendszer. Ez a még létező munkástanácsok végét jelentette. A munkástanácsok a *„demokratikus centralizmussal”* ellentétes gazdasági vezetést feltételezték. Az MSZMP felhasználva a szakszervezetek és a munkástanácsok jogosítványai tisztázatlanságát, a szakszervezeteket ellenük fordította. **A SZOT 1957. augusztus 16-i XI.** teljes plénumán már erősödött az a vélemény, hogy a munkástanácsokat fel kell váltani a termelési tanácskozásokkal, illetve jogkörüket át kell ruházni az üzemi szakszervezeti szervekre. Végül az MSZMP Politikai Bizottsága 1957. augusztus 27-i határozata kimondta a munkástanácsok megszüntetését és az üzemi tanácsok megalakítását, majd az Elnöki Tanács 1957. november-

ri rendeletével feloszlatta azokat, és rendelkezett az üzemi tanácsok létrehozásáról. Az üzemi tanácsok a nyereségrészesedés felosztására döntési jogkört, a vállalati szociális beruházási, szervezési, bérezési stb. kérdésekben véleményezési jogot kaptak, s mintegy pótlékként 1966-ig működtek.

A szakszervezeti törvény (és részeként a munkásellenőrzés rendezése) a szakszervezetek vezető testületi ülésein többé nem szerepelt.

A szakszervezeti tevékenység a formai változtatások ellenére is visszatért a hajtósíj szerephez. Az MSZMP 1957. júniusi országos értekezlete figyelmeztette a szakszervezeteket, hogy nem válhatnak *„a termelés nem törődő, a munkafegyelemmel szemben közönyös, bérdemagógiának teret adó szervezetté.”*

A párt „kézi vezérlésű” irányítása ismét napi gyakorlattá vált. Még a legjelentéktelenebbnek tűnő kérdésekben is „illő” volt kikérni az illetékes pártszervezet véleményét. A SZOT főtitkára a Politikai Bizottság tagjaként, a Szakszervezetek Megyei Tanácsának titkárai a megyei pártszervezet végrehajtó bizottsága tagjaiként biztosították a kézi vezérlést.

Kikacsintás a „hajtósíj” szerepből

Az erős párt- és felső szakszervezeti vezetés nyomása ellenére az ágazati szakszervezetek az adott keretek között igyekeztek önállóságukkal élni. A szakmák a bérezés, üdülés területén léptek fel a tagságuk érdekében, szociális, egészségügyi és munkavédelmi intézkedéseket fogantatottak. A szakszervezetek a tagok napi problémáival foglalkoztak, bölcsődei, óvodai elhelyezés, beiskolázások támogatása jelentette sokaknak a szakszervezetekhez való kötődést. Szorgalmazták, hogy a bizalmi tisztésre olyan emberek kerüljenek, akik munkajogi, társadalombiztosítási, szociális és kulturális ügyekben tájékozottak. Előtérbe került az általános és szakmai műveltség segítése, melynek motorjai általában a szakszervezeti bizalmiak, illetve az alapszervezetek voltak. Jóllehet ez a munka más volt, mint a szakszervezetek tradicionális kulturális- oktatási tevé-

kenysége, de a munka pozitívumai nem vitathatók. 1960-tól e tevékenység része lett a szocialista brigádmozgalomnak. A mozgalom elbürokratizálódása a jó elképzeléseket, a hagyományok feléledését „kötelezővé” téve, azt formálissá tette.

Voltak szakmák, ahol a kulturális tevékenységben, a szakmai képzés területén a központi utasítások ellenére visszatértek régi hagyományaikhoz. A nyomdászok János ünnepélye, vasasok juniálisa, a különböző sportversenyek lépések voltak a szakszervezeti közösségek feltámasztására. Mai szemmel nézve ez a szakszervezeti munka csekélynek tűnhet, nem volt azonban könnyű a szűkre szabott mozgásteret bővíteni.

1962-ben a szakszervezet fennállásának 100 éves évfordulójáról emlékeztek meg a nyomdászok. Kádár János az akkori egy párt – a Magyar Szocialista Munkáspárt – első titkára, a kormány elnöke részt vett a március 16-i központi vezetőségi ülésen, ahol a jubileum előkészítéseiről tárgyaltak. Az esemény nagy dolognak számított, mert ezzel az aktussal „rehabilitálták” nemcsak a munkás-arisztokratáknak kikiáltott nyomdászokat, hanem magát az ipart is. Megtörtént az addig elképzelhetetlen, Kádár azt kérte, hogy más szakmák tanuljanak a nyomdászoktól, hogyan kell megbecsülni, építeni és erősíteni a szakszervezetet. A nyomdászoknál ez azt jelentette, hogy a hatalom színére való tekintet nélkül kitartottak értékeik mellett. Így a rehabilitálásig Schmidt Béla, Pusztai József régi „szocdemek” voltak azok, akik „bújtatva” karbantartották az öreg nyomdászok nyilvántartási lapját, aztán, amikor lehetett hivatalosan is foglalkoztatták őket.

Mert ilyen volt ez az időszak, ki lehetett bújni a szorosra fogott gyep-lőből, s az emberen, a szervezeten is múlt, mennyire volt képes az utat megtalálni az emberibb megoldásra. Így lehetett az, hogy miközben a hatvanas éveket semmilyen éles határvonal nem választotta el az előzőtől, vagy a következő évektől, mégis másként, valami emberarcúbb időszaként éltek meg a szakszervezetek is.

A párt és a szakszervezetek viszonya tulajdonképpen semmit sem változott, hiszen a legapróbb részleteket is a párt adott osztályán és szintjén fogalmazták meg először. A szakszervezetek jogai, alapvető szer-

vezeti keretei nem változtak. Bizonyos belső mozgások azonban mindig jelen voltak. Így a SZOT Elnökség 1961. május 25-i határozata alapján szervezték meg a Szakszervezetek Budapesti Tanácsát (SZBT) azzal együtt az egyes ágazati szakszervezetek budapesti bizottságait is létrehozták. Az SZBT létrejöttével teljessé vált a szakszervezeti mozgalom kettős szerkezete. Az iparági, ágazati, vertikális tagolódás mellett működő területi rendszerből addig hiányzott a főváros szervezete. A kettős szakszervezeti struktúrában azonban a területi szervezetek szerepe tisztázatlan volt. *„Nem honosodtak meg eléggé azok a helyes módszerek, amelyek lehetővé teszi, hogy a megyebizottságok az alapszervezetek munkájában a határozatok végrehajtásánál érvényre juttassák a sajátosságokból adódó helyi és szakmai feladatokat...”* Egy későbbi megállapítás szerint a központi szervek nem vették figyelembe a Szakszervezetek Megyei Tanácsait (SZMT) sem, s ezért *„a középsszervek viszonylagos passzivitásba kényszerítettségük ellenére is aktívák tömegét vonják el az alapszervektől...”*

1962 elején tekintette át az MSZMP Központi Bizottsága és Politikai Bizottsága a jelentést a szakszervezeti mozgalom helyzetéről.

A május 3-i PB ülésen ugyan felmerült az is, hogy kell-e a témáról egyáltalán tárgyalni. Végül az üzemi tanácsok, a társadalombiztosítás, az üdültetés témájáról dőlt el, hogy azokról beszélni kell. A jelentés a felszabadulástól a 60-as évekig elemezte a szakszervezetek helyzetét. Kifogásolta az anyag a szakszervezetek 56-os szerepét, nem értett egyet a sztrájkjogköveteléssel és a szabadszakszervezetek megjelölést, mint a párttól való függetlenség kifejeződését, értelmezhetetlennek ítélte. *„A szakszervezetek – állapította meg a jelentés – részesei a szocializmus anyagi alapjai lerakásának, a munkáshatalom erősítésének. Részt vesznek a tervezésben, a gazdasági feladatok megoldásában, közreműködnek a dolgozók élet- és munkakörülményeit érintő törvények megalkotásában, a végrehajtás ellenőrzésében.”* Feladatuk a munkavédelem, a társadalombiztosítás és az üdültetés szervezése. A jelentés kitért az üzemi tanácsokra is, megállapította hogy 90 százalékos szervezethezesség mellett nincs szükség azokra. A KB április 27-én tárgyalta *„A szakszervezetek feladatai a népgazdaság továbbfejlesztésében, a dolgozók élet- és munkakörülményeinek javításában”* című előterjesztést, melyben már úgy fogal-

maztak, hogy meg kell szüntetni az üzemi tanácsokat, mert nem töltik be feladatukat. A jelentésben is megfogalmazott szakszervezeti feladatok, lényegében állami feladatok, melyeken keresztül a szakszervezeteknek kell segíteni a gazdasági munkát.

Az MSZMP 1962. november 20-24-i VIII. kongresszusa kimondta, hogy Magyarország a szocializmus alapjainak lerakása után, a szocializmus teljes felépítésének időszakába lépett, s a szakszervezetek feladatai is ehhez idomulnak. E párthatározatokat a szakszervezetek XX. kongresszusa (1963. május 9-12.) elfogadta. Az MSZMP Párt- és Tömegpolitikai Osztálya a kongresszust megelőzően elkészítette javaslatát *„a Politikai Bizottságnak a magyar szakszervezeti mozgalom feladatai a szocializmus teljes felépítésének időszakában”*, de ebben nem tudott új funkciót adni a szakszervezeteknek, viszont részletesen tárgyalták a szocialista munkaverseny témáját. A szakszervezeti kongresszus a főfeladatnak a termelés segítését határozta meg. Közvetlen feladatként a harmadik ötéves terv végrehajtása segítségét jelölték meg. A kongresszus határozatba foglalta: *„A dolgozók jogainak hatékonyabb védelme érdekében ki kell dolgozni az új Munka Törvénykönyvet, bővítve a szakszervezetek jogkörét.”* Végül is a Politikai Bizottság 1964. június 30-i határozatában döntött annak átdolgozásáról, de csak részkérdéseket engedélyezett. Így például a szakszervezetek aktív közreműködésével 1963-ban egyeztető bizottságok kialakításával indult el a munkahelyi döntőbizottságok működése. A párt instrukcióra lépő szakszervezeteknél nehezen értelmezhető Gáspár Sándor azon megállapítása: *„... a szakszervezetek tevékenységüket önállóan végzik a párt eszmei, politikai, ideológiai irányításával....A párt határozatai csak a kommunistákra kötelezőek, a szakszervezeti vezetőszervekre, mint pártonkívüli és önálló szervezetekre nem...”*

S ahogy a párt rákényszerült igen rövid időn belül változtatni a gazdaság addigi mechanizmusán, újra kellett értelmezni a szakszervezetek szerepét is.

Alig három évvel a VIII. kongresszus után a politikai vezetés elővette az 1954-1956 között már aktuálissá vált témát, a gazdaságirányítási rendszer reformját. Nyilvánvaló lett, hogy a központosított tervezés nem

alkalmas a gazdasági hatékonyság növelésére. A beruházás politika, a mennyiségi szemlélet, az egyoldalú szovjetorientáció nem volt alkalmas arra, hogy a valóságos világpiac mércéjével mérje a gazdaság teljesítményét. Az MSZMP KB 1964 decemberében jóváhagyta a gazdasági mechanizmus reformjának gondolatát, és határozatot hozott a reform kidolgozására, melyre két évet szántak.

A szakszervezetek fenntartással fogadták a párthatározatot. Ez leginkább abból állt, hogy a régi szisztémát dicsérték. Gáspár Sándor szerint abban még sok volt a tartalék, és indokolatlannak tartotta a korábbi gazdaságpolitika bírálatát. A SZOT Elnöksége **1966 márciusi ülésén** így fogalmazott: „...amikor egymást lelkesítjük, csak annyira, amennyire kell.” A KB 1966. május 26-27-i ülés határozata alapján a tervutasításos rendszert felváltotta 1968-tól a gazdasági szabályozókon alapuló gazdaságirányítás rendszere. A reformmal legalizálódott a többszektorú szocialista gazdaság, növekedett a kereskedelem szerepe.

A szakszervezetek felső vezetése a párt álláspontjának megfelelően, ha nem is túl lelkesen, deklarálta egyetértését a gazdaságirányítás átfogó reformjával. Már az előzetes viták során követelték, hogy a villamosenergia-ipar, a bányászat, a kohászat, a szállítás és a hírközlés továbbra is kötelező tervfeladatot kapjon. Helytelenítették, hogy a bérek, jövedelmek a vállalatok nyereségéhez kapcsolódjanak. Tiltakoztak a magán-szektor nagyobb mozgástérhez jutása ellen is. Kifejezték aggodalmukat, hogy a vállalati önállóság, a nyereségérdekeltség következtében kevesebb pénz jut szociális kiadásokra. Az eredmények megóvását, csak a régi módon tudták elképzelni, és sürgették a központi intézkedéseket.

A reformtervek körvonalazódásával az MSZMP Politikai Bizottsága **1966. május 10-i** határozata újrafogalmazta a szakszervezetek szerepét. A határozat elismerte, hogy a szakszervezeteknek tevékenysége közé tartozik a hatalom támogatása mellett az érdekképviselet. Az 1966-os határozat szerint elvileg lehetséges, hogy „*gazdasági, államigazgatási és szakszervezeti szervek – sőt esetenként a kormány és a SZOT – között nézeteltérések keletkezhetnek. Az adódó véleményeltéréseket az egész nép érdekeinek megfelelően kell megoldani...*” Nyers Rezső úgy fogalmazott, hogy a szakszer-

vezetek „sajátos partnerei legyenek a gazdasági és az állami vezetésnek...képviseljék a dolgozók érdekeit, szüntelenül egyezkedjenek a másik féllel, és meg is egyezzenek vele.”

Az 1966. júniusi Minisztertanácsi-SZOT közös határozat értelmében a szakszervezetek részt vettek a népgazdasági tervek kidolgozásában, a beruházási rendszer kialakításában, az árreform kimunkálásában és más makrogazdasági teendőikben. Az ágazati szakszervezetek és a minisztériumok megállapodásokat kötöttek az együttes feladatok végrehajtására. 1967-ben került sor, végül a Munka Törvénykönyv módosítására, melynek alapján a szakszervezetek jogosultakká váltak a kollektív szerződés megkötésére, továbbá a vállalati szociális és kulturális alapok felhasználási módjáról dönteni. Az új Munka Törvénykönyv nem rendelte a szakszervezetek alá a munkaügyi döntőbizottságokat, csupán biztosította a szakszervezeti részvételt azokban. A Munka Törvénykönyv szerint a szakszervezetek látták el továbbra is a munkavédelmi, egészségvédelmi, társadalombiztosítási feladatokat, és szervezték az üdülést. A Munka Törvénykönyv a vállalati önállósághoz kapcsolódva megadta a szakszervezeteknek a kifogásolási- és vétójogot, melynek értelmezése a gyakorlatban nem volt egyértelmű. A szakszervezeti vétójog alkalmazásának kérdését megtárgyalták a SZOT és a kormány 1967-től rendszeressé váló együttes ülésein. A SZOT vezetés pedig irányelveket adott ki az értelmezésére. A vétójog kizárólag vállalati szintű lehetőség volt, melyhez szükség volt a Vállalati Szakszervezeti Tanács egyetértésére is. *(Egy felmérés szerint 1971 május és 1975 januárja között 18 szakszervezet 136 esetben emelt vétót, „nem a helyzet kedvező, hanem a vétójoggal élés bátorságával, illetve egyes területeken a törvénysértő magatartás felfedésével van baj.”)* A vétójog a maga helyén is idejében pozitív fejlemény volt, előrelépést jelentett a kollektív munkaügyi (jogi és érdek) viták intézményesítése felé.

A SZOT és kormány 1968. május 13-i megbeszélésén véleményezési jogot kaptak a szakszervezetek a gazdasági vezetők kinevezésénél, leváltásánál, véleményezésénél. A gyakorlatban azonban a kinevezések, leváltások a pártszervek egyetértése után lezárt ügyekké váltak.

A szakszervezetek tulajdonképpen elméletileg az üzemi élet min-

den területéről véleményt mondhattak. Az egyetértés azonban sok esetben formális volt a valóságban, hiszen a minisztériumoknak hiába volt előírás a szakszervezetekkel való egyeztetés, ha úgy ítélték meg, hogy az egyeztetés miatti késedelem hátrányokkal járt, eltekintettek attól. A szakszervezetek tehát részeivé váltak az államigazgatásnak és az állami gazdaságirányítási rendszernek. Osztottak a döntések felelőségében.

A SZOT Elnökség 1966. november 12-én kiadott választási irányelvei a mozgalom alapvető feladatává tette az üzemi szakszervezeti munka, az üzemi demokrácia erősítését. A választási irányelvek alapján az olyan szervezetekben, ahol nagy volt a létszám, több műszak, távol eső telephely volt, s nem lehetett egyetlen taggyűlésen összefogni a tagságot üzemi, illetve vállalati szakszervezeti tanácsot kellett alakítani.

A SZOT 1967. május 3-6-i XXI. kongresszusán módosították a szakszervezet Alapszabályát. A kongresszus kimondta, hogy az ágazati kongresszusok megelőzik a SZOT kongresszusát. Szűkítették az Elnökség hatáskörét, de azzal együtt megnövekedett a titkárság szerepe. Az SZBT-t, illetve a SZOT-ot és a vele együtt választandó testületeket négyévente választották, az utóbbiakat az ágazatok kongresszusain. Az ágazati kongresszusokat a SZOT kongresszushoz igazítva négyévenként tartották. Ebben a nagyon szabályozott, bürokratikus rendszerben országos szinten a szervezetek megőrizték monolitikus jellegüket. A szakszervezeti mozgalom belső életében a „*demokratikus centralizmus*” jelszavából elsősorban a központi irányítás érvényesült, jóllehet az ez időben született előterjesztések a demokrácia erősítéséről szóltak. A SZOT azonban teljhatalommal rendelkezett, határozatai minden szervezetre vonatkoztak. Az Elnökség, a Titkárság az apparátus még a részletkérdésekben is irányította az ágazatokat. Ehhez természetesen szükség volt a függetlenített munkatársak létszámának növelésére. Legerőteljesebb létszámnövekedés a legkisebb súlyú területeken az SZMT-nél következett be. Az apparátusok fenntartása, a szakszervezetek működése évről-évre több pénzt igényelt. 1968-ban megközelítette a 800 milliót mind a bevétel, mind a kiadás. A bevételek túlnyomó része a tagdíjból származott.

1968-tól változás történt a szervezetek pénzügyi gazdálkodásában is,

az alapszervezeteknél maradt 50 százaléka a tagdíjnak, az addigi 35 százalék helyett. A helyi pénzfelhasználás serkentette a tagdíjfizetést, nőttek a különböző segélyezési lehetőségek. Egyébként ekkor változott meg a tagdíjbesorolás 1955-ös rendszere is, hiszen az átlagkeresetek a nyereségrészesedéssel, mellék-, másod- stb. állások belépésével erőteljesen megváltoztak. Nemcsak a szakszervezetek pénzügyi gazdálkodása volt más, mondhatnánk emberarcúbb az üzemi szinten, de ott még a munkaversenyek szervezése is elsősorban az egyénileg tette érdekeltté a termelésben a tagságot. A sokféle munkaverseny, a brigádmozgalom anyagi előnyöket is jelentett.

Egy szakszervezeti értékváltozás vizsgálat szerint az ekkor legaktívabb korosztálynál a munkához kapcsolódó értékek elsődlegesen a munka díjazásának mértékét jelentették. A szakszervezeti tisztségviselőktől azt várták, hogy azok a béremelésért, a különböző anyagi juttatásokért emeljenek szót. Az emberek azért dolgoztak, hogy egyéni életükben boldoguljanak. Ez elfordulást jelentett a munkahelyi szintű közösségektől. A nagy és központosított szervezet ugyanakkor „önmaga” felé fordult. Közép- és felsőszinten gyártották az egyre kevésbé végrehajtott határozatokat, készítették a jelentéseket, igazolták létezésüket.

Egyes tisztségviselők azonban mintegy kijátszva a felsőszintet üzemi, és vállalati szinten, olykor az ágazatokban is valódi érdekvédelmet produkáltak, ez adhatott módot arra a túlélési stratégiára, amely a szakszervezeteket jellemezte. Az alapszervezeti tisztségviselőket a kétévenkénti választás arra sarkallta munkájukban, hogy tagságuk érdekében lépjenek fel a béremeléseknél, szociális juttatások odaítélésénél. A közép- és felsőszintű szakszervezeti vezetők „lobbítottak” az új technológiák bevezetéséért, az új beruházásokért, melyek megvalósulása tagjaik anyagi boldogulását segítette.

A centralizált hatalom leépítése, ha nem is látható módon megkezdődött. Szembe kellett nézni a plurális érdekviszonyokkal úgy, hogy sem a hatalmi intézményrendszer, sem a túlcentralizált szervezet nem változott.

A centralizmus és a párttól való függőség, a szakszervezeti apparát-

tusok létszámának folyamatos növekedése, a szakmák önálló törekvéseit általában gátolta. A pártellenőrzést biztosította, hogy az apparátusban 80 százalék fölött volt az MSZMP tagjainak száma, párton kívüli főtitkár nem volt, 10 százalék alatt volt a párton kívüli központi vezetőségek titkárai, osztályvezetők, alapszervezeti függetlenített titkárok aránya. Ez a vezetői garnitúra nem volt érdekelt a reformokban.

Feltehető a kérdés, mit érzett a tagság a szakszervezetet erősítő, illetve gyengítő folyamatokból? Valószínűsíthető, hogy a tagság elsősorban munka- és életkörülményei javulásából mérte le a gazdasági és politikai intézményrendszer reformját. Felgyorsult a termelés, növekedett az export, javult az áruellátás. Új energiák szabadultak fel a vállalati, szövetkezeti önállóság növekedésével. Nőttek a reálbérek, háromszorosára emelkedett a fogyasztás. Életforma módosulást hozott a háztartások gépesítése, a televízió megjelenése, elérhetővé vált a személygépkocsi, megindult a külföldi turizmus.

A reformok megtorpanása

A szakszervezetek **XXII. (1971.)** kongresszusán mind a beszámolóban, mind a felszólalásokban felléptek a reform „negatív” jelenségei ellen. Egész sorát vonultatták fel javaslataiknak 1972 szeptemberétől a reform megállítására, mintegy megelőzve az MSZMP KB 1972. novemberi ülésének állásfoglalását.

Követelték a nem-kívánatos magas bérek, jövedelmek korlátozását, a kisiparosok, kiskerekedők szigorúbb adóztatását. Mindezt annak az ideológiának alapján, hogy a nagyipari munkásságnak nem biztosított az anyagi jólét, amely társadalmi helyzetéből adódik. A „*munkásosztály és a szövetkezeti parasztság*” jövedelmeiben egyetlen ponton, az átlagon felüli jövedelmeknél volt lényeges különbség. A parasztság 5 százalékkal nagyobb hányada jutott viszonylag magas jövedelemhez. A magasabb jövedelemből fedezett javak látványa – tetszetős házak – jobban érzékelhe-

tő volt, és feledtette a hosszabb munkaidőt, a háztájiban résztvevő idős- és gyermekkorú családtagok részvételét, mellyel mindezt elérték.

A bérből és fizetésből élők hiába érezték pozitív hatását a fellendülő háztáji gazdaságoknak – például a lakosság húsfogyasztása emelkedése –, mégis a városban lakók nehezen viselték a látható jövedelemdifferenciálódást. Negatívan hatott ugyanakkor, a háztáji sertéstenyésztés adóterheinek növekedése miatt annak visszaesése, ezért a sertéstenyésztési kedvet visszavetítő intézkedést visszavonták. Hús ugyan volt megint, de, akik dolgoztak érte, és ezért anyagilag jól jártak, ismételten a kritikák tűzébe kerültek.

A társadalmi elégedetlenség jól jött azoknak az erőknek, amelyek a kezdetektől rosszalatták a gazdaságirányítás reformját. A szakszervezeti vezetés, a munkásosztály érdekeinek „védelme” ürügyén, a párton belüli konzervatív szárny hangadója volt. Nem ismerték fel, hogy a valódi érdekvédelem azt jelentette, támogatják a reformot, és felkészülnek a piaci mozgásokra, a gazdasági versenyre.

A pártban megerősödő konzervatív erőkkel együtt azt hangoztatták, hogy a piac- és a versenyszellem veszélybe sodorja a szocializmust. A határozatok a munkásosztály „védelmére” azt sugallták, hogy a fő feladat a munkásság, a dolgozók érdekvédelme. Ennek szellemében az *„alapvető dolgozó osztályok és rétegek közül általában a munkások, különösképpen az állami nagyüzemi munkások keresete”* növelésére intézkedtek. A nem a termelésnyerségből következő béremelések, a nagyipari munkásság közérzetét javító intézkedések anyagi vonzatai (lakásépítési program stb.) hatására a kompromisszumokkal terhelt magyar gazdasági reform megtorpant.

A kiemelt nagyvállalatok szerepének megerősödése nem verseny közepette alakult ki. A termékszerkezet átalakítás külön alkuk, kedvezmények, megfelelő társadalmi kontroll nélkül ment végbe általában alacsony hatékonysággal működtek. A *„munkáshatalom őrhelyei”* Dunaújváros, Komló, Miskolc, Ózd, mintegy szimbolizálták a tervutasításos rendszert és a hatalmi struktúra kiemelt pillérei maradtak. Ehhez a munkásosztály védelmének szólamai körítésként szolgáltak.

A politikai munkásosztály a „háztájiban”

Az MSZMP és a SZOT elnöksége a társadalmi folyamatokat figyelmen kívül hagyva, mintegy az 50-es évek káderpolitikáját követve a konzervatív, reformellenes politikát dogmatikus ideológiával támasztotta alá. Kialakították az ún. „politikai munkásosztály” fogalmát, amelyhez hivatali beosztástól függetlenül tartoztak azok, akiket annak idején, mint vezető kádereket kiemeltek. A „politikai munkásosztály” tagjai a nagyüzemi és fizikai munkások számára előjogokat kívántak biztosítani. A munkások érettségi nélküli egyetemi felvétele, képzettség nélküli munkások vezető funkciókba helyezése, a párt tagjai közé való erőltetett felvételük mind az új munkáspolitikai szellemében történt. A politikai elit nem akart kimaradni a már elfelejtett származási megkülönböztetésből, s hangsúlyozták a munkásosztályhoz való tartozásukat mindazok, akik valaha munkások voltak, bár akkor éppen miniszterként, intézményigazgatóként tevékenykedtek, vagy egyéb helyen vezető funkciót töltöttek be. Mindeközben folyt a kampány a „kispolgáriság” ellen. A Szakszervezeti Szemle 1974. 3. számában olvasható: *„A kispolgáriság – helyzeténél fogva – kapcsolódik a parasztsághoz, az értelmiséghez, de még a munkásosztályhoz is... Több jel mutat arra, hogy vannak, akik nem a szocialista szektorban végzett munkát tekintik életvitelük alapjának, hanem a „mellékést”, a máshol végzett munkáért kapott anyagi ellenszolgáltatást.”*

A „kispolgári” létforma nem taszította az embereket. Emelkedtek a bérek, növekedtek a társadalmi juttatások, szemmel láthatóan magasabb lett az életszínvonal. Magyarország a minta ország, ahol bő az áruválaszték, lakáshoz, olcsó telekhez, Trabanthoz juthattak az emberek, megvan a lehetőség Nyugatra utazni. Azt, hogy az „aranykorszak” külföldi államadóssággal valósult meg, nem érezte még hatását.

A parasztság társadalmi juttatásait közelítették a munkásokéhoz. 1975 júliusától azonos összegű családi pótlék járt számukra is, 1976-tól egy évvel leszállították a termelészövetkezetek tagjainak nyugdíjkorhatárát.

A parasztság jövedelmeiben meghatározóvá vált a termelészövetke-

zetektől kapott havonkénti rendszeres kereset. A munkások körében a társadalom átrétegződésével, a vidéki iparosításból adódóan megnövekedett a községekben lakók aránya, és így a kisgazdaságokból származó bevételből rendelkezők aránya. A korai kisvállalkozások hozama jól számba vehető volt, de megjelent a munkások körében gyakoribban, mint a parasztságnál a fusizásból, a csúszópénzből, a borra valóból származó bevétel. E pénzmozgás nagy része „láthatatlan” maradt. A *„jövedelem arányok megítélésénél erre a körülményre is figyelemmel kell lenni”* – olvasható egy statisztikában.

Legalizálni kellett a differenciálódás irányába ható gazdasági szervezeteket, kisvállalkozásokat. Megtörtént a mezőgazdasági szakszövetkezetek és szövetkezeti társulások támogatási rendszerének kialakítása, az segítette az iparszerű termelés elterjesztését, mely a mezőgazdasági termelés gyors emelkedéséhez vezetett.

Az anyagi jólét biztosítása nem ment másként, mint a munkával töltött idő növekedésével. Az aktív kereső férfiak 1977-ben egy átlagos napon 494 percet használtak kereső és termelő tevékenységre. Ezen belül 269-288 percet fordítottak főállású munkavégzésre és 183-262 percet valamilyen jövedelemkiegészítő munkára. Az akkori időmérleg vizsgálatok szerint a férfiak társadalmilag kötött idejük 2/3 részét kereső tevékenységre fordították, miközben a hivatalos munkaidő heti 48 órától 42,5 órára csökkent.

A konzervatív erők szűklátókörű politikája tartósan nem tudta kendőzni a gazdaság súlyos gondjait, melyek az 1973-as olajárrobbanás után még nyilvánvalóbbá váltak. A gazdaság gondjai nem maradtak hatás nélkül természetesen az életszínvonalra sem, elkerülhetetlenné vált az alapvető élelmiszerek, szolgáltatások árának nagyarányú emelése. A magyar gazdaság lényegében az 1973 és 1978 közötti években az eladósodás útjára lépett, az „aranykor” tűnőben volt. Az *„új gazdaságpolitikai irányvonal”* az 1978-as MSZMP KB határozat szellemében az életszínvonal emelkedést alárendelte az egyensúly javításának, miközben a felvett hitelek nem a szerkezetváltásra használta. A jóléti szint védelme és a politikai stabilitás érdekében a költségvetés továbbra is a vállalati szférát tá-

mogatta, mely a belső eladósodást növelte. Ezen úgy kívántak segíteni, hogy „takarékoskodtak” az egészségügy, az oktatás, a lakásállomány fejlesztésével, a nyugdíjalapok képzésével. A gazdasági leszakadás mellé felzárkózott az emberi élet minőségi romlásának folyamata, melyet semmiféle „emberközpontú” határozattal nem lehetett ellensúlyozni.

A kettős funkció

A szakszervezetek feladata mi is lehetett ebben a felemás helyzetben? A *„társadalmi osztályok, rétegek helyzetéből adódóan érdekellentétek, ellentmondások is mutatkoznak egyes népgazdasági ágak, vállalatok dolgozói, az országos, a területi-helyi érdekek között a nemzeti jövedelem elosztásában, az ár-, a bér- és a piacviszonyokban”* – fogalmazódott meg a Szakszervezeti Szemle hasábjain. Állandóan hangoztatták a párt és szakszervezeti vezető testületek a kettős funkciót, az érdekvédelmet, a termelést segítő tevékenységet és emellett a szakszervezeti nevelő munka kiemelt jelentőségét. Ez időben már elfogadták, hogy többféle érdek is létezik. A pártvezetés megtestesítette a köz-, a népgazdaság, a társadalom magasabb rendű érdekét, de elfogadta az üzemi, vállalati szintű érdek megjelenítését, sőt még az egyén érdekének létezését sem tagadta. *„A szakszervezetek valódi feladata – az érdekegyeztetés, az érdek-összehangolás, a konfliktusok élezése helyett – a konfliktusok tompítása. Összeköttetés teremtése a párt által megtestesített általános érdek, és az üzemek munkásai által képviselt partikuláris érdek között. Tudatformáló szerepük a partikuláris érdekeknek az általános érdekhez való igazításában áll. Az erre való mozgósítás kifejezésre jut a szocialista munkaversenyben, brigádmozgalomban, az újítmómozgalomban és minden tevékenységben, amely a termelés és az üzem gondjainak megoldását segíti elő.”* A fenti idézet ugyancsak a Szakszervezeti Szemléből való az érdekviták cikksorozatából, mely 1974-ben folyt a lap hasábjain.

Az MSZMP Politikai Bizottsága **1974-es határozata** az 1966-os határozathoz képest nemigen hozott változást. A szakszervezeti önállóság újbóli leszögezése továbbra is a deklarálás szintjén maradt. Megfogalmaz-

ták, hogy fokozni kell a szakszervezeti tevékenységet a párton kívüliek között, jobban figyelembe kell venni az értelmiségi és az alkalmazotti területen levő szakszervezetek sajátosságait.

A kettős funkció hirdetése mellett egyre inkább a termelési célok, ideológiai megfontolások kerültek előtérbe. Sorra születtek a határozatok a munkaversenyről, az üzemi demokráciáról.

A paternalista pártállam hozta továbbra is a dolgozó emberek élet- és munkakörülményeit érintő legfontosabb döntéseket. A szakszervezeteknek, amelyek képviselik a munkavállalókat, akik a szocialista tulajdon „társtulajdonosai”, megadta a tulajdon működtetésébe való beleszólás, a véleménynyilvánítás jogát. A SZOT-Kormány tanácskozásokon, ahol az MSZMP, a Kormány és a SZOT vezetői még személyükben is összefonódtak, nehezen lehetett elképzelni vitákat a lényegi gazdaság-, vagy társadalompolitikai kérdésekben. A tanácskozásokról a nyilvánosság nem kapott tájékoztatást, s az esetleges vitákról csak informális csatornákon – szakszervezeti vezetők zártkörű beszámolója nyomán – értesülhetett.

Mintha...

A szocialista tulajdonviszonyok közepette önálló életet kezdtek élni a munkaügyi kapcsolatok főszereplői az üzemekben, vállalatoknál. Az önálló munkáltatói (vállalati) érdek ütközik a munkavállalói érdekekkel. Megkezdődött az a tanulási szakasz, amely a legújabbkori rendszerváltást követő időkhöz tartott, és azt is mondhatnánk, ma is tart. Hiába volt korlátozott a vállalatok mozgásterét, hiába maradt meg a szakszervezetek termelést segítő funkciója, erősödött a vállalati önállóság, előtérbe került a szakszervezeteknél az érdekvédelem, mintha valóságos szociális partnerek, mintha igazi piaci viszonyok között működtek volna. S ha érdekek vannak, azok velejárója az érdekkonfliktus, ezért legalább a kollektív érdekviták elismerése megtörtént.

Az üzemi demokrácia fórumaként létrejöttek a tröszti, nagyvállalati és vállalati főbizalmi testületek, melyek a szociális partnerek közötti

együttműködést szabályozták. Jóllehet nem lehettek ezek az intézmények sem mások, mint a kor, amelyben születtek, mégis felemássaljukkal együtt a valódi piaci viszonyok munkaügyi kapcsolatainak rendszerét védtették előre. A főbizalmi testületek döntési joggal rendelkeztek a kollektív szerződés irányelveinek meghatározásában, a szociális és jóléti kulturális alapok felosztásában, a szakszervezetek belső ügyeiben. Egyetértési jogkörük volt a bérfejlesztési irányelvek, a munkaverseny-, az újtási- és törzsgárda-szabályzat kialakításában. Véleményezték a vállalat gazdasági tervét, a nyereség felosztást, a mérlegbeszámolót, ellenőrizhették az élet- és munkakörülményekre vonatkozó jogszabályok és szakszervezeti határozatok végrehajtását. A gyári, a gyáregységi bizalmi testület és végrehajtó intézménye, az üzemi szakszervezeti bizottság az adott szinten hasonló hatáskörrel rendelkezett, mint a tröszt, vállalati szervek.

Az egy gazdasági vezető által irányított termelési, gazdasági egységekben szakszervezeti csoportok alakultak, amelyeket a bizalmiak irányítottak. A bizalminak kettős feladata volt. Az egyik, hogy a szakszervezeti ügyeket végezte, a másik, gyakorolta mindazokat a jogokat, amelyeket az 1948/49-es években elvesztettek, és most visszakaptak. A bizalmi legfontosabb joga volt az egyetértési jog, melyet a dolgozók személyi alapbérének megállapításában gyakorolt. Véleményt, javaslatot terjeszthetett elő az élet- és munkakörülményeket érintő kérdésekben, ellenőrizte a rendeletek, határozatok megtartását, a dolgozók, kiemelten a nők- és a fiatalok védelmére hozott intézkedések érvényesülését. A bizalmi képviselte a csoportja tagjait *„a munkaviszonyt érintő kérdésekben, a dolgozók érdekében, nevében és helyettük eljárhatott.”* Kezdeményezhette a vétójog alkalmazását, amellyről a szakszervezeti bizottság döntött.

A bizalmi szerepének megerősödése új helyzetet teremtett a kollektív szerződések megkötésénél és módosításánál. A bizalmi feladata volt a kollektív érdekvédelme és *„a termelés eredményességét is előmozdító érdekegyeztetésben való részvétel.”*

A kollektív szerződésben foglaltak azonban nem a munkáltató és a munkavállaló szabad alkujaként jöttek létre, hiszen ekkor még az állam határozta meg annak tartalmát, tételesen előírta azoknak a kérdéseknek

a körét, amelyeket rendezni lehetett. A kollektív szerződésekben jelentek meg mindazok a szabályzatok, amelyek a munkáltató és a szakszervezet egyetértésén alapultak. A munkaverseny-, újtási-, törzsgárda szabályzat a szakszervezetek termelési, termelésszervezési felelősségét jelentette, miközben az érdekvédelmi funkció megerősödött.

A felemáság érvényesült az „üzemi demokrácia intézményeiben” is, hiába rendelkeztek viszonylag széleskörű jogosítványokkal, az érvényesülésük formális, korlátozott volt. A munkáltató az üzemi demokrácia fórumait elsősorban a gazdasági érdek érvényesítésének eszközeként használta. Így válhattak a közvetlen fórumok, mint a termelési tanácskozás intézménye, az utasítások, feladat megjelölések színterévé. Miután a termelési tanácskozásokon nem került sor érdemi vitára, a munkavállalók által elmondottakra – munkaszervezési, anyagellátási, bérezési stb. problémák felvetése – érdemi válasz nem érkezett, az emberek belefásultak a hiába való felszólalásokba. Nem érezték, hogy van értelme a különböző fórumokon való részvételnek. A szakszervezeti jogok bővülésével egy időben jelentősen csökkent a szakszervezeti taggyűléseken való részvétel. 1975-1979 között a taggyűléseken való részvétel 71,2 százalékról visszaesett 60,1 százalékra. Az országos átlagnál jobban csökkent a bőrösöknél, az egészségügyi dolgozóknál, a kereskedőknél, a közalkalmazottaknál és a vasutasoknál a taggyűléseken résztvevők száma.

A szakszervezet továbbra is „ellátta” állami feladatait, a munkavédelem, a társadalombiztosítás, üdültetés területén. Igyekeztek minél többet elérni a béren kívüli juttatásokból. A hetvenes évek második felétől fokozatosan romló anyagi körülmények ellenére is aktív kulturális és sporttevékenységet folytattak, mely valódi kötődést is jelentett a tagság körében.

A szakszervezetek csatlakoztak a „fejlett szocializmus építése” programjához, hoztak határozatokat, mintha a gazdaság, a társadalom még mindig azon a pályán mozgott volna, amelyet a párt és a szakszervezeti vezetés elképzelt.

A munkások, vállalkozásai a megélhetésért azonban előrevetítették a nyolcvanas évek hatékonyabb gazdasági formáinak általánossá tételét,

a gazdasági munkaközösségek (gmk), vállalati gazdasági munkaközösségek (vgmk) és egyéb kisvállalkozási formák terjedését. Tanulták az adott keretek között a valóságos szakszervezeti érdekvédelmet. Mindezek hozzájárultak a legújabbkori rendszerváltás gazdasági-társadalmi feltételei megteremtéséhez.

A szakszervezetek és a párt viszonya az előző évtizedekhez képest nem változott. Az esetek jó részében a politikai határozatok elfogadása szinte kritika nélkül futott végig a felső szinttől az alapszervezetekig. A testületi ülések formálisak voltak, az alapszervezetekben ismétlődött a termelési tanácskozások témája, a központi vezetőségekben a tárcák, a SZOT üléseken a kormány dolgai kerültek napirendre.

Túlhangsúlyozódott a hivatali munka. Így az állami, párt- és tanácsszervek előterjesztéseikhez hiába fogalmazódtak meg „szakszerűen” a szakszervezeti vélemények, gyakran ellentétben álltak a tagság különböző rétegeinek, esetleg egészének véleményével.

A **XXIII. kongresszuson 1975-ben** ismét előtérbe kerültek a termeléssel kapcsolatos feladatok. Az előadói beszéd rámutatott arra, hogy a gazdasági, termelési feladatok megoldása elképzelhetetlen a dolgozók termelési és közéleti aktivitása nélkül. Támogatta ezért a szakszervezet azokat a kezdeményezéseket, amelyek a dolgozók közvetlenebb bevonását segítették elő a termelésben.

Kísérletképpen 25-25 üzemben bevezették a munkásküldöttek, illetve a bizalmi testületek tanácskozását. A tapasztalatok összegzése után a bizalmi testületek működése vált általánossá.

Kibővült és minőségileg megváltozott a szakszervezeti bizalmiak feladat- és hatásköre, és ezzel együtt felelőssége. A bizalmiak, főbizalmiak és helyetteseik adták a szakszervezeti aktívák mintegy 70 százalékát. A bizalmiak testülete szervezeti keretet teremtett a termelésben közvetlenül résztvevőknek.

A szakszervezeti jogok bővülése azonban formális volt, nem párosult a mozgalom demokratizálódásával, s emiatt sem vált jelentős, önálló erővé a szakszervezet. A szakszervezeti szervek minden szinten továbbra is kerültek a konfliktusokat a párt- és a gazdasági vezetéssel. Felerő-

södtek a hosszú évek óta tartó negatív tendenciák. Az üzemi demokrácia állandó szélesítése csak szavakban jelentkezett.

A tagság egyre inkább azt érezte, hogy nélkülük történnek az intézkedések, nem érezték, hogy érettük is dolgoznak a tisztségviselők. A tagság sokszor nem is szerzett tudomást szakszervezete erőfeszítéseiről. A szakszervezet „hallgatása” nem tisztségviselőin múltott elsősorban. Nyilvánosságra sem került küzdelmük a „szakma érdekeiért” a különböző vitákban vagy a kormány, a minisztériumok és a szakszervezet találkozóin.

„...sem nem hajtósíj, sem nem klasszikus szakszervezet...”

A korszakot mintegy lezáró **1980 decemberében tartott XXIV. szakszervezeti kongresszus** szerint a szakszervezetek „önálló”, de nem független hatalmi tényezők lettek. A szakszervezeti struktúra változatlan maradt ugyan, de a különböző szintű szakszervezeti szervek jogosítványainak növekedésével meghaladták a szovjet típusú társadalmak szakszervezeti modelljét. Az önálló, de nem független szakszervezetek megjelölés a gazdaságirányítás *„sem tervutasításos rendszer, sem piaci viszonyok”* felemás állapotát képezte le. A szakszervezetek így *„sem nem hajtósíj, sem nem klasszikus szakszervezet”* állapotába kerültek.

A kongresszus a gazdaságpolitika főirányaként a hatékonyságot, a versenyképesség növelését határozta meg, a „többet” helyébe a „jobban” jelszava lépett. Célul tűzte ki, hogy változatlanul érvényesüljön *„gazdasági fejlődésünk folyamatossága”*, vagyis ismételve a párthatározatban megfogalmazottakat, figyelmen kívül hagyta, hogy a cél megjelölés irreális.

A szakszervezet saját gazdaságpolitikájának kidolgozása és ütköztetése a párt és állami szervekkel 1983-ra megtörtént, de nem hozott érdemi áttörést. Keveredtek a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésére, az új vállalati formák bevezetésére való célkitűzések az ideológiai

korlátokkal terhes, a valós gazdasági folyamatokat keresztező intézkedési tervekkel.

Az MSZMP **1983 októberében** hozta meg utolsó állásfoglalását a szakszervezetekről, melyben leszögezte: *„a szakszervezeti politikában nincs szükség alapvető változásra”*, megerősítették a szakszervezetek transzmissziós szerepét. Háttérbe szorultak azok, akik követelték a szakszervezeti intézményrendszer demokratizálását.

Az állásfoglalás figyelmen kívül hagyta a társadalmi igényt a gazdaság és a politikai intézményrendszer megváltoztatására. Erősödött a nyomás a tagság részéről az ágazati szakszervezeti, alapszervezeti vezetőségekre, hogy az új helyzetnek megfelelő politikát folytassanak. Érezte hatását a lengyelországi független szakszervezet, a Szolidaritás megalakulása is.

A szakszervezetek vezetése nem nézett szembe azzal, hogy a hatalom és a hatalomból kirekesztettek érdeke nagyon is különböző, ezért nem lehet egyszerre a hatalmat és a hatalom által kényszereket elszenvedő „beosztottak” érdekeit együttesen képviselni, különösen akkor nem, ha ez a legoptimálisabb helyzetet tekintve az adott körülmények között felemásan valósul meg, háttérbe szorítva a munkavállalók érdekképviselését.

A tisztségviselőknek az a része, amely a munkahelyeken közvetlenül vett részt a szervezeti életben, elsősorban az ipari üzemekben, a napi munkában, a hatalomban részt nem vevők érdekeit képviselte, s ez elsősorban az iparvállalatoknál volt jellemző. A felső- és középszinten tevékenykedő *„apparátcsikokat”* sem lehet differenciálás nélkül a hatalom kiszolgálóiként jellemezni. Ez még akkor is igaz, ha többségük valóban kevésbé volt konfliktusvállaló, inkább a biztonság megtartása volt az alapelvük. A szakszervezetek – miközben hosszú éveken át igyekeztek megfelelni azoknak az elvárásoknak, amelyeket a párt és az állam velük szemben támasztott – frusztrált állapotban voltak, hiszen mindenkinél jobban tudták, hogy az általuk betöltött funkciók periférikusak, a rendelkezésükre álló eszközök nem alkalmasak a gazdasági problémák megoldására. Tudatában voltak jó néhányan annak, hogy érdekvédelmi tevékenységük látszólagos, miközben *„elméletileg”* tisztában voltak azzal, mit je-

lent a valós érdekvédelem. Ez a szerepzavar a szakszervezeti vezetés felsőszintjén nem gátolta alapvetően a párttal való együttműködést.

Voltak olyan „renitens” szakszervezetek, mint a nyomdászoké, amelyek vezetői vállalták a felső szakszervezeti vezetéssel szembeni konfliktusokat a szakmai-ágazati érdekvédelmi munkában. A párt, a SZOT felső vezetése „büntette” a deviáns szakszervezeteket. Nem sikerültek bér-emelési, beruházási elképzeléseik, nem kaptak kitűntetési keretet stb.

Nem kerültek felszínre, nem kaptak nyilvánosságot azok a változást jelző kezdeményezések, amelyek az ágazati szakszervezetek szervezetpolitikai elképzeléseiben, a szakszervezeti kutatás területén, a SZOT gazdasági és életszínvonal-politikai osztálya kezdeményezéseiben megjelentek.

Több ágazati szakszervezetben készültek műhelymunkák szervezeti átalakulásról, a hatékonyabb szakszervezeti munka érdekében. A vasi-pari kutatók önálló tagozatot kívántak létrehozni, a nyomdászoknál a sajtó és a könyvkiadói szakma sajátosságainak megfelelőbb érdekvédelmi munkáról születtek tervezetek, mindezek a kezdeményezések nem törhették át a SZOT szervezetpolitikai elképzeléseit. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a szervezetpolitikai, agitációs- és propaganda osztályokon cserélődtek legkevésbé az emberek. A reális gazdasági helyzetet elemző és a változásokat megfogalmazó, nyelveket beszélő szakemberek elsősorban a gazdaság- és életszínvonal-politikai osztályon jelentek meg. Az ez időben született előterjesztések, jelentések, elemzések jelezték, hogy Magyarországon nemcsak gazdasági, hanem általános társadalmi, politikai, ideológiai és legitimációs válság alakult ki.

A 80-as évek szakszervezete nem lehetett más, mint az a közeg, amelyben létezett. A gazdaság a tervutasítás és a piaci viszonyok elfogadása között ingadozott, miközben a politikai struktúra nem változott. Az adott keretek között az önálló, a szakma sajátosságaira épülő szakszervezeti munka mégis, ha nehezen is, de kezdett előtérbe kerülni. A dolgozók azt a szakszervezetet keresték, amely a tagság érdekvédelmét szolgálta. Az egyén felé forduló szakszervezeti munka a kulturális és sport tevékenységben is megjelent. Az egyéni, szakmai érdeklődésre épülő

programok felevenítették a hagyományos, szakszervezeti megmozdulásokat, nem törekedve a kampányszerűségekre.

A szakmai önállósulási törekvések, az egyén felé forduló szakszervezeti munka, a szakmai sajátosságokat kifejezni akaró törekvések párosultak a tagság részéről való nyomással, hogy a szakszervezeti munkát is új alapokra kell helyezni. Nem lehetett megállítani a folyamatot, melyben a szakmai szervezetek, az alapszervezetek felléptek az önálló szakszervezeti politika megteremtése érdekében. Az önállósulási kísérletek, a sajátosan ágazati érdekvédelem megjelent a különböző egyeztető fórumokon, a szakszervezeti vezető testületekben.

Az ágazati, szakmai kongresszusokon mind élesebben fogalmazták meg a feszítő gazdasági és társadalmi problémákat a szakszervezetek. Követelték a bányaipar, a kohászat, a vasút, az egészségügy legfőbb gondjainak átfogó rendezését.

Ennek ellenére az **1986-ban megtartott XXV. kongresszus** a változatlanságot tükrözte, ismét a párt elképzelések emelkedtek határozattá. Ismételten hangsúlyozták a szakszervezeti önállóságot, és nem jutottak túl a kettős funkcióval kapcsolatos felfogáson sem.

A szakszervezeti pluralizmus kialakulása

„Végkifejlet” – írta Lengyel László. Válság a gazdaságban, válság a társadalomban, a válság mindennapos élménnyé vált. A növekvő árak, a folyamatosan csökkenő reálbérek, az elértéktelenedő nyugdíjak, a foglalkoztatási biztonság megszűnése már a családok hétköznapijaiban is súlyos megpróbáltatásokat okozott.

Az áldozat, amelyet a magyar társadalom a félresiklott, elkapkodott gazdaságpolitika miatt hozott olyan negatív folyamatokat indított el, és erősített fel, amelyek elkerülhetetlenné tették az új szakszervezeti politikát. Megindult az átalakulása az addigi monopol szakszervezeti struktúrának, és megindult a szerveződése a SZOT-n kívüli szakszervezeteknek.

Az **1987. július 10-i SZOT állásfoglalás** a gazdasági és társadalmi ki-

bontakozás programjáról már jelezte, hogy egyre erősödnek az ellentétes szakszervezeti elképzelések a mindenható állam- és párt által megfogalmazottakkal szemben. A szakszervezetek valódi önállóságot és valós érdekvédelmet akartak. Az adóreformról nyilvánosan és írásban kifejtett szakszervezeti nézetek első ízben tértek el a párttal való egyetértés szemléletétől.

1987 végén indult meg az első SZOT-on kívüli MSZMP-től deklaráltan független szakszervezet szerveződése az akadémiai kutatóintézetekben, egyetemeken. Hosszas előkészítő munka után **1988. május 14-én** megalakult a **Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete (TDDSZ)**, melyben az „ellenzék kemény magjától” a „reform-kommunistáig” sokféle árnyalat jelen volt. A TDDSZ még az MSZMP májusi értekezlete előtt tartotta meg alakuló ülését, melyen akkor már a szervezetnek 1028 tagja volt. *„Ebben a vonatkozásban kész helyzet elé akartuk állítani a „vezetést”. S ma is állítom, igazunk volt”* – emlékezik az egyik alapító Kerekes György. Az új szervezet megjelenése felgyorsította azokat a változások irányába ható folyamatokat, amelyek a hagyományosnak mondott szakszervezetekben is jelen voltak.

Az MSZMP májusi országos értekezlete a SZOT számára is mérőföldkő. A pártban történt személyi változások a SZOT-ban is lecsapódtak, a Kádár-Gáspár vonal elmúlása végérvényessé vált.

A SZOT új vezetése **1988 júliusában** felhívással fordult a szervezett dolgozókhoz, melyben fordulatot, reformot és megújulást követelt az egész társadalomban és a szakszervezeti mozgalomban.

Támogatták a piaci viszonyok fejlesztését, a piac társadalmi ellenőrzését, aktív foglalkoztatáspolitikát, a munkanélküli segély bevezetését. Követelték az érdekegyeztetésen alapuló bérmegállapodásokat. A felhívás kimondta a szakszervezeti törvény szükségességét. Kimondták, több demokráciára van szükség a szakszervezetekben, olyan szakszervezeti tisztségviselőkre van szükség, akik nyíltan és nyilvánosan a tagság érdekeit képviselik.

A felhívást széleskörű vita követte. A mozgalom válaszút elé került.

1988. december 2-4-én került sor a **szakszervezetek országos érte-**

kezletére, mely állást foglalt a mozgalom helyzetéről, megújításáról, a szakszervezetek érdekképviselési munkájának fő irányairól. Az értekezlet megállapította, hogy a szakszervezeti működés kudarcai négy évtizeden keresztül szükségszerű velejárói voltak a „kettős funkciót” vállaló téves szerepfelfogásnak, annak, hogy a szakszervezetek a pártállam kiszolgálói lettek. Kimondta, *„gyökeres változásokra van szükség a magyar szakszervezeti mozgalomban. El kell jutni a felelős markáns érdekképviselés, érdekvédelem vállalásáig.”*

Az országos értekezlet feladta a kettős funkció és a demokratikus centralizmus elvét. Szakított a leninista-posztsztálinista szakszervezeti koncepcióval, kimondták a szakszervezetek pártoktól való függetlenségét, az állammal új viszony kialakítását. Döntött a szakszervezeti pénzügyek teljes nyilvánosságáról.

Javaslatot fogadtak el egy új alapokon szerveződő szövetség dokumentumainak alapelveiről, a közvetlen tennivalókról.

Az országos értekezleten leszögezték: *„Nem átszervezni, különösen nem felülről átszervezni kell a szakszervezeti mozgalmat, hanem lehetőséget kell teremteni a tagság önszerveződésére. A tagság által meghatározott, alulról építkező, demokratikus, sokszínű, változatos szervezeteket létrehozó mozgalom kialakulása az egyetlen garancia arra, hogy az eltervezett változások visszafordíthatatlanná váljanak...”*

Az értekezlet kimondta, hogy a szakszervezet olyan érdekképviselési, érdekvédelmi szervezet, amely nem részese a hatalomnak; nem vállalkozik sem az állam, sem a párt politikai akaratának közvetítésére; nem vállal felelősséget a kormányzat és a párt politikai döntéseiért és azok végrehajtásáért.

Az értekezlet állásfoglalása helyes irányba mutatott, de a társadalomban felgyorsult folyamatok túllépték a párt, a parlament és a szakszervezetek viszonyára vonatkozó tételeket.

A **decemberi tanácskozást** követően sorra tartották meg a **szakmai, ágazati szakszervezetek** előrehozott kongresszusaikat. A szakmák többségénél a valóban alulról induló folyamatokkal megváltoztatták az addigi szakszervezeti struktúrát, szövetségek alakultak, illetve több szakma

választotta az önállóságot. Nem lehetett tovább fenntartani a SZOT megmerevedett intézményét, megkezdődött a visszatérés a magyar szakszervezeti mozgalom hagyományaihoz.

A TDDSZ megalakulását követően több kisebb értelmiségi szakszervezet alakult. Megalakították **1988. december 19-én a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligáját (LIGA)**. A LIGA *„azzal a céllal jött létre, hogy kereteket, fórumot biztosítson a független szakszervezeteknek egymás támogatására, s közösen elfogadott célok együttes képviselésére. A LIGA pártsemleges, a független szakszervezeteknek alárendelt fórum, elsődleges értékének tartja a tagszervezetek függetlenségét, az együttműködés önkéntes jellegét, s a szabad szakszervezet mozgalom alapelveit”* – olvasható a LIGA Alapszabályában.

A LIGA arculatának kialakításában jelentős szerepet játszott egy szociál-liberális értelmiségi csoport, akik elkötelezettek voltak a rendszerváltás és a piacgazdaság politikai programja mellett. A szakszervezeti mozgalom alulról való, demokratikus szerveződése mellett álltak ki, erőteljesen SZOT és bürokrácia ellenesek voltak.

Az első munkástanács **1989 augusztusában** alakult meg a Herendi Porcelángyárban, majd ezt követően több helyütt az országban. A kezdetekben nem szakszervezetként képzelték el működésüket, hanem egy új társadalmi mozgalomként, mely alternatívát nyújt a munkásság számára (az önigazgatás, munkástulajdonlás talaján). *„Ezeket a szervezeteket próbálta meg összefogni az a három politikai jellegű csoportosulás (volt 56-osok, MDF munkásérdekvédelmi vonala, független szociáldemokraták)”,* mely **1990. július 14-én** létrehozta a **Munkástanácsok Országos Szövetségét** – olvasható a Szakszervezeti ABC-ben.

1988. június 25-én megalakult a Tudományos Dolgozók Szakszervezete (TUDOSZ) a Közalkalmazottak Szakszervezetén belül országos szervezetként, alapítója lett az **1989. szeptember 20-án** szerveződött **Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülésnek (ÉSZT)**, amely deklarációja szerint a szellemi tevékenységet végzők és közvetlen segítők szakszervezeti társulása.

E lázas időkhöz tartozik az is, nem akarták sokan észrevenni, hogy

az átalakítás, a megújulás valódi szándéka munkál a SZOT-hoz tartozó szakmai, ágazati szervezetekben. A SZOT-t alkotó szakszervezetek kongresszusain szakítottak az addigi struktúrával, kimondták a szakmai érdekvédelem elsődlegességét. Szakítottak a centralizmussal, szövetségeket hoztak létre, sok esetben új vezetők kerültek a szakszervezetek élére. A kongresszusokat megelőzték az üzemi szintű választások, így elmondható, hogy a változásokért a tagságukkal együtt léptek a változást akaró szakszervezetek.

1990. március 2-3-án ült össze 1104 szavazati jogú résztvevővel a magyar szakszervezetek XXVI. kongresszusa, és megalakították a **Magyar Szakszervezetek Országos Szövetségét (MSZOSZ)**.

Az MSZOSZ-hez való csatlakozást alá nem író szakszervezetek közül a közalkalmazotti, köztisztviselői szférát tömörítő szakszervezetek **1990. június 8-án** aláírták azt az együttműködési szerződést, mely a **Szakszervezetek Együttműködési Fórumának (SZEF)** megalakulását jelentette. *„A SZEF az értelmiségi és az alkalmazotti munkavállalókat, az egészségügyi és szociális, kulturális, művészeti, tudományos és közszolgálati feladatokat ellátó, valamint az ezekkel kapcsolatos munkahelyek dolgozóit tömörítő önálló szakszervezetek, önkéntes, demokratikus akció szövetsége”* – olvasható az Együttműködési Szerződésben.

Az 1989-90 fordulóján formálódott „autonóm szervezetek” létrehozták a formalizált, laza konföderációt, az Autonóm Szakszervezetek Országos Koordinációját (ASZOK), melyet 1991. április 10-én jegyezték be, s 1994. március 8-ától új neve: **Autonóm Szakszervezetek Szövetsége**. *„Az Autonóm Szakszervezetek demokratikus, szabad, önálló, alulról építkező és nem bürokratikus, haladó, törekvéseiben európai felfogású, korszerű szakszervezetek; függetlenek a kormánytól, a pártoktól, a munkáltatói szervezetektől; következetesen a szakszervezetek közötti együttműködést és nem szemben állást szorgalmazó, a híd szerepét vállaló, szavát tartó, tisztességes szakszervezet”* – olvasható az ASZOK 1990-1991 közötti *„Állásfoglalásai – Közleményei – Megnyilatkozásai”* kiadványban.

Kell-e a múltra emlékezni? Nem lehet nem emlékezni! Nem lehet nem emlékezni a régi szakikra, akik száz valahány éve már pontosan tudták, mit jelent az „egyesült erővel”. Emlékezni kell, és tovább vinni a múlt üzenetét, mert nem változik az egymás iránti szolidaritás, a szervezettség, a szakszervezeti összefogás ereje, mely kellett ahhoz, hogy újra és újra talpra álljanak, talpon maradjanak, hogy senki ne akarjon, ne tudjon nélkülük dönteni a munka világában.

Befejezésül álljon itt a ma is helyt álló gondolat, amely a Szakszervezeti Értesítő 1904. szeptemberi első számában olvasható: *„Mint az egyedülálló munkás csak akkor erősödik, ha társaival egyesül, úgy az izoláltan álló egyesületek is csak akkor képesek kitűzött céljukhoz közeledni, ha egymást kölcsönösen támogatva haladnak.”*

A szakszervezetek taglétszámának alakulása

1901–1948-ig

(Évi átlag)

Év	Létszám
1901	9 999
1902	15 270
1903	41 139
1904	53 179
1905	71 173
1906	153 338
1907	142 538
1908	102 054
1909	85 266
1910	83 478
1911	95 130
1912	111 966
1913	107 485
1914	96 290
1915	43 391
1916	55 338
1917	215 222
1918	721 437
1919	1,422 420
1920	152 441
1921	152 771
1922	209 956
1923	176 401
1924	127 526

Év	Létszám
1925	126 024
1926	126 260
1927	121 422
1928	124 378
1929	110 704
1930	88 780
1931	103 552
1932	110 060
1933	111 783
1934	111 783
1935	112 165
1936	112 669
1937	112 863
1938	108 342
1939	110 475
1940	108 683
1941	106 341
1942	101 972
1943	96 373
1944	84 938
1945	436 817 850831 ¹⁾
1946	1,116 610
1947	1,354 197
1948	1,630 648 ²⁾

¹⁾ 1945. december

²⁾ 1948. első félévi állása

**A szabad szakszervezetek taglétszámának alakulása
1945–1949-ig**

Szakszervezet neve	1945 december	1946 július 1.	1947 július 1.	1948 július 1.
Állatorvosok	502	632	954	1 124
Bányászati munkások	54 000	46 574	54 945	61 102
Bérlipari munkások	11 519	17 282	16 781	17 452
Dohányjuttatási alkalmazottak	2 088	6 638	9 274	10 035
Egészségügyi alkalmazottak	6 431	9 045	19 393	12 839
Édesipari munkások	5 688	2 550	1 423	3 373
Élelmiszeri munkások	14 664	11 997	16 098	17 255
Építőmunkások	30 000	29 611	50 189	59 046
Fazmunkások	9 500	10 970	14 806	17 623
Fémműipari alkalmazottak	3 100	4 743	6 298	4 379
Fodrászmunkások	5 420	5 796	8 200	8 474
Foglalkoztatottak	450	924	993	beolvadt
Földmunkások	160 000	335 000	346 684	452 220
Gépjárművezetők	2 210	5 805	15 080	20 500
Grafikai munkások	1 325	1 343	1 366	1 407
Hűvelőgyelők	22 000	31 000	26 678	28 624
Hírtartási alkalmazottak	227	400	2 520	17 844
Hírközlési munkások	1 286	1 239	2 793	beolvadt
Hivatásos zenészek	3 400	7 410	15 694	23 620
Hűségi munkások	2 084	2 691	6 076	3 425
Ipornívészek	483	510	710	beolvadt
Járművezetők	540	1 019	beolvadt	»
Kalapkészítők	560	562	630	»
Képzőművészek	853	1 065	1 300	1 470
Kereskedelmi alkalmazottak	8 687	17 056	23 324	25 790
Könyvtárosok	5 027	4 477	4 326	5 111
Közalkalmazottak	44 000	54 000	40 321	41 874
Közlekedési alkalmazottak	17 895	18 565	20 102	22 409
Magánalkalmazottak	43 979	45 177	72 995	81 490
Művelődési munkások	5 347	5 375	15 641	7 516
Műszaki szakemberek	410	1 595	2 930	3 702
Műtárgykészítők	460	414	510	beolvadt
Művészek	10 000	10 522	16 713	22 190
Nemesfémipari	671	774	1 202	beolvadt

Szakszervezet neve	1945 december	1946 július 1.	1947 július 1.	1948 július 1.
Nyomdások	6 000	5 312	7 747	9 778
Orvosok	7 000	4 977	8 550	9 778
Pedagógusok	8 509	9 275	37 528	46 309
Postások	18 000	37 747	40 581	44 198
Ruházati munkások	7 245	5 908	3 708	9 766
Szállítómunkások	6 200	5 370	10 641	12 030
Szénészek	3 100	3 106	3 546	3 214
Textilipari munkások	35 600	51 005	48 600	70 923
Tűzhők	2 210	2 812	5 865	9 967
Üvegipari munkások	4 030	4 034	4 800	5 491
Vas- és fémmunkások	124 931	122 500	118 617	136 340
Vasutasok	75 000	114 087	142 290	146 400
Városi alkalmazottak	40 000	52 274	69 353	69 144
Vegyipari munkások	32 600	44 119	49 034	75 912
Vendéglátóipari munkások	4 500	11 036	15 079	15 654
Zemelművészek	1 100	1 197	1 364	1 579
Összesen	850 831	1,167 520	1,384 172	1,638 387

Az első május elseje 1890-ben Budapesten.

Kizárt bádogos és szerelő munkások a sztrájktyán 1907 augusztusában.

SZAKSZERVEZETI ÉRTEŚITŐ

A MAGYARORSZÁGI SZAKSZERVEZETI TANÁCS HIVATALOS KÖZLÖNYE.

<p>MEGJELENIK MINDEN HÓ ELSŐ SZOMBATJÁN.</p> <p>ELŐFIZETÉSI ÁRA:</p> <p>Egész évre 1 kót. 30 fillér.</p>	<p>FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ:</p> <p>JÁSZAI S.</p> <p>Budapest, VII. Kazinczy-utca 3. sz.</p>	<p>A szakszervezeti tanács kötetlékben tartozó szervezettek e lapot ingyen kapják</p>
--	--	---

A magyarországi munkás-szakszervezetek vezetőiségeihez!

A modern munkásmozgalom alapján álló és a magyarországi szakszervezeti tanács kötetlékéhez tartozó munkás-szakszervezetek

1904. december hó 25-én és 26-án
(a karácsonyi ünnepeken) Budapesten tartják a

III. szakszervezeti kongresszust.

Napirend:

1. A magyarországi szakszervezeti tanács végrehajtó-bizottságának jelentése.
2. Szervezkedés és agitáció.
3. Sztrájk és bojkott.
4. Munkásvédelem.
5. A végrehajtó-bizottság választása.
6. Esetleges indítványok.

A kongresszuson részt vehetnek mindazon szervezetek, melyek a szakszervezeti tanács kötetlékéhez tartoznak és járulékaikkal két hónappal megelőzően adták be.

A szakszervezetek minden 500 tag után egy küldött által, az olyan szervezetek pedig, melyeknek taglétszáma nem haladja meg az 500-at, csak egy küldött által képviselhetik magukat. A küldöttség módja és ennek leosztásfelelőse az egyes szervezetek feladata.

Indítványok legalább négy héttel a kongresszus megtartása előtt a szakszervezeti tanácsnak bejelentendők. Egyes szakszervezeti tagok indítványai csak akkor kerülhetnek tárgyalás alá, ha valamely szervezet által pártoltatnak.

Minden a kongresszusra vonatkozó kérdések vagy bejelentések a szakszervezeti tanács titkárságához (VII, Kazinczy-u. 3.) intézendők

Elvtársai üdvözléttel

A szakszervezeti tanács végrehajtó-bizottsága.

Munkáslapok a felírás átvételére kértetnek.

Szakszervezeti Értesítő.

Szerény alakban, szerény tartalommal lépünk a nyilvánosság elé és megjelenésünk mégis érdemteljes jelensége a magyarországi szakszervezeti mozgalom terén buzgóan működő elvtárs régi kívánságára teljesült. A szakszervezetek nem képesek egyöntetű működést kifejteni, ha nincs központ, mely őket irányítja. Mint az egyedül álló munkás csak akkor erősödik, ha társával egyesül, úgy az izoláltan álló egyesületek csak akkor válnak hatalmassá, csak akkor képesek kitűzött céljukhoz közeledni, ha egymást kölcsönösen támogatva, haladnak.

A magyarországi szakszervezetek, hármily nehézségekkel kellett megküzdeniök, már alakításuk alkalmával fölsimították az összetartozandóság nagy fontosságát s törekvésük: erős központ létesítése volt. Alig létezett néhány szakszervezet, már is megalakult a szakszervezeti tanács, amely az egyesületek kiküldöttjeiből volt összeállítva és feladatát látta a szervezetek közti kölcsönösséget fejleszteni, a kezdetleges állapotban levő egyesületek tanácsosai és utalgaztáival előadni, a szervezetlen munkásokat szervezni, a jogvédelmet és önképzést összpontosítani s minden a munkások érdekkörét felelős társadalmi vagy állami intézkedéseket figyelemmel kísérni s ha szükséges, ellenük állást foglalni. Ez bizonyára szép és nehéz feladat, de sajnos, a kivétel sokáig késett. Mindaddig, míg egyesületeink gyöngék voltak, a szakszervezeti tanács nem érvényesíthetett. Egyrészt nem részesült a kellő anyagi támogatásban, másrészt pedig az elvtársak a saját szervezeteikben annyira el voltak halmozva munkával, hogy csak nagyon kevés idejük maradt a szakszervezeti tanács leendőnek előállítására.

De megerősödtek a szakszervezetek és égető szükségé vált egy olyan központ létesítése, amely nemcsak a szakmák közti köteleket erősítse, hanem hogy összegyűjtsen és hasznosítsa a szervezetek által nyújtott anyagot. Ugy mint a külföldön mindennél, nálunk is központi titkárságot kellett létesí-

A vasasok Thököly úti székháza 1910-es években.

Szakszervezeti tanfolyam 1910-ben.

**A KATONAI FELÜGYELET ALATT ÁLLÓ
ÜZEMEKBEN ALKALMAZOTT MUNKÁSOK**

**SZOLGÁLATI, MUNKA-
ÉS BÉRVISZONYA ÉS A**

MUNKÁSÜGYI PANASZBIZOTTSÁG

**AZ ERRE VONATKOZÓ TÖRVÉNYEK
ÉS RENDELETEK ALAPJÁN IRTA**

JÁSZAI SAMU

ARA 30 FILL.

BUDAPEST, 1916

Népszava-könyvkereskedés kiadása (Erzsébet-körut 35)

A Munkásügyi Panaszbizottságok működését ismertető füzet 1916.

Háború ellenes tüntetés 1918-ban Budapesten.

Tiltakozás a háború ellen!

Az Építőmunkás szakszervezet tagsági könyve 1919.

MUNKÁSKULTÚRA

11. ÉVFOLYAM 4. SZ. A MUNKÁSKULTÚRA KIADVÁNYA 1920. MÁJUS 1. KÖLTSÉGE 400 KÖP. AZ 1916. ÉVI TELJES ÉVFOLYAM 3300 KÖP.

Az Országos Dalosünnepély programja

A d. n. 3 óráig kezdődő monstra hangverseny műsora:

<ol style="list-style-type: none"> 1. Cseregyörgy Szendrői. 2. Székely György: Én, a székely, a székelyek királyi anaxar... Veszély: De, én, a székely, a székelyek királyi anaxar... 3. ad. Székely György: Én, a székely, a székelyek királyi anaxar... 4. ad. Székely György: Én, a székely, a székelyek királyi anaxar... 5. ad. Székely György: Én, a székely, a székelyek királyi anaxar... 6. ad. Székely György: Én, a székely, a székelyek királyi anaxar... 7. ad. Székely György: Én, a székely, a székelyek királyi anaxar... 	<ol style="list-style-type: none"> 8. ad. Székely György: Én, a székely, a székelyek királyi anaxar... 9. ad. Székely György: Én, a székely, a székelyek királyi anaxar... 10. ad. Székely György: Én, a székely, a székelyek királyi anaxar... 11. ad. Székely György: Én, a székely, a székelyek királyi anaxar...
--	--

A Munkás Testület Egyszerűsített Programja

Az Alkalmazottak Munkásövételtől Programja

A Munkáskultúra kiadvány az 1920-as évekből.

Május 1. a hűvösvölgyi Nagyréten az 1920-as években.

AZ ELSŐ SZOCIÁLDEMOKRATA PARLAMENTI FRAKCIÓ
A MAGYAR NEMZETGYŰLÉSEN
1922

BATICZ GYULA
(Debrecen 1.)

SZILVESZTER FERENC
(Debrecen)

SÜTŐ JÓZSEF
(Debrecen 2.)

KÁRÁK FERENC
(Debrecen)

KITZKA LAJOS
(Debrecen 2.)

JÁSZAI SAMU
(Debrecen 2.)

SZABÓ BÉNI
(Debrecen 2.)

MARÓTI FERENC
(Debrecen 2.)

FARKAS ISTVÁN
(Debrecen 2.)

PÉTER GYULA
(Debrecen 2.)

VINCZÁK JÁNOS
(Debrecen 2.)

KARÓK LAJOS
(Debrecen)

HÓDY GYULA
(Debrecen 2.)

FEHÉR JÁNOS
(Debrecen 2.)

KÉTHLY ANNA
(Debrecen 2.)

PETER EDE
(Debrecen)

SALY ENDRE
(Debrecen 2.)

K. CSIZSIK JÓZSEF
(Debrecen 2.)

LÁSZLAI ÉVA
(Debrecen 2.)

PILLER EDE
(Debrecen 2.)

Dr. VÉKELY EDE
(Debrecen)

LÁSZLÓ GYULA
(Debrecen 2.)

Dr. JOZSEF JOZSEF
(Debrecen 2.)

KÁLLÓS GYÖRGY
(Debrecen)

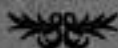
Az MSZDP parlamenti frakciója 1922.

000058

331.2
M17

A
MAGYARORSZÁGI
(VIDÉKI)
KÖNYVNYOMDÁSOK

MUNKAI DŐ- ÉS MUNKABÉR- SZABÁLYZATA

BUDAPEST, 1927

VILÁGOSSÁG-KÖNYVNYOMDA RT., VIII. CONTI-UTCA 4. SZÁM

A MÉMOSZ „Barátság” női kézilabdacsapat 1928 április.

Karhatalmi készültség 1930. szeptember 1-jén.

A szociáldemokrata nőkongresszus 1930. szeptember 7-én.

A fások munkásiskolája 1930 körül.

Az építőmunkások sztrájkantánya 1935-ben.

Tagavató ünnepség az építőknél 1940 szeptemberében.

A bőrosszakszervezet legendás Bánk bán előadása 1942-ben tiltakozás volt a fasiszmus ellen.

EMLÉKEZZÜNK

MARTIRJAINKRA

ÉS

HALOTTAINKRA

A kongresszusi gyülekezet előtt fölemeljük a mártírok zászlaját emlékeztetőül. Azoknak emlékét idézzük, akiket elhurcoltak, megkínzottak, megölték a azokét is, akiket a halál elszólitott sorainkból.

Mélyszéges megrendüléssel gondolunk rájuk, azokra a kedves, jó és hűségese elvtársainkra, akiket a fasizta pribékek, Szálasi banditái, a Gestapo hóhérai elhurcoltak közülünk, akiket bestiális kegyetlenséggel meggyilkoltak, akiket lassú és megfontolt kínzással halálra gyötörték, akik elpusztították az orosz mezők hőfeketegében, akik elsorvadtak Börtönmagyarország börtöneiben, s akiket hiába várunk már vissza, soha többé nem látjuk őket.

Elpusztították őket, mert meg akarták menteni a pusztulástól hazájukat, népüket, osztályukat. Megölték őket, mert nem ölheték meg bennük az eszmét, a szocialista gondolatot és a bátorság szellemét. Halálra gyötörték őket, mert gyötrelmeteljes életüket föl akarták szabadítani.

Mártírok árnyai lebegnek közöttünk. Megszámlálhatatlan légió! Legtöbbjének neve elmerül az idők árjában. De vannak felejthetetlen nevek, amelyeket az öntudatos munkások szívükbe zártak.

Hogyan is lehetne elfelejteni **Mónus Illést**, aki gazdag életének annyi értékét ajándékozta a Pártnak s aki a szocialista politikai eszméjét testesíttette meg; hogyan felejtendő el a munkásság **Kabók Lajost** és **Karácson Sándort**, a két bátor és nagyszerű vasast, akiket őrhelyükről hurcoltak el a nyílás pribékek. És fiatal reménységünk: **Herezka Sándor! Knurr Pálnét**, a szocialista népmozgalom lelkes és fáradhatatlan harcos vezetőjét ki felejtendő el? És drága **Kasztel Andrásunk** izzó szocialista hitét és lelkes tehetségét, gyönyörű fiatalágát kitérülhetjük-e emlékezetünkéből? És **Koltól Annát**, a pompás, harcos nőt, **Gál Benőt**, a megelevenített számok emberét, **Farkas Istvánt**, a Párt körülrajongott veteránját, **Gergely Győzöt**, a kiváló, harcos újságírót, a Népszava háborús és diplomáciai krónikását, **Ávár Istvánt**, a nyugati végek szocialista érzemét, **Gáspár Zoltánt**, a fontosított író és újságírót elfelejtheti-e a tragikus kor sokat szenvedett nemzedéke? Nem felejtjük el **Hánóczy Lászlót** és **Schöner Dezsőt**, sem a többieket, a százakat, ezreket, tízezreket sem, akiket legázoltak, üszketörték, megkínzottak és emberi mivoltukban meggyalástak. Itt élnek közöttünk.

ŐRIZZÜK ÉS APOLJUK EMLÉKÜKET!

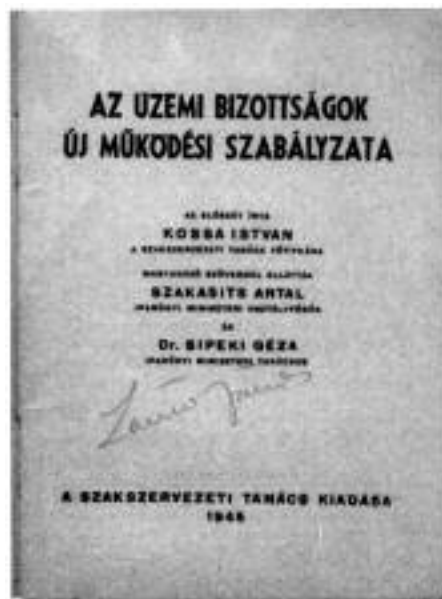
1945. december 2-án tartott első szabad kongresszus megemlékezése a szakszervezet mártírjairól.

Megalakult az új Szakszervezeti Tanács 1945-ben.

A háború utáni első Május 1. a fővárosban.

Az üzemi bizottság működését ismertető füzet 1945.

MUNKA KÖNYVTÁRA

11

FORDULAT A SZAKSZERVEZETI MOZGALOMBAN

A SZAKSZERVEZETI VEZETŐK I. ORSZÁGOS ÉRTEKEZLETE

(1948. MÁRCIUS 20—21)

SZAKSZERVEZETI TANÁCS
MUNKA KÖNYV- ÉS LAPKIADÓ
BUDAPEST 1948

Beszámoló a szakszervezeti vezetők I. országos értekezletéről 1948.

A „Sztálin műszak” 1949-ben.

A munkaversenyben lemaradók „Teknősbéka” rendje 1950.

A gyári zenekar köszönti az Ózdi Kohászati Művek munkaversenyben előljáró dolgozóit 1954. március 27-én.

A Vasas Természetbaráti Egyesület országos találkozója Galyatetőn 1958. július.

Szakszervezeti székház épült Salgótarjánban 1966-ban.

A Magyar Gyapjúfonó és Szövőgyárban kihelyezett technikumban folyik a tanítás az 1960-as években.

Vasas-szakmunkásokat avatnak a szövetség székházában, 1970-es években.

Könyvvásárlás 1970-ben a Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezetében.

Szocialista brigád találkozó az Ózdi Kohászati Művekben 1972.

Kaposvári nyugdíjas klubban...

*... fiatal munkásművészek
alkotótábora Zalalövön...*

*A Tatabányai Bányász Színpad irodalmi műsora, műszakváltáskor
az 1980-as években.*

*Az Országos Érdekegyeztető Tanács alakuló ülése 1988. október 14-én.
A képen balról jobbra: Halmos Csaba, az Állami Bér- és Munkaiügyi Hivatal
elnöke, Medgyessy Péter, a Minisztertanács elnökhelyettese, Kemenes Ernő, az
Országos Terohivatal elnöke és Nagy Sándor, a SZOT főtitkára*

Szakszervezeti pluralizmus

Irodalom

1945 előtt kiadott könyvekből

A könyvkötők és rokonszakmabeli munkások és munkásnők kézikönyve. Budapest, 1936.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet helyzetjelentései. Budapest, 1929-1944.

A magyar gyáripár a két világháború között 1919-1939. Budapest, 1940.

A magyar szociálpolitika feladatai. Pécs, 1939.

A magyar társadalombiztosítás ötven éve. 1892-1942. Budapest, 1943.

A Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége Központi Vezetőségének évi jelentései. 1910-1942.

A Magyarországi Famunkások Szövetsége Központi Vezetőségének évi jelentései. 1906-1940.

A Magyarországi Gépmesterek és Nyomók Körének jelentései 1908-1943.

A Magyarországi Könyvkötők és Rokonszakmabeli Munkások és Munkásnők Szak egyesületének évi jelentései 1905-1944.

A Magyarországi Könyvnyomdai és Betűöntödei Munkások Szakszervezetének évi jelentései. 1918-1943.

A Magyarországi Könyvnyomdai és Betűöntödei Munkások és Munkásnők Szabadszervezetének szabályzata. Budapest, 1926.

A Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete évi jelentései 1897-1918.

A Magyarországi Magántisztviselők évi jelentései 1922-1930.

A Magyarországi Szakegyletek és Szakszervezetek Országos Kongresszusának jegyzőkönyvei 1899-1929.

A Magyarországi Szakmunkások és Munkásnők Szakegyesülete évi jelentései. 1904-1921.

A Magyarországi Szakszervezeti Tanács jelentései 1905-1929.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt pártgyűléseinek jegyzőkönyvei, a pártvezetőség jelentései. 1890-1942.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének és a párt parlamenti csoportjának jelentése. 1922-1937.

A magyarországi szocialisztikus mozgalmak. Budapest, 1902-1903.

A Magyarországi Textilipari Munkások és Munkásnők segélyezési és ügyviteli szabályzata. Munkaközvetítési Szabályzata. Budapest, 1935.

A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége évi jelentései. 1904-1943.
A szakmozgalom útmutatója. Szerkesztette: Jászai Samu. Budapest, 1918.
A szakszervezeti szabadság Magyarországon. Budapest, 1921
A Villamos és Helyiérdekű Vasúti Alkalmazottak Országos Szövetsége Központi Vezetőségének jelentései. 1937-1943 .
Az Élelmezési Munkások Szövetségének 25 éves mozgalma 1905-1930. Budapest, 1930.
Áfra Nagy János: A magyar iparos tanoncoktatás története. Budapest, 1939.
Áfra Nagy János: Az iparos-kereskedőtanulók képességi viszonyai és szociális helyzete Budapesten. Budapest, 1932.
Alföldi Márton: A szervezett ipari munkás. Budapest, 1942.
Bányamunkások zsebnaptára, 1921-1926.
Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben. München, 1923.
Bőripari munkások zsebnaptára. 1921-1926.
Buchinger Manó: A magyarországi könyvkötő munkások szervezkedésének története. Budapest, 1927.
Buchinger Manó: A szociáldemokrata pártszervezet. Budapest, 1918.
Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve, 1913/20-1943.
Engelmann Pál: A szakegyesületek céljai és feladatai. Budapest, 1899.
Famunkások zsebnaptára. 1921-1926.
Farkasfalvi Sándor: Budapest gyáripára 1921-1926-ban. Budapest, 1928.
Ferenczi Imre: A munkások szervezkedése. Budapest, 1919.
Gál Benő: A szakszervezetek működése a háború idején. Budapest, 1921.
Garami Ernő: A politikai harc és a munkásság. Budapest, 1918.
Garami Ernő: Forrongó Magyarország. Leipzig-Wien, 1922.
Heller Farkas: Magyarország szociálpolitikája. Budapest, 1923.
Hoffmann Dezső: A magántisztviselők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Budapest, 1935.
Hubai János: A cipészmozgalom ötven éve 1878-1928. Budapest, 1928.
Jászai Samu: A magyar szakszervezetek története. Budapest, 1925.
Jászai Samu: A szakegyesületi mozgalom Magyarországon. Budapest, 1904.
Kereskedelmünk és iparunk az 1922-1940. évben. Budapest, 1924-1941.
Kovrig Béla: Az ipari békéről. Budapest, 1925.

Magyar gyári munkásság. szociális helyzetkép. Szerkesztette: Rézler Gyula. Budapest, 1940.

Magyar Statisztikai Évkönyv. 1919-1943.

Magyar Vas- és Fémmunkások zsebnaptára 1920-1925.

Mónus Illés: Három előadás a szocializmus problémáiról. Budapest, 1943.

Munkások zsebnaptára. 1924-1927.

Népszava Naptár. 1922-1936.

Novitzky László és Grosz Ernő: Egyesült erővel. A magyar könyvnyomdai munkásság története. 1. köt. Budapest, 1912., 2. köt. Budapest, 1937.

Pap Dezső: A magyar szociálpolitika a világháborúban. Budapest, 1922.

Rézler Gyula: A magyar nagyipari munkásság kialakulása. 1867-1914. Budapest, 1938.

Szádeczky-Kardos Tibor: Adalékok a budapesti ipari munkabérek statisztikájához. Budapest, 1930.

Szociáldemokraták a parlamentben. Budapest, 1922.

Szociális Magyarország. (Szerkesztő: Faragó Ede.) Budapest, 1943.

Utasítás bizalmiférfiak részére. Budapest, 1923.

Weltner Jakob: Forradalom, bolsevizmus, emigráció. Budapest, 1929.

Weltner Jakob: A szabadszervezet. Budapest, 1913.

Zentay Dezső: A magyar munkásság életszínvonala. Budapest, 1927

Zentay Dezső: A munkanélküliség alakulása a szellemi pályák körében Budapesten. Budapest, 1930.

1945 után kiadott könyvekből

A Közalkalmazottak Szakszervezete történetéhez. (Szerkesztette: Dr Gerelyes Ede) Kiadja a Közalkalmazottak Szakszervezete, 1970.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. I-IV köt. Szikra-Kossuth Könyvkiadó, 1951-1969.

A Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége (Szakszervezeti Tanács) jelentése a XVII. küldöttközgyűlésre. 1898-1948.

A magyar szakszervezetek a Tanácsköztársaságban. Táncsics Könyvkiadó, 1970.

A magyar szakszervezetek kongresszusainak krónikája. Táncsics Könyvkiadó, 1971.

A magyarországi szakszervezeti mozgalom dokumentumai. 2., 6., 7., 9. kötet. Népszava, 1987.

A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének története. (Buza Márton, Hetés Tibor, Gábor Sándorné, Kende János, Sipos Péter) Budapest, 1990.

Az 1929-1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. (Szerkesztő: Incze Miklós) Akadémiai Kiadó, 1955.

Az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének története 1945 - 1975. Kiadja az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete, 1985.

Az egység jegyében. Az Építő-, Fa- és Építőanyagipari Dolgozók osztályharcos mozgalomának története. (Szerkesztette: Sipos Péter) Táncsics Könyvkiadó, 1980.

Az egység útján. A Kereskedelmi-, Pénzügyi és Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezetének története. (Szerkesztette: Kabos Ernő - Sipos Péter) Táncsics Könyvkiadó, 1975.

Az üzemi bizottság a munkáshatalomért 1944-1948-ig. Összeállította, bevezető tanulmányt írta: Jersey Károly, Rácz Béla, Strassenreiter Erzsébet. Táncsics Könyvkiadó, 1966.

Berend T. Iván-Ránki György: Magyarország gyáripara a második világháború előtt és a háború időszakában. (1933-1944). Akadémiai Kiadó, 1958.

Borsányi György: Válságévek krónikája. Kossuth Könyvkiadó, 1986.

Bruszt László: Az érdekképviselési monopóliumok alkonya? In: Magyarország politikai évkönyve. 1988.

Czakó Sarolta - Sipos Péter: A szakszervezeti mozgalom helye, szerepe a legújabbkori magyar történelemben. MSZOSZ, 1990.

Életutak. Szakszervezeti vezetők életrajza. (Szerkesztette: Strassenreiter Erzsébet) Népszava Könyvkiadó, 1988.

Erényi Tibor - Kende János - Varga Lajos: Fél évszázad. A szociáldemokrácia története Magyarországon. 1868 - 1919. Politikatörténeti Intézet, 1990.

Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. A budapesti szakszervezeti mozgalom kialakulása. 1867-1904. Táncsics Könyvkiadó, 1962.

Erényi Tibor: Szocializmus a századelőn. Kossuth Könyvkiadó, 1979.

Esti Béla-S. Balog Ilona-Szántó Tibor: A magyar munkásmozgalom képeskönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1984.

Fonó Zsuzsa: Az ipari nőmunkások helyzetéről a századfordulón. SZEKI, 1974.

Gadanecz Béla: A vasutas munkásmozgalom története. Kiadja a Magyar Állam Vasutak Vezérigazgatósága és a Vasutasok Szakszervezete, 1985.

Gadanecz Béláné: Vendéglátóipari dolgozók a magyar munkásmozgalomban a kezdetektől 1916-ig. Táncsics Könyvkiadó, 1972.

Gadanecz Béla - Gadanecz Éva: A vasutasok szakszervezeti mozgalomának története (A kezdetektől 1990-ig.) Kiadja a Vasutasok Szakszervezete. 1997.

Gerelyes Ede: Budapest munkásmozgalma 1919-1945. Kossuth Könyvkiadó, 1982.

Gergely Ernő: A magyarországi bányász munkásmozgalom története. Gondolat Könyvkiadó, 1988.

Habuda Miklós: A magyar szakszervezetek a népi demokratikus forradalomban. 1944-1948. Népszava, 1986.

Izsák Lajos: Rendszerváltástól rendszerváltásig. 1944 -1990. Kulturtrade, 1998.

Kende János - Sipos Péter: Munkásmozgalom és munkásművelődés Magyarországon a kapitalizmus viszonyai között. In: Tanulmányok a magyar munkásmozgalom kulturális törekvéseiről. Népszava, 1982.

Kozák László: Liga Krónika. Szakszervezeti kiskönyvtár XIII. Liga Szakszervezetek, 2005.

Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása 1867-1949. Kossuth Könyvkiadó, 1961.

Lux Judit: A magyarországi ipari szakszervezetek tevékenysége az I. világháború idején. (kandidátusi értekezés) 1992.

Lux Judit: A magyarországi ipari szakszervezetek tevékenysége az I. világháború idején. (1915-1916.) In: Múltunk, 1992/2-3.

Lux Judit: Hatalom és érdekképviselet. In: História. 1996./9-10.

Lux Judit: A Szakszervezeti Tanács száz éve. Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége, 1998.

Lux Judit: A Szabad Szakszervezetektől a SZOT megalakulásáig. In: A baloldal előretörése és annak problémái. Magyar Lajos Alapítvány, 2001.

Lux Judit: A Vasas Szakszervezeti Szövetség 100 éve. Vasas Szakszervezeti Szövetség, 2003.

L. (ux) Vincze Judit - Tamáska Péter - Végh Oszkár: A nyomtatott betű szabadságáért. A Nyomda-, a Papíripar, a Sajtó és Könyvkiadás Dolgozóinak Szakszervezete, 1987.

L. (ux) Vincze Judit: A sokszorosítóipari munkások az 1918-as és az 1919-es forradalomban. Népszava, 1987.

Magyar munkásszociográfiák, 1888-194. (Szerkesztette: Litván György) Kossuth Könyvkiadó, 1974.

Munkásmozgalomtörténeti lexikon. Kossuth Könyvkiadó, 1976.

Nevelő Irén: A háború és a magyarországi munkásság. 1914-1917. Kossuth Könyvkiadó, 1980.

Ördögh Piroska: A szakszervezetek antifasiszta tevékenysége a Gömbös kormány idején. Akadémiai Kiadó, 1977.

- Petrák Katalin: A szervezett munkásság küzdelme a korszerű társadalombiztosításért. Táncsics Könyvkiadó, 1978.
- Réti László: A magyarországi textilipari munkásmozgalom. Táncsics Könyvkiadó, 1980.
- Révész Mihály: A Népszava története. 2. kiad. Budapest, 1945.
- S. Vincze Edit: Az útkeresés évtizedei. Gondolat Könyvkiadó, 1977.
- Schlett István: A szociáldemokrácia és a magyar társadalom 1914-ig. Gondolat Könyvkiadó, 1982.
- Sipos Péter: A szakszervezetek és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt. 1890-1930. Akadémiai Kiadó, 1984.
- Sipos Péter: A szociáldemokrata szakszervezetek története Magyarországon. MTA Történettudományi Intézete, 1997.
- Sipos Péter: Legális és illegális munkásmozgalom. 1919-1944. Gondolat Könyvkiadó, 1984.
- Spira György-Vörös Károly: Budapest története a márciusi forradalomtól az őszi- őszi forradalomig. Akadémiai Kiadó, 1978.
- Sz. Varga Lajos: Szakszervezetek a diktatúrában. Pécsi Tudománytár, 1995.
- Szakszervezetek és a valóság. MSZOSZ, 1994.
- Szalai Erzsébet: A civil társadalomtól a politikai társadalom felé. Munkástanácsok 1989 - 1993 . T-Twins Kiadó, 1994.
- Száz esztendő harcai. Kiadja a Bőripari Dolgozók Szakszervezete, 1966.
- Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéből. (Szerkesztette: Kabos Ernő). Táncsics Könyvkiadó, 1969.
- Teleki Éva: Rövid áttekintés a magyar szakszervezeti mozgalom 30 éves történetéről. SZEKI, 1980.
- Thoma László: A szakszervezetek és a rendszerváltás. Villányi úti könyvek. 1998.
- Tóth András: A munkaügyi kapcsolatok rendszere a posztoszocialista Magyarországon. In: Törésvonalak és értékválasztások. MTA Politikai Tudományok Intézete, 1994.
- Tóth Ferenc: Konszenzuserősítő évek. Az Autonóm Szakszervezetek Szövetsége. Budapest, 1998.
- Végh Oszkár: „Olvassátok munkástársak!” A magyarországi szakszervezeti sajtó történetéhez. 1867-1919. Magyar Újságírók Országos Szövetsége, 1977.
- Vígh Károly: Az Ellenzéki Kerekasztaltól a Nemzeti Kerekasztalig. In: Magyarország politikai évkönyve. 1990.